

ОТЕЦЬ КОСТЬ ПАНАС

ІСТОРІЯ УГКЦ

Зміст

ВСТУПНЕ СЛОВО.....	3
Передмова	5
Найдавніші часи.....	5
Володимир Великий і хрещення України.....	8
Ярослав Мудрий	10
Українська Церква від другої половини XI до середини XIII ст.	12
Київська митрополія після Ярослава Мудрого.....	12
Українська Церква і походи хрестоносців.....	13
Київський Собор 1147 року.....	14
Християнство на землях суздальсько-володимирських.....	16
Церква у Новгороді.....	17
Київська митрополія в XIII ст.	18
Напередодні татарської навали	18
Татарська навала.....	21
Українська Церква у XIV столітті.....	24
Заснування Галицької митрополії.....	24
Створення латинської митрополії.....	26
Київська митрополія в першій половині XV ст.....	28
Українська Церква і Собор у Констанці	28
Українська Церква і Флорентійський Собор.....	32
Митрополит Київський Ізидор	32
Українська Церква від другої половини XV ст. до середини XVI ст.	36
Після Флорентійського Собору.....	36
Реформація	39
Тридентський Вселенський Собор.....	40
Занепад Української Церкви	41
Українська Церква в кінці XVI – на початку XVII ст.	43
Берестейський Собор 1596 року.....	43
Митрополит Іпатій Потій	47

Українська Церква в XVII ст.....	48
Вельямин Рутський і перемога Української Католицької церкви	48
Святий Йосафат	50
Змагання за Український Патріархат у XVII столітті	51
Продовження змагань за Український Патріархат після Рутського	52
Українська Церква в кінці XVII і на початку XVIII ст.....	56
Митрополит Кипріян Жоховський.....	56
Українська Католицька Церква і змагання Мазепи за суверенітет України	58
Київська українська католицька митрополія у XVIII ст.	60
Замойський синод	60
Атанасій Шептицький	62
Українська католицька митрополія під час Коліївщини і після першого поділу Польщі ..	63
Переслідування українських і білоруських католиків російським царизмом.....	66
Українська Католицька Церква в російській імперії (кінець XVIII – середина XIX ст.)	68
Реабілітація Української Католицької церкви після смерті Катерини II.....	68
Знищення Української Католицької церкви в Російській імперії.....	70
Основні причини знищення Української Католицької Церкви в Росії.....	72
Українська Католицька Церква в Галичині (кінець XVIII – середина XIX ст.) під Австрією	73
Відновлення Галицької митрополії.....	74
Митрополит Михайло Левицький.....	75
Українська Католицька Церква в Галичині в другій половині	77
Виникнення москвофільства в Галичині	77
Спиридон Литвинович.....	77
Митрополит Йосиф Сембратович	78
Митрополит Сильвестр Сембратович.....	80
Нищення царом Української Католицької церкви на Холмщині	80
Церква в Галичині	83
Митрополит Андрей Шептицький	83
Митрополит Йосиф Сліпий.....	87
Українська Церква на Закарпатті.....	89
Організація церкви і її розвиток до кінця XVI ст.....	89
Єпископ Василь Тарасович	90
Петро Ратушинський	90
Єпископ де Камілес	91
Українська Церква на Закарпатті після 1721 року	91
Українська Католицька Церква в катакомбах	93
Репресії та організація підпілля	93
Легалізація Української Католицької церкви	96
Бібліографія	98

Історія – правда про минуле...

Такій історичній правді і відповідає праця отця К. Панаса «Історія Української Церкви».

Автор, викладач історії в українській католицькій семінарії, написав її як посібник для семінаристів.

Надрукована минулого року накладом п'ять тисяч примірників, книжка розійшлася на протязі одного місяця.

Автор використовував наукові дослідження видатного історика УКЦ професора Миколи Чубатого, праці Михайла Грушевського і багатьох інших істориків.

Книжка написана в найдоходливішій формі і є доступна для вивчення нашого минулого не лише для інтелігенції, студентів і учнів середніх шкіл, а також для широкого кола читачів серед робітників і селян.

ПОРУЧАЮ ВСІМ ВІРНИМ, ЯКИХ ЦІКАВИТЬ ІСТОРІЯ НАШОЇ ЦЕРКВИ І НАРОДУ, ПРОЧИТАТИ ЦЮ КНИЖКУ.

+ Володимир, архієпископ і митрополит

ВСТУПНЕ СЛОВО

Не тільки мислителі, але й вдумливі люди, обдаровані природними здібностями, стараючись у найдоступніший спосіб з'ясувати глибоку, життям утверджену, думку, нерідко вдаються до аналогій, зіставлень, порівнянь тощо. Це практикується з давніх давен. Висловлюючись, наприклад, про нарід, вони прирівнюють його до могутнього дерева, сила якого не лише в ньому ж самому, але великою мірою базується на тому ґрунті, з яким воно зв'язане. Вони твердять: тим, чим є коріння для дерева, для народу є його історія. Це безспірний факт. Коли підрубати коріння дерева – воно всихає та пропадає. Коли ж позбавити нарід історії, або ж, що ще гірше, представити її викривленою, – нарід поступово стає етнографічною масою, нидіє, а згодом і зникає з лиця землі. Не знаючи історичного минулого свого народу, не можна продумано прогнозувати його прийдешности.

Кожній свідомій людині України треба знати про нашу минувшину, про ясні й темні сторони життя, про наші успіхи й невдачі, треба осмислити пройдений шлях, даючи належну оцінку людям і подіям минулих років. Об'єктивна картина нашого історичного шляху не лише збагатить наші знання, але й укріпить нашу віру, сприятиме піднесенню духу.

Із сторінок історії ми довідуємось, що не вчорашні ми й не позавчорашні, а сягаємо до величної доби нашої могутности, коли наш нарід і покликана ним до життя держава були тривалий час захисною заслоною для західно-європейських країн перед навалюю кочових ватаг зі Сходу. Наші предки, наша держава були ефективним фактором стабілізації в Європі, запорукою росту й розвитку культури та цивілізації. Хіба ж ця одна обставина не вселяє в наші серця духової сили, не спонукує спрямовувати наші думки, що і в майбутньому

нашому народові під силу сміливі дерзання, боротьба за прогрес, за мир у світі, за справедливість, за об'єднання народів навколо Ідеї Христа ?

Історія доведе до нашої свідомості, що прийняття в Україні християнської віри на державному рівні за князювання в Києві Володимира Святого, тисячолітні роковини якого ми врочисто відсвяткували в 1988 році, мало епохальне значення для українського народу, для його світлого майбуття. Треба знати, що від часу введення в Україні християнства захист держави йшов у парі із захистом християнської віри, що головним чином укріплювала духовні сили народу, окрилювала його й вела до перемог. Згадаймо про боротьбу запорізького козацтва за волю України, за Січ Запорізьку, за Віру християнську!

Наші славетні літописці, що рік за роком послідовно записували історичні події, повідомляють, що в середині XVII століття в зв'язку із підписанням Переяславських угод Гетьманської України з Московщиною на Україну нагрянуло нове «північне» лихо із страшними наслідками для нашого народу: скасуванням української державності, асиміляцією народу, нещадною експлуатацією нашого люду, і – що найголовніше – духовним нищенням, згубний результат якого позначається і в наші дні.

Становище українського народу, а в першу чергу – його Церкви, що рятувала перед духовним зубожінням і повною мірою підкріплювала сили народу, погіршилося від большевицько-безбожницького перевороту в 1917 році. Перед навалою антихристової Москви не встояла відновлена українська держава. Темні сили на домінуюче місце висунули марксизм-ленінізм, який в ім'я примарного абольшевицького раю» повів запеклу боротьбу проти Церкви, проти християнської релігії. Найбільших ударів від червоної Москви зазнала Церква українського народу. Безпощадний ворог України посягнув на його Віру – найтривкішу опору духовості, непохитний фундамент морально-етичних сил нашого народу. В процесі «маршу до комунізму – вершини людського щастя» – як на весь світ вигукувала безбожницька Москва – через насильство й терор, через гекатомби знищених, у нічому неповинних, людей непрошені вершители людських долі на місце правдивої історії України поставили наказним порядком основу на брехні свою псевдо-історію. Всі існуючі посібники правдивої історії Церкви та й загалом всю літературу на релігійні теми – Святе Письмо й молитовники – большевики знищували.

Завдяки централізаційним зусиллям поневолених Совдепією народів, а передовсім Божому Провидінню, червоній, безбожницькій імперії судився повний крах: імперія розвалюється на очах і марними будуть усілякі зусилля на її відбудову й повернення до попереднього стану.

У такий час – сповнений тривогами, але й великими надіями – в час національного й релігійного Відродження народним масам більш як іншим разом потрібне з'ясування історичної Правди. Сьогодні з усією певністю можна твердити: була б ця прогалина (висвітлення історичної правди) заповнена справжнім історичним змістом, не було б ще подекуди існуючих міжконфесійних конфліктів, які завдають нищівних ударів по нашій Церкві і по українському Народові!

Пропонована читацьким колам, а передовсім спрагненим правдивого слова Громадянам, праця о. Костя Панаса «Історія Української Церкви» є фактично науково-популярним нарисом, складеним у найдохідливішій формі, доступній до робітника й селянина, молоді і старших, а навіть до нашої інтелігенції, перед якою найбільше большевицькі верховоди закривали шляхи до істини, і навіть за саме стремління до неї переслідували й карали.

Можна висловити переконливу думку, що до того часу, поки з'являться нові, ширші за обсягом праці (а вони такі з'являться) «Історія Української Церкви» названого Автора виконуватиме роль дуже потрібної літератури й заспокоюватиме голод спрагненого читача.

Петро Дужий редактор підпільного часопису «Ідея і Чин», політв'язень

Передмова

Історія Української Католицької Церкви (УКЦ) нерозривно пов'язана з історією українського народу, а також з історією Вселенської Церкви та з історією сусідніх народів.

Без правильного висвітлення історії УКЦ неможливо об'єктивно розглядати історію України і навпаки – без об'єктивного висвітлення історії України неможливо збагнути належним чином історію УКЦ.

На жаль, розвиток української історіографії проходив у несприятливих для нашої Церкви та Народу умовах. Багато джерел відносно подій і процесів розвитку української історії загинуло під час татарської навали та в пізніших війнах.

Багато місць у літописах пофальшовано з тенденційних міркувань нашими противниками так, що автори, які пробували висвітлювати сторінки історії, були змушені черпати основні відомості з чужих, фальшивих, часто ворожих нам джерел, особливо з праць російських і польських істориків.

Тільки в останніх десятиріччях більш справедливо насвітлювались факти з нашої історії завдяки безстороннім джерелам, які збереглися в західноєвропейських архівах, передовсім у Ватикані. Докладний аналіз основних надрукованих у минулому історичних праць і поєднання їх з науковими монографіями нових часів дає можливість висвітлити наше минуле з позицій українського народу та його духовної твердині – Української Католицької Церкви.

Найдавніші часи

Як свідчать археологічні розкопки, старогрецькі та римські історики, давні арабські літописи й старонімецькі хроніки, на території сучасної України населення від незапам'ятних часів жило племенами. Ті племена різні історики в різні часи називають по-різному: скіфами, гунами, антами, русами, роксолянами (українцями) тощо. Самі себе ті племена називали слов'янами, бо мова їх була взаємно зрозуміла, а залежно від географічного положення вони називали себе полянами (греки називали полян русами, тобто руськими), деревлянами, бужанами, хорватами тощо.

Слов'яни відзначались чесністю, гостинністю, хоробрістю, нетерпимістю до рабства. Вони вірили в існування надприродної сили та поза-гробове життя, але не знаючи, як інакше пояснити собі існування Бога, поклонялися явищам природи, вважаючи, що божественна сила проявляється в блискавках, в родючості полів, чи в опіці над худобою і людським життям. У наших предків було також вірування про великого Примирителя і Відкупителя, який прийде на землю і навчить людей вічного добра. Мораль слов'ян стояла високо. В них не було розпусти, як, наприклад, у римлян, германців чи азійських народів. Заручини й вінчання відбувалися поважно. Про це свідчать обрядово-весільні пісні, частина яких збереглася до наших днів. Про високу духовну культуру слов'ян свідчать також гагілки-веснянки, обжинкові пісні та колядки. Слов'яни займалися рибальством, скотарством, але найбільше любили рільництво. Вони не тільки забезпечували хлібом себе, але й вели широку торгівлю з Римом і з греками.

Святий апостол Андрій, проповідуючи Євангеліє на українським побережжі Чорного моря, закладав також церковні громади серед південних слов'ян. На жаль, ті церкви були знищені в третьому столітті кочовими племенами готів. Збереглися християнські громади

тільки в Криму, які закріпив наприкінці першого століття папа римський св. Клементій, перебуваючи там на засланні, де й переніс мученицьку смерть. Його мощі зберігалися в Криму до середини IX століття, коли були передані в Рим слов'янськими апостолами Кирилом і Мефодієм.

Про подорож апостола Андрія (по Дніпру), про яку згадується в «Повісті временних літ», у західних джерелах немає жодних підтверджень. Можливо, що це була спроба створити історичну основу для проголошення Київського Патріархату. Згідно зі старими церковними звичаями, на проголошення Патріархату мала право тільки та Церква, на території якої проповідував хтось з апостолів.

У Галичині під час археологічних розкопок виявлено сліди існування християнських церков уже в третьому столітті. Як сказано вище, слов'яни, що проживали на території теперішньої України, вели інтенсивну торгівлю з греками і римлянами. Коли в четвертому столітті християнська релігія стала державною у Візантійській імперії, українські купці знайомилися з християнською культурою і нерідко самі приймали хрищення. Є відомості про працю між племенами на українських землях грецьких і латинських місій, які однак не мали успіху, хоч мораль наших предків була дуже близька до моралі християн. На це були такі причини:

по-перше, грецькі місіонери проповідували Євангеліє лише грецькою мовою, яку серед українців знали тільки купці та деякі воїни. Ще менш знаною була латинська мова, якою проповідували місіонери з Риму, а пізніше – з Німеччини;

по-друге, згідно з вимогами візантійської Церкви, кожен, хто приймав християнську віру греків і був охрещений грецькими священниками, автоматично ставав грецьким підданим у політичному розумінні. Це правило у Візантії було непорушним законом. Хоч римські папи постійно виступали проти такого способу ширення Христової науки і наказували, особливо німецьким латинським місіонерам, не використовувати релігії в політичних цілях, проте німецькі імператори під приводом того, що є покровителями християнства, також старалися нав'язати в місійній роботі серед поган свої пронимецькі впливи.

Внаслідок таких основних причин: голошення Євангелія незрозумілою мовою і використання християнських місій для політичної мети – християнство, хоч і не зустрічало серед наших предків ворожості через близькість моральних засад, проте зростало повільно.

Так, у 866 році київські князі Аскольд і Дир під час походу на Візантію охрестилися з усією дружиною в Константинополі і привезли до Києва грецьких місіонерів, які заснували грецьке єпископство. Грецький патріарх Фотій (відомий зі свого розриву з Римом) з цього приводу писав у своїх великопостних гоміліях (проповідях): «Руси, які дотепер були нашими ворогами, грабіжниками, які наводили пострах на наші землі своїм розбоєм, тепер стали нашими рабами, бо прийняли від нас – греків – Христову науку й хрищення!»

Очевидно, поляни не мали особливого прагнення до такого «возз'єднання» через «грецьку віру», і на їх скаргу варязький князь Олег 882 року захопив підступом Київ, убив Аскольда і Диру, а київське грецьке архієпископство перестало існувати. Майже одночасно з організацією грецького архієпископства в Києві солунські брати (Кирило і Мефодій) розпочали свою місійну працю серед слов'ян Моравської держави, до складу якої входили на той час Чехія, Словаччина, частина Польщі та українське Прикарпаття – племена т. зв. білих хорватів.

Кирило і Мефодій створили слов'янську азбуку, т. зв. глаголицю, частину букв якої вони запозичили від українців у Криму, які вже раніше перекладали тут Псалтир староукраїнською мовою. Цією азбукою вони написали перші богослужбові книги, тобто здійснили переклад з грецької мови Псалтиря, Євангелія, Служебника та інших церковних книг. Успіх слов'янських братів (Кирила і Мефодія) в поширенні християнства був величезний. За кілька років вони охрестили більшість населення Моравської держави, організували церковні громади та єпархії в Моравії, Хорватії, Чехії, Словаччині, Польщі та в Перемиській землі в Україні. (У той час назви Перемишль ще не було, так його назвали

наприкінці IX століття чеські вельможі Пшемисльдіди, які після розпаду Моравської держави захопили місто й підкорили племена білих хорватів). Отже, перша слов'янська єпархія, заснована учнями Кирила і Мефодія у Перемишлі, процвітала й ширила Христову науку досить успішно, переважно у Галичині та на Волині.

На початку X століття київський князь Олег приєднав племена кривичів, сіверян, радимичів, деревлян, уличів, а також білих хорватів і Перемишль до Київської держави. Олег, хоч і був поганином, не перешкоджав у поширенні «слов'янського християнства» і вже 944 року під час договору князя Ігоря з греками, як свідчать «Повість временних літ» і грецькі історики, «Русь ділилася на хрищених і нехрищених».

Князь Ігор і його дружина княгиня Ольга були прихильні до слов'янських християнських місіонерів, які 954 року охрестили княгиню Ольгу (Ігор 948 року був убитий деревлянами). Найближчим дорадником княгині був слов'янський священик-українець Григорій.

Перед християнкою княгинею Ольгою, яка після смерті чоловіка стала на чолі величезної Київської держави, стояло важке завдання: об'єднати розрізнені племена (які фактично жили незалежним життям і лише поверхово визнавали київських князів) в сильну централізовану державу і замість віри в племенних ідолів проголосити віру в одного Бога та охрестити всіх своїх громадян.

Сили священиків-місіонерів з перемиської єпархії для такої гігантської праці були замалі. Крім місіонерів, для відкриття церков потрібно було чимало атрибутів церковного вжитку: одягу священиків, образів, чаш, хрестів тощо. Таким чином, Ольга хотіла від греків допомоги для заснування Христової церкви в Київській державі, але не на таких умовах підлеглості, як це звичайно вимагали греки. 956 року вона на чолі великого посольства (понад 100 учасників) прибула в Константинополь на переговори з імператором Костянтином Багрянородним.

Щоб добитися допомоги в греків для християнізації своєї держави на основі рівності, Ольга хотіла одружити сина Святослава з грецькою принцесою. Обурена відмовою греків, княгиня Ольга послала посольство до німецького імператора Оттона з проханням надати їй допомогу в поширенні християнства на території Київської держави. 961 року прибула до Києва німецько-латинська місія на чолі з єпископом Адальбертом (пізніше проголошений святим). Але серед полян діяльність місії Адальберта, яка зводилась до голошення Євангелія на незрозумілій латинській мові, руйнування поганських божків і капищ, викликала гостре невдоволення. Цим скористався син Ігоря і Ольги Святослав, який вчинив переворот і проголосив себе князем. Святослав був дуже войовничої вдачі і з погордою ставився до християнства. Німецькі місіонери на чолі з Адальбертом мушили втікати з Києва. Однак Святослав не переслідував християнських слов'янських місіонерів, і вони далі продовжували свою працю.

974 року Святослав загинув у битві з печенігами. Київським князем став його син Ярополк. Його виховувала княгиня Ольга у християнському дусі. На прохання Ярополка папа Бенедикт VII прислав до Києва римо-католицьку місію на чолі з єпископом Бруно-Боніфатієм (згодом його проголошено святим). Та місія мала успіх головним чином серед бояр і княжої прислуги. В Києві була заснована латинська єпархія. Діяльність латинських місіонерів викликала протест простих поган. Цим скористався молодший брат Ярополка Володимир, який княжив у Новгороді. Він почав війну з Ярополком. З допомогою київських поган і варягів Володимир переміг Ярополка. Через зраду свого ж боярина Ярополк загинув. 979 року Володимир захопив Київ і став Великим Київським князем. Місіонери на чолі з Бруно покинули Київ, латинська єпархія перестала існувати.

Володимир Великий і хрещення України

Ставши Великим Київським князем, Володимир продовжував справу своїх предків: намагався з розрізнених племен утворити одну державу. Йому здавалося спочатку, що це можна здійснити з допомогою поганської релігії. Він наказав з усіх племен зібрати до Києва ідолів, щоб таким чином централізувати релігійне життя. Але в цьому Володимир зазнав поразки. Поганські племена ставили на місці забораних до Києва ідолів нових і далі жили своїм племінним життям. Розчарувавшись у поганстві, Володимир звернув увагу, що сусідні європейські країни вже прийняли християнство. Князь вирішив, що християнство є єдиною релігією, яка допоможе йому створити централізовану державу. Очевидно, події розвивалися не так, як це подає наш найдавніший літопис, який пройшов пізніше грецьку цензуру, що нібито Володимир зібрав десять мужів і послав їх по всьому світу шукати нової віри. Обійшовши весь світ, вони тільки в церкві св. Софії в Константинополі зрозуміли, що грецька віра найкраща. Ця розповідь подібна до казки про чудеса і не витримує жодної критики. По-перше, церква св. Софії у Константинополі, як свідчать грецькі документи, була на той час закрита на ремонт після землетрусу. По-друге, протягом останніх десятиріч кияни були вже добре ознайомлені з християнством. Справа полягала не у «виборі віри», а в тому, яку Церкву організувати в Київській державі.

Релігія в усьому світі на той час була єдина – тільки католицька, хоч обряди були – латинський на заході, а на сході – грецький, вірменський, коптійський і сірійський. Обряд – це зовнішнє поклоніння Богові. Це спосіб, що ним християни визначають свою віру і віддають честь Богові.

Володимирові були добре знані невдачі грецьких і латинських місіонерів серед полян і успіхи місіонерів слов'янського обряду в Галичині й Волині, які й далі поширювали християнство і основували нові християнські громади. Слов'янський обряд, створений Кирилом і Мефодієм, був поєднанням грецького та латинського обрядів, але церковна мова була слов'янська.

Слов'янський обряд був рекомендований Володимирові дорадниками князя при вирішенні питання, який обряд класти в основу організації Церкви в Київській державі.

Священиками слов'янського обряду і був охрещений Володимир 987 року. Від Греції Володимир хотів тільки матеріальної допомоги, тобто закупити велику кількість церковних риз, хрестів, образів та інших церковних предметів, а також допомоги в організації єпархій, але не творення в українській державі грецької Церкви, як твердять деякі горе-історики, бо це означало б великому князеві стати васалом грецьких імператорів, від яких князь Володимир був набагато сильнішим. Греки самі просили в нього військової допомоги. Грецьке духовенство, що не знало староукраїнської мови, не могло надати допомоги в підготовці до хрещення українських племен (не кажучи вже про племена поза межами України, моральність яких була далекою від християнства). Той факт, що 988 року було охрещено населення цілої України, підтвержує те, що учні та послідовники Кирила і Мефодія, які діяли протягом століття в Україні, в той час написали багато богослужбових книг, які разом з написаними староукраїнською мовою в Криму забезпечили майже всі церкви Київської митрополії відразу після хрещення.

Обряд у новій Українській Церкві за часів Володимира творився власний, український: до старослов'янського обряду були введені місцеві звичаї. Це, мабуть, довело до конфлікту між Володимиром і його дорадниками, з одного боку, і грецьким архієпископом – з другого. Розгніваний архієпископ Михаїл покинув Київ. Таким чином, завдяки геніальному вирішенню проблеми церковного устрою в Україні християнство не зустріло жодного опору з боку поган, які приймали хрещення свідомо, підготовлені до того проповідями місіонерів рідною мовою. Цей факт стверджують усі історики: «Україна приймала Христову віру не під тиском меча, як інші народи, а добровільно, не втрачаючи при цьому свого територіального суверенітету, не кажучи вже про моральний».

Отже, ВІРА, в якій хрестилися наші предки, за часів Володимира була християнська.

РЕЛІГІЯ (зв'язок) була католицька. Українська Церква стала частиною ВСЕЛЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ.

ОБРЯД вироблявся свій, український, в основу його був покладений східний, грецький, деякі елементи латинського з використанням староукраїнської мови і місцевих звичаїв.

Про те, що Українська Церква була частиною Вселенської Церкви, свідчать часті посольства від князя Володимира до Риму і з Риму, від папи, до Києва.

Таких посольств зафіксовано в римських джерелах 12. Ті посольства їхали з Риму з мощами святих: Клементія, Віта, Вікентія, Аполінарія, Венедикта та ін., імена яких увійшли в календар Української Церкви (в грецькій Церкві їх не було і немає).

На той час в Україні будували тисячі церков і в кожній церкві були необхідними, згідно з церковними канонами, мощі святих мучеників.

Про незалежність Української Церкви від візантійського патріарха свідчать також грецькі документи. Грецькі патріархи щороку видавали список своїх митрополій і в тих списках Київська митрополія ніде не згадується. Значить, Київська українська митрополія була частиною Вселенської Церкви з усіма правами Патріархату,

Патріархат – закінчений церковний устрій. Про те, що київська Церква мала всі патріарші права, свідчать листи, які писали до київських митрополитів патріархи сходу. Вони печатали ті листи олов'яними печатками як до рівних собі (до підлеглих митрополитів печатали восковими).

Про патріарший устрій Київської митрополії свідчать також документи тих часів: «Церковний устав», «Закон судний людем» і «Закон о десятинах».

«Закон судний людем» – процесуально-карний кодекс, опрацьований на основі різних джерел: візантійського права, старозавітного законодавства, творів святих отців, римського права і місцевих звичаїв.

Володимир з допомогою своїх дорадників вибирав з грецької культури усе краще і зовсім відкинув жорстокі грецькі кари. Законом заборонена кара смерті, якої ніколи не було і в дохристиянській історії України.

«Церковний устав», або «Церковні Суди» Володимира видані 996 року. У Візантії не було окремого церковного суду; за всі злочини цивільного і морального характеру судив світський суд. В Українській Церкві був утворений церковний суд, якому підлягали:

- всі люди т.зв. церковні: духовенство, їхні родини, церковна прислуга, монастирі, лікарні й готелі – в усіх справах, крім тяжких, кримінальних;
- всі громадяни в справах морального і церковно-релігійного характеру;
- нагляд за торговими мірами і вагами.

«Закон о десятинах» зобов'язував усіх громадян давати десятину свого доходу на церкву (туди входило: будівництво та внутрішнє обладнання церков і утримування священників, а також церковної прислуги, церковних шкіл і притулків для сиріт, калік і перестарілих). У Візантії не було такого закону про десятини. Щоправда, Візантійська Церква була багата, але існувала на щедрих пожертвах імператорів і вельмож, які таким чином робили Церкву залежною від світських можновладців. Десятина існувала в західних державах. В Українській Церкві десятина була введена, щоб запевнити матеріальну незалежність Церкви від світських людей. Цим стверджувалось, що дбати про Церкву – не ласка віруючих, а їх законний обов'язок.

Хрищення 988 року в Київській державі було проведено в межах України і частково Білорусії, де моральність і побутові звичаї були близькі до християнських. Поза межами України, як свідчать літописи, хрищення і заснування Церкви продовжувалось ще десятки і сотні років. В тих землях поза Україною (Ростов, Новгород, Суздаль, Володимир над Клязьмою та інші т.зв. пізніше московські землі, а в час хрищення України це була зона «суцільного лісу»), де слов'янські племена були перемішані з неслов'янськими (фінськими), мораль стояла низько та була далекою від християнства. Церква мусила вести довгу й важку боротьбу з розпущою, приношенням дітей у жертву ідолам і великим впливом поганських

жерців (волхвів). Населення тих територій палило церкви, які там будували княжі воєводи, вбивало священників, втікало від хрищення в ліси. Князі й воєводи знищували поганські святині та ідолів (в Україні їх знищували самі новонавернені) і проводили війни з місцевим населенням до кінця XVII століття.

Володимир Великий заснував у Києві та інших містах перші школи в Україні. В Києві було збудовано багато церков, серед яких найбільша – Пресвятої Богородиці, т.зв. Десятинна. На її будову й утримання князь віддав десяту частину свого майна. Ця церква стояла до 1240 року, під час татарської навали вона служила останньою твердиною киян. Була знищена татарами й відбудована Петром Могилою в XVII столітті. У такому вигляді вона зберігалася до 30-х років XX століття, коли була наказом Київської ради народних комісарів зруйнована, а місце розчищене під танцмайданчик.

Ярослав Мудрий

Володимир Великий помер 1015 року. За великі заслуги в історії України Українська Церква зачислила його до лику святих як рівноапостольного. Народ називав його «Яним сонечком». Наслідником великокняжого київського престолу Володимир призначив свого сина Бориса, який був князем у Ростові. Борис і його брат, муромський князь Гліб, відзначались серед своїх братів особливою християнською побожністю та ревністю у поширенні християнства. Під час батькової смерті Борис був у поході на печенігів. Братанич Володимира Святополк, підкупивши декого з бояр, з допомогою поляків захопив київський престол. Воєводи радили Борисові якнайшвидше йти до Києва та прогнати узурпатора Святополка. Але побожний князь не бажав братовбивчої війни. Він, розпустивши військо, повертався до Ростова. На річці Альті напали на нього під час сну найманці Святополка й убили його. Було це в липні 1015 року. А у вересні 1015 року так само підступно Святополк убив князя Гліба. Пізніше тіла їхні люди знайшли нетлінними й урочисто поховали у церкві у Вишгороді. А ще пізніше мощі їх перенесено до Києва при великому здвизі народу. Це були перші мученики в Українській церкві. Пам'ять про них в Україні була свята. Святополк убив ще й третього сина Володимира – Святослава. Тоді проти нього виступив четвертий син Володимира – Ярослав, і Святополк утік до Польщі до свого тестя Болеслава. З його допомогою Святополк знову захопив Київ, але проти нього і поляків вибухнуло повстання, і він, скитаючись ще деякий час поза межами України, загинув десь у пущі між Польщею та Чехією. Народ прозвав Святополка Окаянним, а Ярослав став Великим Київським князем.

Ярослав продовжував розвивати культуру, освіту й церковне будівництво в Україні. Він засновував монастирі, при церквах відкривав школи. В Києві побудував церкву св. Софії, а при ній була перша в Україні бібліотека, де перекладались книги з грецької та інших мов, писались літописи. У Києві та Новгороді були відкриті вищі школи, в яких наука стояла на рівні тогочасних європейських університетів. Духовенство, особливо чернече, було в Київській державі у великій пошані. При монастирях були школи, притулки для сиріт і хворих, лікарні. Ченці писали книги, малювали ікони, виготовляли предмети церковного і побутового вжитку, ліки, вчили народ Христової науки й самі служили живим прикладом праведного християнського життя.

Священники, як світські, так і ченці, вважались помічниками єпископа для обслуговування вірних. Вони відправляли Святу Літургію та інші Богослужіння, хрестили дітей, благословляли подружжя, хоронили померлих, навчали катехизму вірних, голосили проповіді тощо. В більших містах були єпископи. За часів Ярослава київський архієпископ був митрополитом і господарем усієї Української Церкви. Йому підпорядковувались всі єпископи Київської держави. В Київській митрополії були такі єпископства: чернігівське, ростовське, новгородське, туровське, переяславське (галицьке від 1147 року), перемиське, володимир-волинське і київське архієпископство.

Ярослав упорядкував цивільні закони й зібрав їх в одну книгу «Руську Правду», яка служила основою судівництва в Україні до XVI століття. Церковні закони були зібрані в устав – «Номоканон Ярослава». Тут були вміщені статті, які свідчать про те, що Українська Церква була католицькою. Наприклад, там читаємо: «Треба знати, що 281-ї статті Халкедонського Собору (.451 року), якою проголошено Константинопольський Патріархат, не прийняв блаженний (папа Лев), що керував престолом старого Риму, ані не дав згоди Святому Халкедонському Соборові й постанову Собору уневажнив».

Греки, підтасовуючи факти, подали фальшиві історичні дані, нібито св. Андрій заснував першу церкву у Візантії. Папа Лев, добре знаючи історію, відкинув таке твердження греків як фальшиве, і Рим не визнавав Візантійського Патріархату до другої половини IX століття. Першим патріархом у Візантії, затвердженим папою, став (після повернення із заслання) св. Ігнатій. (На другому Ватиканському Соборі папа Іван XXIII постановив, що кожній східній Церкві досить мати закінчений устрій, щоб проголосити свій Патріархат. Після цього українські єпископи проголосили патріархом Української Католицької Церкви верховного архієпископа Йосифа Сліпого).

А далі у «Номоканоні» читаємо:

«Не тому, що старий Рим був столицею держави, святі отці визнавали за ним привілеї, але завжди, з перших часів, з Божої благодаті, задля степені віри, за словом верховному Апостолові Петрові – паси мої вівці – він (папа) одержав привілеї зверхності між святителями та першість катедри.

Святительські привілеї і зверхність Риму не від світської ласки, а він уповноважений від Божого обрання та апостольської влади.

Непорушні до кінця віку привілеї старого Риму, Як начальник усіх Церков, його святитель задля своїх привілеїв не змушується приходити на Вселенські Собори, але без його згоди, висловленої через підлеглих його столиці післанців, Вселенський Собор ніколи не відбувався і через своїх підлеглих він (папа) сам виконував своє пресідництво на Соборі».

«Номоканон» Ярослава мав в Україні значення офіційного кодексу церковного права і ним керувалися у своїх діях митрополити, єпископи й монастирі Української Церкви в усіх часах до кінця XVI століття. В пізніших часах (до початку XVIII століття) зверталися до «Номоканона» при вирішенні важливих питань.

Візантія, подаючи мінімальну допомогу в утворенні Київської митрополії, старалася поширити свої політичні прогредьські впливи в Київській державі. Грецькі митрополити й єпископи не могли багато допомогти в творенні Української Церкви через незнання староукраїнської мови і місцевих звичаїв. Вони вимагали в усьому копіювати грецький обряд і через те часто вступали в конфлікти з київськими князями та їх найближчими дорадниками – українським патріотичним духовенством. Ці суперечності почалися ще за Володимира і в 1043 році довели до розриву всіх зв'язків між Києвом та Візантією, що й привело до воєнної конфронтації у тому ж році. Які митрополити керували Київською митрополією від 988 до 1051 року із-за пізнішої грецької цензури наших старих літописів ми точно не знаємо. 1051 року єпископи вибрали митрополитом священика із села Берестова під Києвом Іларіона. Іларіон відзначався глибоким знанням бого-словія, був знаменитим проповідником і вів аскетичне життя. Він викопав печеру над Дніпром (це була перша печера на місці пізнішої Печерської Лаври), де писав свої твори («Слово о законі і благодаті» і «Ісповідь віри»). У цих творах він доказує вищість євангельського закону над Мойсеевим, висловлює похвалу св. Володимирові, який просвітив Україну Христовою наукою, і звертається до Бога з вдячною молитвою від імені усієї Української Церкви. Ніде при цьому він не згадує будь-яких заслуг Візантії у хрищенні України. Тим самим Іларіон спростовує пізніші грецькі втручання в «Повість временних літ».

За часів Іларіона 1054 року папський легат Гумберт кинув клятву на Візантійську Церкву й патріарха Керуларія за образи греків на адресу папи і латинської Церкви. Гумберт положив грамоту з клятвою на престолі в церкві св. Софії у Константинополі, а сам утік до

Києва, як до дружньої католицької держави, знаючи добре про розрив нашої Церкви й держави з Візантією ще 1043 року.

Ярослав помер 1054 року. Він залишив після себе державу економічно розвинуту, покриту сіткою шкіл і пов'язану добрими взаєминами з усіма сусідніми державами, крім Греції. За свої заслуги він увійшов в історію як Ярослав Мудрий. За його володіння Київська держава була в zenіті своєї могутності.

Українська Церква від другої половини XI до середини XIII ст.

Київська митрополія після Ярослава Мудрого

Після смерті Ярослава Мудрого Великим Київським князем став його старший син Ізяслав. Інші сини Ярослава княжили у т.зв. удільних князівствах і повинні були слухати київського князя. На жаль, Ізяслав був людиною слабохарактерною і не мав поваги серед братів. Скоро між братами почалися сварки, а далі міжусобні війни. Після смерті Іларіона 1068 року Українська Церква мала вже свій закінчений церковний устрій. Серед монастирів висувається на перше місце Києво-Печерський монастир, заснований св. Антонієм. Його наступник, ігумен Теодозій, зосередив (після смерті Іларіона) все духовне життя України у своїх руках. Тут процвітало чернече життя, для якого Теодозій завів правила св. Теодора Студита. Писались літописи, ікони, вирішувались усі найважливіші церковно-релігійні і частково політичні справи України. Велись безперервні зносини з Римом і західним католицьким світом.

Після смерті Іларіона князі починають між собою сваритися не тільки за політично-територіальні впливи, а й за митрополичий престіл. Кожний князь хотів бачити митрополитом свого кандидата. 1086 року князь Всеволод Ярославович, який на той час захопив Київ, звертається до візантійського патріарха з проською прислати митрополита, бо українські князі й єпископи ніяк не могли дійти згоди, щоб вибрати його самим. Візантія була формально у розриві з папою, але частина її духовенства та імператор вважали, що цей розрив тимчасовий, і шукали нагоди помиритися з Римом. На просьбу київського князя в Україну приходить митрополит Іван II (грек за національністю). Як і всі греки, він старався поставити Українську Церкву у залежність від Візантії. Він противився вимозі громадськості і духовенства канонізувати українських святих: княгиню Ольгу, Володимира, Бориса й Гліба, митрополита Іларіона, ігуменів Ан-тонія та Теодозія Печерських. Проте митрополит Іван II добре розумів католицизм Української Церкви й уміло відтягував канонізацію та посвячення печерської церкви Успенія. Він також написав працю, яка мала єд нати Українську Церкву з Візантійською. В цій праці він засуджує практику одружень князів з латинниками, що на той час була дуже поширена. Однак його старання не мали жодного впливу на зв'язки українських католиків з латинськими, тим більше, що подружжя відбувались без жодної перешкоди зі сторони Риму (на подружжя латинників з греками після 1054 року потрібна була диспенза папи).

Після смерті митрополита Івана II 1089 року з Візантії присилають нового митрополита, грека Івана III. Це був неосвічений аскет. Він брав участь 1089 року у Візантійському синоді, де підтримував ту частину грецького духовенства, яка вимагала згадувати ім'я папи римського у грецьких богослужбах. Помер Іван III 1090 року. Після його смерті духовенство і громадськість України вимагають митрополита українця. Ним стає переяславський єпископ Єфрем, який за наказом папи Урбана II в 1091 році впровадив у календар Української Церкви свято перенесення мощів св. Миколая (22 травня). Від того часу в Україні почався культ св. Мико-лая. Це було відверта противізантійська акція,

демонстрація українського католицизму і незалежності Української Церкви. (Мощі св. Миколая італійські моряки вивезли проти волі греків з міста Мир Ликійських до Італії у місто Бар).

Наступником митрополита Єфрема, який помер 1096 року, стає українець Миколай. Митрополит Миколай виступає як посередник, миротворець князів Святополка й Володимира Мономаха.

За часів князя Святополка у причорноморських степах з'явилися нові кочівники – половці. Вони робили спустошливі набіги на Україну, і це привело до з'їзду князів у Любечі 1096 року, де князі домовились припинити всі міжусобиці й об'єднаними силами воювати з половцями. Але одразу ж після цього князь Давид Ігорович за намовою Святополка осліпив теребовлянського князя Василька. Ігумен Печерського монастиря Іван гостро засудив злочин Святополка. Святополк наказав заслати ігумена до Турова. Це викликало загальне обурення, і Святополк 1098 року примирився з Печерським монастирем. 1103 року Святополк удруге одружився з родичкою візантійського імператора Варварою й одночасно з нею греки присилають до Києва нового митрополита – грека Никифора. Він був грецьким шовіністом і розгорнув антикатолицьку діяльність в Україні, але щойно після смерті Святополка 1113 року. Щоб зв'язати Українську Церкву, Никифор ставить єпископами греків. Так, єпископів-греків він поставив у Переяславі, Володимирі-Волинському і в Полоцьку. Однак при цьому Никифор діяв обережно, щоб не викликати обурення. Там, де князі того твердо вимагали, він ставив єпископів-українців.

1113 року Київським Великим князем став внук Ярослава Мудрого Володимир Мономах. Він був сином грекині Мономахівни і, вихований у візантійському християнстві, не бачив у греках засадничих противників Української Церкви. Водночас він сам і його родина мали тісні зв'язки з католицьким Заходом, яких він не хотів утратити. Мономах був противником українського християнства з його незалежною від світської влади Церквою, тобто був грекофілом, але не ворогом західного католицизму, як більшість греків.

Найбільшою противізантійською силою в Українській Церкві й водночас найбільшою твердинею України був на той час Печерський монастир. У ньому тоді жив і писав «Повість временних літ» український патріот літописець Нестор. Володимир Мономах відібрав від Нестора незакінчений літопис України і передав його грекофілові Сильвестру. Крім цього, Мономах заборонив Печерському монастиреві писати літописи Київської держави. Літописець Сильвестр на вимогу греків вніс певні зміни в «Повість временних літ» і, довівши її до 1117 року, підписався як автор. Мономах віддав також контроль над Печерським монастирем митрополитові, який почав там насаджувати греків, що руйнували високе аскетичне духовне католицьке життя українського чернецтва.

Щоб відвернути увагу народу від руїни Української Церкви, Мономах влаштував 1115 року свято перенесення мощів Бориса і Гліба зі старої церкви у Вишгороді до збудованої на їх честь нової церкви.

Українська Церква і походи хрестоносців

В роках 1095–1099 відбувся перший похід хрестоносців до Святої Землі. Єрусалим і інші святі місця в Палестині ще в VII столітті були завойовані мусульманами-арабами. Під владу арабів попали три християнські патріархи: олександрійський, єрусалимський і антиохійський. Згодом між християнами і мусульманами витворилося можливе співжиття, і до святих місць у Палестині відбували паломництва християни з цілого світу. Ситуація змінилася на гірше, коли в XI столітті турки-сельджуки зайняли ті країни й почали загрожувати існуванню Візантійської імперії. 1095 року на заклик папи Урбана виступили французькі лицарі на боротьбу за визволення Єрусалиму від мусульман. До них приєдналися невеликі загони з інших християнських країн. Збірним місцем хрестоносців був

Константинополь. Звідси вони вирушили на схід, звільнили Нікею та південну частину Малої Азії, але Візантії віддали тільки частину її земель. Хрестоносці відновили королівство Вірменію під своїм протекторатом, а здобувши Близький Схід і Єрусалим, творили там свої держави.

Візантійські імператори від 1081 до 1180 року намагалися поєднати грецьку Церкву з папою. Але вперта ненависть Візантійської Церкви до латинників і невдоволення греків з успіхів західного лицарства перешкоджали релігійному об'єднанню. Візантійські монахи роздували ненависть до латинників щораз більше і довели до погромів римо-католиків у Цар-городі. (В Україні Царгородом називали Константинополь).

Україна не брала участі у Хрестових походах, хоч сама ідея визволення Святої Землі викликала в українців велику радість. У Римі добре розуміли, що Україна веде неперервну боротьбу з половецькими поганями й тим самим захищає від азіатів Європу. Здобуття Єрусалиму відновило паломництво до Святої Землі. З України відбулося також паломництво 1106 і 1108 років під проводом ігумена Данила. Українських паломників зустрів з великими почестями єрусалимський латинський король Болдвін, вони передали йому вітання від Української Католицької Церкви та українського народу та з його дозволу поставили лампаду над Гробом Господнім за українських князів і всіх християн України. Ігумен Данило докладно описав своє паломництво до Святої Землі.

Митрополит Никифор помер 1121 року. Його наступником завдяки грекофільству Володимира Мономаха став грек Микита.

Митрополит Микита, користуючись підтримкою київського князя, продовжував політику візантіщення Української Церкви, чим викликав обурення українського духовенства й удільних князів. Володимир Мономах успішно воював з половцями, але підтримував митрополитів-греків, які своєю чергою приховували його моральні упадки, як, наприклад, скритовбивство київського законного престолонаслідника князя Ярослава. Мономах дуже пошкодив незалежності Української Церкви, хоч сам підтримував тісні зв'язки з католиками Заходу.

Володимир Мономах помер 1125 року. Він обсадив своїми синами напівхристиянські князівства на Півночі: новгородське, смоленське, суздальське. Князі мономаховичі, використовуючи слабкість Церкви на тих землях, насаджували там візантійське духовенство, яке своїм цезаропапійством робило князів також панам над Церквою й душами громадян. Після смерті митрополита Микити 1126 року в Києві утворився «Собор єрейський» під проводом ігумена Андріївського монастиря, який вимагав вибрати митрополитом українця. 1128 року в Києві іменем св. Петра був названий монастир в подяку за допомогу папи Григорія VII родині князя Ізяслава. Монастир і церкву передано печерським ченцям. Намагання вибрати митрополитом українця противився київський князь Мстислав, і тому до 1130 року митрополита в Києві не було.

Київський Собор 1147 року

1131 року князь Мстислав домігся, що митрополитом став грек Михаїл. За прикладом своїх попередників він намагається ставити єпископами греків, але зустрічає майже одностайний опір українців. Тільки в північних князівствах, які хотіли греків, він міг здійснити свої плани. Таким чином, у Київській митрополії 1143 року в Україні єпископами були українці, а поза Україною, в північних князівствах, – греки, які підтримували місцевих князів, незважаючи на їх низьку мораль. Після смерті київського князя Мстислава 1132 року престіл захопив його брат Ярополк, який підтримував митрополита-грека. 1139 року київським князем стає Всеволод Ольгович з династії Святославичів, які підтримують Українську Католицьку Церкву. 1144 року Михаїл поставив у Турові на Поліссі єпископом грека.

Турівська єпархія славилась своїм українським католицизмом. Призначення грека Акима єпископом викликало таке обурення в усій Україні, що митрополит Михаїл 1145 року втікає до Царгороду. Єпископа Акима київський князь арештовує і вивозить до Києва. Митрополит Михаїл їде в північні князівства, збирає єпископів і бере в них письмове зобов'язання, що в церкві св. Софії в Києві ніхто з них не буде служити Богослужінь без митрополита, поставленого візантійським патріархом.

1146 року помер київський князь Всеволод, і Київ лишився без митрополита. 1147 року київським князем став Ізяслав II – син Мстислава Мономаховича. На протигагу батькові й дідові він був противником візантійських впливів і боровся за незалежність Української католицької митрополії. Того часу найвизначнішим діячем Української Церкви був священник Зарубського монастиря поблизу Києва Клим Смолятич. Він був, як пише літописець, «книжником і філософом таким, якого до того часу не було в Україні!». Князь Ізяслав зібрав єпископів: чернігівського Онуфрія, білгородського Теодора, переяславського Євтимія, юрієвського Данила, володимир-волинського Теодора – тобто всіх єпископів з України, які на основі старого українського церковного права – «Україна має право ставити митрополитів» – висвячують Кліма Смолятича на єпископа і ставлять його митрополитом, поблагословивши (як колись Іла-ріона) головою св. Климентія. Проти митрополита Кліма виступили єпископи з північних територій –смоленський, суздальський, полоцький і новгородський архієпископ грек Ніфонд, який очолив боротьбу проти митрополита Кліма. Отже, відбувся відкритий поділ Київської митрополії: католицькі владики розривають стосунки з грецьким патріархом і вибирають на основі канонів патріархальної Української Церкви свого митрополита, якого не визнають єпископи поза Україною. Полоцький і смоленський єпископи тікають з Білорусії до Візантії, а їх єпархії признають владу митрополита Кліма. 1154 року помер князь Ізяслав II, а Київ захопив суздальський князь Юрій Долгорукий. Митрополит Клим перенісся до Володимира-Волинського і звідтіл керував єпархіями, які його визнавали. Клим визнають також галицький і перемиський єпископи.

Юрій Долгорукий звернувся до Візантії з проханням прислати нового митрополита. 1156 року прибуває до Києва грецький митрополит Костянтин I, якого визнають тільки полоцький і смоленський єпископи. (Новгородський архієпископ Ніфонт у той час помер).

Грек Костянтин уневажнює свячення і розпорядження Кліма: він уневажнює проголошення Климом святими Володимира і Ольги, забороняє також згадувати ім'я папи в Богослужбах і кидає клятву на померлого князя Ізяслава II. У 1158 році Юрій Долгорукий помирає в Києві від пияцтва, і проти його спадкоємців і суздальців вибухає повстання. Київ займає брат Ізяслава Ростислав, а син Ізяслава Мстислав проганяє грека Костянтина. Князь Ростислав був грекофільських поглядів і противився тому, щоб Клим Смолятич повернувся до Києва, як того вимагали кияни і духовенство. На просьбу князя Ростислава 1161 року прибуває до Києва митрополит грек Теодор, який через рік помирає, і Клим Смолятич знову займає київський митрополичий престіл.

Візантійський імператор Мануїл Комнон прислав посольство до київського князя Ростислава і підкупив його великими подарунками. 1164 року Ростислав проганяє Кліма Смолятича з київського престолу, а митрополитом стає грек Іван IV, який від імені грецького імператора веде переговори з Римом з метою ліквідувати церковний розкол. Митрополит Іван помер 1166 року. Того ж року помирає і Клим Смолятич. Його твір «Послання до пресвітера Томи» свідчить про великий літературний і науково-філософський талант цього визначного громадсько-політичного та церковного діяча, борця за суверенність і католицизм Української Церкви, за незалежність її від світської влади. 1167 року київським князем стає Мстислав Ізяславич, який підтримує інтереси українського католицизму, виразником якого виступає Києво-Печерський монастир на чолі з архи-мандритом Полікарпом. У той час суздальський князь Андрій Боголюбський зорганізував коаліцію проти Києва, в 1169 році здобув Київ і так його зруйнував, що Київ утратив своє значення політично-економічного центру України, занепав і в княжій добі вже ніколи не піднісся. У

зруйнованому Києві Андрій Боголюбський ставить митрополитом грека Костянтина II. Князь Мстислав Ізяславич князює у Володимирі на Волині та вступає в союз із галицьким князем Ярославом Осмомислом проти суздальсько-половецьких коаліцій. Культурно-економічний та політичний центр України переходить з Києва до Галича. 1171 року митрополит Костянтин II помирає, і митрополитом у Києві стає грек Михаїл. Він підтримує політику грецьких імператорів, спрямовану на ліквідацію розколу з Римом, і не перешкоджає розвитку українського католицизму. Києво-Печерський монастир відновлює тоді свою релігійно-культурну діяльність. У монастирі почали писати книгу про життя печерських угодників – «Печерський патерик», який є цінним історичним документом тих часів. 1182 року Київським митрополитом став грек Никифор II. У той час політика греків стає антиримською і антилатинською. Однак Никифор був людиною тактовною, він не тільки не суперечив розвитку українського католицизму, а й у всьому з ним погоджувався, чим здобув собі популярність. Він підтримував український патріотизм і з пошаною ставився до католицьких почувань своїх вірних. За часів Никифора II відбувся 3-й Хрестовий похід до Святої Землі. Хоч у Візантії ставились до латинників вже вкрай вороже, в Україні, як свідчить Київський літопис, хрестоносців сприйняли дуже прихильно. Так само на Заході не обвинувачували українців, що ті не беруть участі в Хрестових походах, бо добре розуміли, що Україна захищає Європу від половецьких орд. Про це свідчить написаний у той час твір «Слово о полку Ігоревім». Митрополит Никифор тоді відіграв певну роль примирителя двох воюючих таборів – суздальсько-володимирського і галицько-волинського, – стримував Київську митрополію від розпаду. 1199 року митрополит Никифор II помирає і невідомо, хто якийсь час очолював Київську митрополію. 1210 року є згадка про митрополита Матвія, який керував Київською митрополією до 1220 року.

Християнство на землях суздальсько-володимирських

На землях поза Україною християнізація почалася тільки в другій половині XI століття за часів Володимира Мономаха. 1072 року тут загинув мученицькою смертю єпископ Леонтій, ще пізніше почалася праця християнських місій на Муромщині та Рязанщині (племена вятичів), де в першій половині XII століття був замучений киево-печерський монах єпископ Кукша.

Суздальські князі вороже ставилися до Київської католицької митрополії і підтримували намагання візантійського патріарха підпорядкувати Українську Церкву собі, щоб таким чином зламати її незалежність від світської влади. Вже Андрій Боголюбський, який пограбував Київ, вивіз із нього велику кількість дорогоцінних ікон та інших предметів церковного вжитку (навіть дзвони знімав з Київської Софії) і все це помістив у новозбудованих церквах у Володимирі над Клязьмою, що їх зводили забрані в полон київські будівничі. Боголюбський хотів створити власну Суздальсько-Володимирську митрополію. Він намагався підпорядкувати собі ростовського єпископа Нестора, а коли той спротивився, то прогнав його, а на його місце посадив грека Леонтія. 1159 року прогнав Боголюбський і єпископа Леонтія, тобто втручався всупереч церковним канонам у суто церковні справи. Князь Андрій утворив нову єпархію – володимирську, а єпископом поставив жонатого священника Теодора (від імені князя Теодор керував суздальсько-володимирською Церквою 15 років). Але поділу Київської митрополії візантійський патріарх не хотів. Проти Теодора як проти незаконного єпископа почали протестувати суздальські духовні чини, особливо монахи. Тоді Теодор з допомогою князя Андрія застосував проти противників терор, а потім позамикав усі церкви у Володимирі над Клязьмою. Андрій Боголюбський змушений був послати Теодора на митрополичий суд до Києва. Митрополит, грек Костянтин, видав згідно з грецькими законами лютий присуд на Теодора. Після жорстоких катувань його стратили 1170 року. Так закінчилась перша спроба

Андрія Боголюбського поставити Церкву на службу державним інтересам. На початку XIII століття в Суздальщині було вже багато монастирів, які почали виховувати кадри свого духовенства. Послідовники Андрія Боголюбського стараються утворити власну митрополію (з трьох дієцезій: у Ростові, Володимирі і Суздалі) і таким чином управління Церквою передати фактично в руки світської влади. Це була ідея візантійського цезаропапізму, хоч виразних протикатолицьких грецьких настроїв до татарської навали у Суздальщині не було. Другим наслідком прийняття візантійської ідеології на Суздальщині було ставлення інтересів державної влади понад засади християнської моралі. Коли що-небудь князь робив у своїх інтересах, хоч би це було виконано брутально, воно діставало санкцію суздальських ієрархів. Третьою відмінністю суздальського християнства є надання переваг зовнішнім ознакам християнського життя над внутрішнім удосконаленням.

Тому не можна вважати, що Суздальсько-Московська Церква була дочкою Київської Церкви. Тільки із зовнішньо-адміністративного погляду на церковне право, церковну мову й подібність обрядів її можна відносити до Київської митрополії. Але за своєю духовністю, за розумінням ідеалів практичного християнського життя Суздальсько-Московська Церква була рідною дочкою Візантійської Церкви. Її культура порівняно з культурою й освітою в Україні перебувала в повному занепаді. На землях Суздальсько-Московської держави до кінця XVII століття не було шкіл, і грамотність була рідкістю, тоді як в Україні вже за часів Ярослава Мудрого при всіх церквах відкривали школи, й грамотність була звичайним явищем серед широких мас.

Церква у Новгороді

Новгород був за київських княжих часів потужним торговим центром. Після хрещення України Новгородщина ще довго була твердиною поганства, хоч і там київські князі дбали про насадження християнства дуже ревно.

Користаючись з ослаблення Київського Великого князя, новгородці стали на шлях повної незалежності й перший раз 1136 року прогнали свого князя Всеволода. Це стало переломною подією також в історії Новгородської Церкви. В міру того, як влада князя у Новгороді слабла, зростало значення новгородського єпископа, який стає тепер частиною влади. Але чим більше новгородські владика втручалися до політики, тим більше відходили від свого духовного призначення. Крім того, новгородські впливові роди старалися саджати на єпископський престіл членів своїх родин, часто на шкоду Церкві. Греки зі свого боку намагаються насаджувати в Новгороді єпископів-греків. За боротьбу проти Кліма Смолятича новгородський єпископ, грек Ніфонт, дістав від патріарха титул архієпископа, який від 1165 року став для новгородських владик постійним. Однак це був скоріше почесний титул, аніж юридична зміна відносно київського митрополита. Тому новгородські владика далі признавали над собою владу київських митрополитів. У Новгороді було також багато купців латинників, які мали кілька своїх церков. У другій половині XII століття в Новгороді був заснований католицький грецький монастир св. Антонія, який підлягав папі і скоро набув великого значення. До того монастиря вступило багато новгородських патріциїв.

1210 року прихильники монастиря прогнали єпископа Митрофана й посадили свого кандидата Антонія на його місце. Але 1218 року Митрофан повернувся і з допомогою своїх прихильників захопив єпископський престіл. Справу вирішив київський митрополит так, що Митрофана залишив у Новгороді, а Антонія послав єпископом до Перемишля. У 1223 році Митрофан помер, і Антоній знову вернувся до Новгорода. 1226 року одна новгородська партія висунула знову свого кандидата-ченця Арсенія. Антонія звинуватили, що він є причиною посухи, яка того року була в Новгороді, і прогнали з єпископської палати, але на

другий день він повернувся знову в супроводі своїх прихильників. Перед смертю Антонія князь Михайло послав на свячення до Києва священника Спиридона. На прикладі цієї історії видно, як у Новгороді Великім найвищий духовний уряд став уже іграшкою у руках партійно-родинних клік, а навіть жертвою забобонної юрби. Так було до занепаду Новгорода 1477 року. При загарбанні Новгорода Іваном III новгородська Церква чинила найменший опір.

Київська митрополія в XIII ст.

Напередодні татарської навали

Як на північних, неукраїнських землях політика світської влади впливала на релігійно-церковне життя, так само і в Україні в часи зростання політичного значення західноукраїнських земель – Галичини й Волині – світська влада певною мірою впливає на незалежне дотепер церковне самоврядування. Виникнення на тих землях сильної боярської верстви впливало також на становище церковної ієрархії.

У той час, коли київське духовенство не підтримувало жодної верстви зокрема, а було ніби сторожем для збереження християнської моралі у житті всіх верств населення, в Галичині вище духовенство часто підтримувало бояр. Таке становище не виходило на користь Церкві, і тому в Галичині духовенство не мало такого могутнього впливу на громадськість, як в Наддніпрянській Україні. Але, з другого боку, вище духовенство підтримувало постійні зв'язки з католицькою Церквою Європи і, тим самим, було наближене до католицького латинства. Ослаблювало зв'язки з Києвом також політичне становище в Галичині. Галицькі князі часто ворогували й воювали з київськими князями і їх союзниками – волинськими володарями. Галичині постійно загрожувала Польща, поставити її в залежність від свого короля намагалися також угорці. Тому галицькі князі Ростиславичі мусили пильно боронити свою державу від зазіхань усіх противників. Галицька держава підтримувала постійний зв'язок з німецькими князями Гогеншафтами. В коронації імператора Фрідріха Барбаросси брав особисто участь галицький князь Ярослав Осмомисл. Це не означає, як твердять деякі історики, що орієнтація галицьких князів була проти-католицька (Гогеншафти мали конфлікт з папою), бо в їхньому таборі, як і в таборі їхніх противників (Вольфів), були бездоганні католики.

Крім єпископства в Перемишлі, яке було засноване ще наприкінці IX століття, 1147 року засновано єпископство в Галичі. Цього ж року перенесено столицю Галицької держави з Перемишля до Галича. З приходом грецьких митрополитів до Києва спостерігаємо зниження християнської моралі в публічному й приватному житті вищих верств громадянства. Після знищення Києва 1169 року Андрієм Боголюбським Галичина стає партнером київських князів у їх боротьбі проти суздальсько-володи-мирських князів. 1199 року волинський князь Роман Мстиславич об'єднав Галичину й Волинь в одну Галицько-Волинську державу. Роман успішно воював з половцями і тими князями, які вступали в союз з ворогами України. Він розгромив їх коаліцію і приєднав Київ до Галицько-Волинської держави. Видуманим і фальшивим є оповідання російських істориків, нібито Роман Мстиславович був противником Риму й відкинув пропозицію папи Інокентія III прийняти

унію і королівську корону. Ця видумка є тільки у воскресенському літописі як вставка. Вона не витримує жодної критики і не підтверджується іншими джерелами. Навпаки, багато джерел і фактів свідчать про католицьку орієнтацію Романа, а в західних джерелах його титулюють «рекс» (король). Тут потрібно зазначити, що римські папи ніколи не пропонували королівської корони не католикам.

Мати Романа, дочка польського короля Болеслава Кривоустого Агнеса, виховувала сина в польському католицькому оточенні. Як свідчать документи монастиря Бенедиктинів в Ерфурті, Роман був жертводавцем цього монастиря. Так само жінка Романа була своячкою польського князя Лешка Білого. Роман Мстиславович у боротьбі з ворогами України часто вступав у союз з своїми католицькими свояками. Тому, якщо й було посольство від папи, то воно могло мати тільки політичний характер з метою перетягнути Романа в табір Вольфів – німецької династії, яка боролася з Гогеншафтами за папський престіл.

Роман дотримувався традиційного союзу галицьких володарів з Гогеншафтами і не дав себе перетягти в табір Вольфів, у якому була сусідня Угорщина, що мала постійні загарбницькі плани відносно Галичини. Роман навіть вирушив у похід до Німеччини на допомогу Гогеншафтам, але при переході через Польщу був смертельно поранений, коли потрапив у засідку, яку влаштували йому польські князі – союзники Вольфів. Смерть князя Романа була катастрофою для України. Могутність Української держави зі смертю князя Романа занепадала на кілька десятиліть.

У той час, 1204 року, відбувся IV похід хрестоносців. Хрестоносці доїхали тільки до Візантії, вигнали імператора Олексія III і візантійським імператором поставили його сина Олексія IV. Проти цього виступив грек Мурцуфльос, який проголосив себе імператором Олексієм V. Однак його не підтримали греки, й хрестоносці, здобувши Константинополь, по-вар-варськи пограбували його. У Константинополі хрестоносці утворили латинсько-грецьку імперію, а грецький імператор Теодор і патріарх Михайло перенесли свої престולי до Нікеї. Папа гостро засудив дії хрестоносців у Константинополі і кинув на них клятву ще перед пограбуванням міста. Латинська імперія проіснувала до 1261 року. Той період викликав загальну ненависть греків до латинників і зробив багато більше для розколу між Візантією і Римом, ніж клятва кардинала Гумберта 1054 року. Справа ліквідації розколу розглядалась на IV Лятеранському (1215 року), на I Ліонському (1245 року), а також на Ліонському (1264 року) соборах, де були прийняті важливі рішення відносно східних церков і різних обрядів в одній католицькій вірі. На жаль, ті постанови внаслідок тогочасних політичних відносин не були введені в життя. В Україні і Суздальщині захоплення Константинополя хрестоносцями було зустрінuto байдуже. Лаврентіївський і Іпатіївський літопис не згадують про ту подію. Лише Новгородський літопис осудив латинників. Ніконівський літопис, хоч написаний у протикатолицькому дусі, приписує папі роль оборонця греків.

Князь Роман залишив двох синів: 5-річного Данила й 2-річного Василька. Дружина Романа влаштовує політичну конференцію у Сяноці з угорським королем Андрієм і польським князем Лешком і передає своїх дітей під їхню опіку.

У Римі добре знали про прихильність українського населення до західних християн, і 1207 року папа іннокентій III через кардинала Григорія звертається до населення Галицько-Волинської держави і всієї України з наміром вступити у тісні контакти. Але час для посольства папи був дуже несприятливим з політичних причин, хоч поверхово могло здаватися навпаки.

Малолітній Данило перебував тоді в Будапешті, а Галич окупували мадари. Проте мадари під виглядом опікунства старалися заводити свої порядки в Галичині, а коли це викликало бурхливу опозицію, перейшли до терору. Про всі ці події довідався папський легат Григорій в Будапешті і в Україну не поїхав. Хоч митрополитом київським був на той час грек Матвій, українські і білоруські єпископи вступали в контакти з тогочасним латинським патріархом у Константинополі, про що згадується у літописі.

Княгиня Анна, Романова вдова, яку переслідували галицькі бояри, мусила втікати до Польщі. 1214 року молодий князь Данило Романович з допомогою поляків укріпився в невеликому князівстві Угровську і за порадою матері заснував там єпископство, яке пізніше перенесено до Холма. Користуючись відсутністю князівської влади, польсько-угорські війська, підтримані частиною бояр, 1214 року займають Галичину і роблять спробу утворити Галицьке королівство. Вони одружують 5-річного Кольмана, сина угорського короля Андрія, з 3-річною Соломесею, дочкою польського князя Лешка, і угорський король просить папу прислати Кольманові королівську корону. Крім того, він пише папі, що князі й народ Галичини готові прийняти латинський обряд.

Папа Інокентій III вже мав досить клопоту з латинським володінням у Візантії і розумів, що військова окупація не сприяє єдності Церкви. Тому він вислав свого посла перевірити ситуацію і скликати єпископів Угорщини й України на IV Лятеранський Собор. Але 1215 року проти мадяр вибухнуло повстання і з допомогою Мстислава Удалого з Новгороду галичани прогнали мадяр і поляків, у Галичі почав князувати Мстислав, а у Володимирі-Волинському – Данило Романович.

Папа Інокентій III намагався об'єднувати східно-європейські народи з Римом, не порушуючи східних обрядів, і через декрет IV Лятеранського Собору підтверджував рівність східних обрядів з латинським. Не так думали наступники папи Гонорій III і Григорій IX. У своїх листах 1227 року папа Гонорій III і 1231 року папа Григорій IX закликають князів України покинути свій обряд і переходити на латинський. Того самого способу об'єднання християн дотримувалися латинські чини: домінікани та францішкани. Проте перевести українців з їх обряду на латинський було справою безнадійною. Такі спроби викликали в Україні сильну опозицію до західних християн і підозріння, що це чергова політична інтрига поляків і мадяр. Від кінця XII століття латинники в Україні формально підлягали люблінському єпископові, який мав свого генерального вікарія у Золотимирі-Волинському. Католики латинського обряду, особливо селяни, які втікали від своїх панів в Україну, бо життя тут було легше, приймали всі звичаї й український обряд без найменшого страху, що вони перестануть бути добрими католиками. У Києві латинян обслуговували ірландські бенедиктинці, які мали практику душпастирства в чужих краях. Вони мали свій монастир і костюл і працювали у повній згоді з киянами. Крім них, до Києва приходять домініканські монахи і проповідують латинникам не вступати у контакти із «схизматиками й єретиками», як вони називали українців, і рівночасно планували вести свою місію над «наверненням русинів на латинство». Вони вважали, що католицьким може бути тільки латинський обряд. У той час в українських степах появилися монголи. В Україні їх називали татарами.

Татари розгромили половців, і половецькі князі звернулися до українських князів з проханням допомогти їм проти спільного ворога. Українські князі об'єдналися і пішли на допомогу половцям. Князі суздальсько-володимирські відмовились виступити проти татар. Спочатку українсько-половецькі сили одержали перемогу, половці просили переслідувати татар і вигнати їх з причорноморських степів. Але допомогти їм згодились тільки галицький князь Мстислав Удалий і його зять князь Данило. Татари, зібравши великі сили, оточили половців, які кинулись утікати; мусили рятуватися втечею також Мстислав Удалий і поранений Данило. 17 князів, які стояли табором, татари обдурили й після страшної різни знищили. Але татари тоді (1223 року) не пішли в Україну, а відійшли в Азію.

У такій ситуації польські домінікани почали голосити в Києві про навернення українців на латинський обряд. На просьбу домініканців папа Григорій IX видав гострі постанови проти мішаних подруж між латинниками й українцями, які до того часу заключалися вільно. У відповідь на те Київський митрополит Кирило видав послання, в якому наказував, щоб латинники, які хочуть одружуватися з українцями, приймали заново хрищення як погани або єретики з фальшивим хрищенням. Це була річ нечувана і ніколи не практикована в Київській митрополії. Такі постанови довели до обурення народу, і митрополит Кирило намовив київського князя Володимира, щоб він прогнав польських

домініканів з Києва, хоч ірландські бенедиктини залишилися далі в місті. Прогнані з Києва домінікани поселились у Галичі, де князем після смерті Мстислава 1228 року став Данило, який Галичину й Волинь знову об'єднав в одну державу.

Татарська навала

У 1235 році до Перемишля прибули францішкани і заклали там свій монастир. Розгорнута місійна діяльність латинських т.зв. жебручих чинів на українських землях мала для вселенського християнства негативні наслідки. Домінікани й францішкани проповідували латинство як єдиний справжній християнський обряд і намагались у цьому переконати като-ликів-українців. Східних християн, хоч їх віра була чисто католицькою, шовіністи-латинники вважали невірними. Тому їх робота викликала недовір'я і відштовхувала українське населення й Церкву від зближення з Римом. Після смерті митрополита Кирила чотири роки митрополита в Києві не було. Тільки 1237 року прибув з Нікеї Йосиф, який став митрополитом і дуже ненавидів західних християн. Він, навіть латинських місіонерів, утікаючих перед татарами, наказав прогнати за межі своєї митрополії. Що з ним (митрополитом Йосифом) сталося під час татарської навали, невідомо. Але після 1240 року про нього нема згадки.

1239 року татари знову прийшли в Україну. Перед тим вони знищили Суздальсько-Володимирську землю. Спочатку їх орда зайняла Лівобережну Україну; здобула Переяслав, вбивши єпископа Симеона, спалила Чернігів, єпископа взяла в полон, але потім відпустила. Татарська навала спричинила панічний жах в Україні, князі й бояри втікали на захід, населення ховалося по лісах і болотах. 1240 року татари підійшли до Києва. Воєвода Данила Галицького Дмитро організував оборону старої столиці. Татарський хан Батий домагався здачі Києва татарам, але воєвода Дмитро відкинув ті домагання і почалася страшна битва, а по кількох днях татари вдерлися до міста. Останні оборонці замкнулися в Десятинній церкві, дах якої, не витримавши маси народу, обвалився і похоронив останки оборонців. Після зруйнування Києва татари пішли на захід і плюндрували все, що було на їх шляху. Врятувались тільки деякі сильні укріплення, як Кременець і Данилів. Спустошивши Галичину, татари вдерлися в Угорщину, а в 1241 році повернулися на задніпрянські степи, заклавши основу т.зв. Золотої орди в Сараю над Волгою. На свої зруйновані землі в Україні поверталися князі. Татари вимагали, щоб князі прибували до татарської столиці й одержували в них підтвердження на князівства.

Одночасно татари контролювали діяльність і лояльність князів та знищували нелояльних своїх васалів. Та татарська навала дуже вдарила по Українській Церкві. Понижені були церкви, монастирі, повбивані священики, навіть деякі єпископи. Після спустошення татари в загальному виявили до духовних пошану, хоч самі були поганями. Затяжний спір між папою римським і німецьким імператором з роду Гогенштафтів унеможливив організовану відсіч Заходу проти вторгнення азіятів у Європу, але все-таки папа Інокентій IV зумів дати почин до організації протитатарської коаліції, в якій особлива роль відводилась Україні. Цю коаліцію ослаблювала ворожнеча між Данилом і Михайлом Чернігівським, і тільки після смерті Михайла Данило став керувати усією протитатарською політикою України. 1242 року Київським митрополитом став ставленник Михайла Чернігівського Петро Акеревич. З волі князя він брав 1245 року участь у Вселенському Соборі в Ліоні, де був основним доповідачем про татар.

Серед дискусій про українське католицизм Петро дав вичерпні відповіді, які повністю, як твердять італійські хроніки, задовольнили папу. Митрополит Петро брав участь у всіх Богослужіннях Собору поруч з папою, і той факт підкреслює українське католицизм. І обрання Петра митрополитом, і його участь у Ліонському Соборі відбувалися таємно. Татари були майстрами у розвідувальній роботі (їх практику використовували і

використовують володарі московської імперії) і довідались про участь Петра в Ліонському Соборі як члена протитатарської коаліції, що призвело до загибелі Михайла Чернігівського від татарських рук.

Того ж 1245 року, вже перед відкриттям Собору, виїхало з Ліона папське посольство до татар під проводом Івана Пляно де Карпіні. Першим інформатором для посольства про татар був Петро Акерович. Метою посольства було нав'язати дипломатичні стосунки між апостольським престолом і татарами. Проїжджаючи через Польщу, де Карпіні в Шлесь-ку зустрівся з братом Данила Галицького Васильком і від нього одержав докладні відомості про ситуацію на сході Європи і про те, що Данило Галицький також поїхав до головної квартири татарського хана. Князь Василько супроводжував де Карпіні до Володимира-Волинського. Тут папське посольство відбуло конференцію з українськими єпископами і де Карпіні прочитав їм листа від папи до Української Церкви.

Після цього посольство під охороною дружини галицького князя поїхало далі на схід і над Дніпром зустрілося з татарами, які супроводжували його до орди. Там посольство папи пробуло один рік, а потім через Західну Україну повернулось до Риму. В той час Данила приймали татари добре, але залежність від них болюче вразила гідність князя. Повертаючись від татар, він зустрівся з де Карпіні, а прибувши додому, повністю схвалив план Василька відносно протитатарського союзу з Західною Європою. Третього березня 1246 року Данило одержав сім листів від папи. В одному з них папа говорить, що бере галицько-волинських князів під опіку св. Петра. В другому повідомляє, що висилає до нього на переговори своїх двох послів. Інші листи були звернені до пруського єпископа Адальберта, який жив у великій приязні з Данилом, з проською, щоб Данило вступив у протитатарський союз із хрестоносцями. 1247 року до Києва повернувся від татар де Карпіні. У Києві його вітали представники Української Церкви, а в Холмі князі затримали його у себе і радилися з єпископами і боярами, як краще організувати відсіч татарам, і про те, щоб Українську Церкву підпорядкувати папі безпосередньо, отримавши гарантію непорушності українського обряду. У цій справі Данило висилає посольство до Ліона під проводом ігумена Григорія, яке повернулось наприкінці червня 1247 року. Папа прийняв усі домагання українців зберегти непорушно свій обряд, Богослужіння і звичаї Української Церкви і обіцяв поміч проти татар. Під кінець 1247 року папа посилає листи до Холма, як до своїх вірних. У них він гарантує ненапад католицьких держав на Україну і дозволяє Данилові завойовувати землі ятвягів (у Литві), з чого Данило й скористався. 1247 року папа вислав звернення до всіх християнських держав, щоб організували хрестовий похід проти татар. Однак цей заклик не дав результату, а Адальберт – приятель Данила і папи – посварився з того приводу з хрестоносцями.

Татари дізнались про зв'язки князя Данила з Римом, вчинили напад на Україну і змусили Данила припинити зносини з папою, вимагаючи, щоб митрополит Кирило (який, мабуть, був їх агентом) брав свячення у грецького патріарха в Нікеї, що він і виконав 1249 року. Повернувшись до Галичини, Кирило не зміг жити в Україні через неприхильність і підозріння до нього з боку українського духовенства і перенісся до Володимира над Клязьмою, де й жив у великій приязні з татарами.

Поляки були також противниками того, щоб Українська Церква була безпосередньо підпорядкована папі, і оббріхували нашу Церкву в папських колах. Коли папський посол Опізо приїхав з короною для Данила до Кракова, краківський єпископ відмовляв його їхати до Галичини, бо «українці віроломні люди». Коли ж легат таки поїхав, то переконався, що поляки так радили йому з ненависті до Української Церкви і Держави. У 1253 році Данило знову відновив зносини з Римом. Папа видав новий заклик до хрестового походу проти татар, і того ж року Данило коронувався на короля в Дорогичині. Данило й усі єпископи склали присягу на вірність папі, й ще раз була підписана непорушність українського обряду. Татари, дізнавшись про це, знову кинули свої орди на Україну, але Данило відбив їх навалу. Через три роки Данило мусив виконати вимогу татар і порвати зв'язки з Римом, а папа вилучив латинників, які жили в Україні, з-під юрисдикції наших єпископів і передав їх

люблінському єпископові. 1261 року латинська імперія у Візантії перестала існувати. На заході знову почались переговори про об'єднання візантійського патріарха з Римом.

У той час уперше зустрічається слово «православ'є» в Галицько-Волинському літописі, в розповіді, що «папа Інокентій кинув клятву на ху-лителів православ'я», тобто на тих латинників-шовіністів, які не визнавали католиків східного обряду такими ж справжніми християнами, як християни-латинники. Тісне поєднання Української Церкви з Римом для автора літопису – це не усунення церковного розколу, якого ніколи між Українською і Римською Церквами не було, а підтвердження Україною свого католицизму.

До того часу слово «православний» у старих богослужбних текстах в Україні не зустрічається. На його місці знаходимо слово правовірний, яке взято зі слов'янських службників Кирила й Мефодія і є неточним перекладом грецького слова «ортодоксіє». Слово «ортодоксіє» введено в грецькі богослужби наприкінці VIII століття, коли після перемоги над іконоборством серед християн грецької імперії було багато еретиків, які хоч і не мали справжньої католицької релігії, а їх вірування було якоюсь сумішшю християнства та мусульманства, проте називали себе христия-нами-католиками. Щоб усунути ті наслідки, грецький архимандрит Сту-дита при сприянні цариці Ірени проголосив, що тільки той справжній хри-стиянин-католик, хто вірує так, як «в старому Римі». На підтвердження того, що тільки така віра, «як у старому Римі», є правдивою католицькою, і було введено в грецькі богослужіння слово ортодоксія (його точний переклад в українській мові – «православ'є»).

У церковно-релігійному житті Галицько-Волинська держава і Українська Церква зберігали свою індивідуальність, не підпадаючи під вплив грецької антиримської пропаганди, але приймали багато з культури західного християнства, як свідчать Галицький літопис та західноєвропейські хроніки, і на чім особливо наголошує історик Михайло Грушевський. У Галицько-Волинському літописі саме така східна форма одного неподільного християнства під апостольським проводом папи називається православ'єм.

Михайло Грушевський справедливо зауважує, що християни-ук-раїнці не вважали західних християн іновірцями, як це їм безуспішно твердили греки, а пізніше ревнителі московського «благочестія».

Українське київське християнство було патріотичним. Журба за український народ була поставлена вище інших людських цінностей. Цей християнський патріотизм покладений у межах рівності всіх народів перед Богом. Кожний правдивий християнин, навіть духовний, мусить бути передовсім патріотом своєї країни.

1260 року татарський хан Бурундай з великою ордою напав на Га-лицько-Волинську державу й вимагав знищити всі укріплення, що князь Василько мусив зробити. Данило поїхав в Угорщину за допомогою. Залежність від татар дуже гнітила Данила, він захворів і 1264 року помер у Холмі, в місті, яке сам заснував, і там похоронений.

Митрополит Кирило відіграв у той час негативну роль відносно Української Церкви і українського народу. Він збирав синоди єпископів у суздальсько-володимирських землях і різко засуджував Українську Церкву за її католицизм, а також підбурював татар проти князя Данила. Митрополит Кирило помер 1280 року, а наступником його став Максим, поставлений патріархом Іваном, який був учасником Собору в Ліоні. 1299 року Максим переніс свій осідок до Володимира над Клязьмою, бо в Києві було небезпечно через татар, однак він зберіг титул митрополита київського. Це на ділі позбавляло Церкву свого керівника, бо зверхності Суздальщини Українська Католицька Церква не хотіла терпіти.

Українська Церква у XIV столітті

Заснування Галицької митрополії

Київська митрополія була символом Київської держави. Вона була духовною твердиною, яка зв'язувала розрізнені князівства в одну духовну цілість.

З кінцем XII століття Київська держава як політико-економічна єдність перестала існувати. Виникли дві групи князівств: південні – українські та північні – суздальсько-володимирсько-московські. Українські князівства продовжували традиції старої Київської держави: розвивали освіту, культуру й церковно-релігійне духовне життя, а північні князівства, які розвивались на територіях, де слов'янське населення було перемішане з фінськими племенами, поступово втрачали зовнішні ознаки належності до Київської держави, а в духовно-внутрішньому житті вони від самого початку засвоювали візантійські традиції та звичаї. Населення північних територій приймало християнство під насильством, а освіта й школи тут зовсім не приймалися. Церква у тих князівствах потрапляла у щораз більшу залежність від світської влади і щораз більше відходила від київського католицизму, приймаючи грецькі церковні традиції та звичаї й водночас антикатолицьку ненависть і єресь, які тут насаджували грецькі ієрархи. Тому виникла об'єктивна необхідність розділити Київську митрополію, яка існувала тільки формально, на дві частини. Київ після татарської навали був зовсім зруйнований і не міг стати осідком митрополита.

Галицький князь Лев Данилович вживає заходів, спрямованих на утворення Галицької митрополії, і 1303 року його синові королеві Юрію вдається заснувати митрополію в Галичі, яка обіймала такі дієцезії: галицьку, володимир-волинську, луцьку, турівську, холмську, перемиську й львівську. Першим Галицьким митрополитом був Ніфонт. Після смерті Ніфонта митрополитом став Петро з-над Рати. Заснування Галицької митрополії викликало велике обурення суздальсько-володимирсько-московських князів, і вони вживають усіх заходів, щоб її ліквідувати. 1308 року вмирає у Володимирі над Клязьмою митрополит Максим, і грецький патріарх за намовою московських князів іменує на його місце Галицького митрополита Петра і віддає під його юрисдикцію єпархії північних князівств.

1320 року на запрошення Івана Калити митрополит Петро 'ще на візитацію до Москви і звідтіль його вже не випускають. Петро залишається у Москві назавжди: розбудовує московську Церкву і там помирає 1326 року. Після його смерті галицький король Юрій і українські єпископи добиваються відокремлення Галицької митрополії. Галицьким митрополитом стає Гавриїл, який помер 1329 року, а його наступником стає митрополит Теодор.

Галицька митрополія підтримує тісні зв'язки із Заходом і Римом. З рук римського папи одержують корони Юрій I та Юрій II, а також безперешкодно вельможі Галицько-Волинської держави одружуються з вельможами західних країн, що підтверджує католицьку єдність Української Церкви. Українська Галицька митрополія продовжує старі традиції київського католицизму. Розвивається освіта і культура, при всіх церквах були школи. Народні маси були освічені на відміну від населення московських князівств, де читати й писати вміли лише священики й купці. Український народ стояв освітньо й культурно вище від сусідніх народів – поляків і угорців, – де грамотними були лише вищі верстви населення. Освіта й активне релігійно-культурне життя стимулювали розвиток добробуту й заможності не лише бояр й купців, але також простих міщан і селянства Галичини й Волині.

1340 року помирає отруєний польськими агентами останній володар Галицько-Волинської держави король Юрій II. Юрій II був бездітним і залишив заповіт, що володарем Галицько-Волинської держави має стати його родич – литовський князь Любарт Дмитро

Гедимінович. Любарт встиг перейняти владу на Волині, а в Галичині від його імені правив воєвода Дмитро Детько. Поляки 1340 року несподівано захопили Львів і почали грабувати його. Проти них вибухнуло повстання, яке очолив воєвода Дмитро. Він двічі розгромив польського короля Казимира, прогнав його з Галичини та ще й наслав татар, які поруйнували Польщу та її союзника – Угорщину.

Тоді Казимир вживає заходів у візантійського патріарха, щоб скасувати Галицьку митрополію, і це йому вдається 1347 року. Патріарх проголосив скасування Галицької митрополії, що викликало обурення серед духовенства й народу Галичини. На знак протесту галицькі і волинські єпархії 1348 року визнали митрополитом київського архієпископа Теодорита, який став проти волі грецького патріарха і якого визнавали єпархії Київщини та Чернігівщини.

1349 року помирає Дмитро Детько. Польський король Казимир укладає новий договір з мадярами відносно Галичини. Казимир мав володіти Галичиною до своєї смерті. По смерті Казимира, якщо поляки не будуть мати спадкоємця, то Галичина і Польща перейдуть під владу угорського короля.

1351 року Казимир пише листа до папи Климента VI в Авіньйон (В роках 1309–1377 папи були французами і перебували в Авіньйоні у Франції. Підтримуючи політику Франції, папи завдали великої шкоди Вселенській Церкві і призвели до т.зв. Великої папської схизми). У своєму листі Казимир просить подарувати йому на чотири роки десятину, яку польська Церква платить папі, щоб озброїти військо і завоювати землі «поганих русинів», яких потрібно захистити від татар. «Русини згодні прийняти хрищення і латинський обряд. На їх землях можна утворити сім латинських єпархій». Виходило, що в Україні нема християнства?!

Це була чиста брехня, але папа, не вникаючи в суть справи, дав згоду. Казимир збирає військо і в союзі з мадярами поступово загарбує Галичину і Східну Волинь. Загарбання українських земель викликало спротив українського населення і Литовської держави. Війна тривала до 1370 року. Литовці, які були на той час поганами, приймали українську культуру і звичаї, а староукраїнська мова стала урядовою мовою Великого Литовського Князівства. Литовці, переважно їхні князі і вельможі, приймали хрищення в українському обряді, підтримували українську церкву, чим здобували собі прихильність українського народу. 1362 року до складу Литовської держави увійшов Київ. Отже, Литовське князівство стало федерацією земель, які користувалися законами «Руської Правди». До Литовської держави ще на початку XIV ст. була приєднана Білорусія.

Московські митрополити претендують на керівництво українськими єпархіями під Польщею і Литвою. їх намаганням протриває українське духовенство і при допомозі Великого Литовського князя Ольгерда домагається окремого митрополита для українських єпархій. Ним стає митрополит Роман, який помирає 1361 року. Візантійський патріарх домагається, щоб Українська Церква визнала Московського митрополита Олексія. Ольгерд відкидає пропозицію патріарха і вимагає митрополита в Києві, а «не такого, який би провадив політику Москви на Україні».

Під Польщею опинилися чотири українські єпархії: перемиська, холмська, галицька і володимир-волинська. Спочатку польський король намагався їх ліквідувати і завести латинські єпархії. Але зустрівши сильний опір народу, він зрозумів, що скасування Галицької митрополії було його помилкою і, щоб уникнути втручання в справи Галичини Московського митрополита, він вживає заходів щодо відновлення митрополії в Галичині. 1370 року Галицьким митрополитом стає єпископ Антоній. 9 травня 1371 року грецький патріарх визнав Антонія митрополитом. Відновлення Галицької митрополії викликало велике невдоволення як у Москві, так і в Литві. 1371 року Антоній помирає і митрополитом стає Іван, якого визнають усі українські єпископи. 1373 року патріарх присилає свого митрополита Кипріяна, і він після довгих і успішних заходів та інтриг добивається скасування 1401 року Галицької митрополії. Кипріяна згодом визнають Церкви у Москві і в Литві. Скасування Галицької митрополії було великим ударом для Української Церкви,

особливо для Галичини. Московські церковні й політичні діячі роблять усе, щоб у Львові (або в Галичі) не було навіть єпископа, а лише управитель. Це продовжувалось аж до 1539 року, коли було відновлено єпископство галицьке з осідком у Львові.

Створення латинської митрополії

Казимирові не вдалося латинізувати українців і заснувати латинську митрополію з сімома єпархіями, як він планував, але він багато зробив для розбудови латинської Церкви у Західній Україні.

1359 року була заснована перша латинська єпархія у Львові, хоч на той час тут не було жодного костела. Костел св. Марії Сніжної, збудований княгинею Констанцією, в той час відбудовувався. Крім того, в Авіньйоні стало відомо, що на території Галичини існує єпархія східного обряду. Заснування двох християнських єпископств на одній території суперечило старому церковному канонічному праву, тому перший львівський латинський єпископ Тома до Львова так і не приїхав. Так само невдалими були перші спроби заснувати латинські дієцезії у Володимирі-Волинському, Холмі і Перемишлі.

Хоч папи в Авіньйоні підтримували політику поляків щодо створення латинських єпархій в Україні, проте вимагали, щоб єпископи латинського обряду в Україні були українцями. Такі домагання не могли подобатися полякам, і вони сповільнили свої заходи щодо латинізації Галичини й Волині, хоч намагалися показувати, що латинські єпархії в Україні існували давно, але ніколи не були обсажені, тобто латинські єпископи жили поза межами України, тому що в Україні вони не мали вірних. Перший латинський єпископ Кристин прибув до Львова 1367 року. Він помер 1370 року, і на його місце папа не прислав нікого. Проти заснування латинських єпархій в Україні виступав також єпископ шлезький Генріх, який за старим церковним правом мав юрисдикцію над латинниками в Україні. Шлезьк тоді належав до Чехії, і єпископ міг протестувати, не боячись польської помсти.

1367 року вірменські купці, які жили у Львові, заснували свою катедру і Казимир дав дозвіл вірменському єпископові поселитися у Львові. Частина вірмен скоро златинізувалася, а друга частина прийняла унію з Римом. Таким чином, Львів став єдиним містом у світі, де був осідок трьох різних християнських єпископств. 1373 року Авіньйон відібрав юрисдикцію латинському єпископові на Шлезьку над латинниками в Україні та на прохання васала – угорського короля Владислава Опольського – заснував у Галичі 1375 року латинську митрополію. Це було протиканонічно, за правилом «кого володіння – того й релігія». Це було порушенням (брутальним) церковних канонів і мало дуже погані наслідки для Вселенської Церкви. Отже, латинські фанатики в Авіньйоні знехтували фактом існування в Україні українських єпархій і розв'язали руки польським шовіністам у справі латинізації та колонізації України. Ще 1375 року були забрані маєтки української Галицької митрополії і передані латинському митрополитові. Першим латинським митрополитом у Львові був Матвій (німець, який знав українську мову).

1379 року обсаджено латинське єпископство у Перемишлі. Того ж року Владислав Опольський напав на Белз і вивіз до Ченстохови чудотворну ікону Пресвятої Богородиці. Щоб здійснити свої плани, поляки будують у Галичині латинські монастирі і з Польщі та чужих західно-європейських країн стягають до них домініканів і францішканів, які мали завдання перетягти українців на латинський обряд.

1412 року польський король Ягайло загарбав у Перемишлі українську катедру, яку на початку XII століття збудував князь Володар Ростиславич подарував її латинським єпископам. Польські латинські шовіністи розібрали дорогоцінну пам'ятку України й кожний камінь обмивали в Сяні, «щоб очистити від схизми» і будували латинську катедру. Ягайло заснував латинське єпископство в Луцьку, яке 1428 року об'єдналося з латинською єпархією у Володимирі-Волинському.» 1417 року заснував Ягайло латинську єпархію в Холмі, а

також у Києві, хоч тут вона довго існувала фіктивно. 1440 року почала діяти латинська єпархія в Кам'янці-Подільському.

Отже, на початку XV століття Польська латинська митрополія в Україні була сформована. Для чого вона була створена? Вірних латинського обряду було дуже мало. Костьоли й кляштори (польські монастирі) будував польський Уряд часто такими ж брутальними способами, як і катедру в Перемишлі. Польська латинська митрополія на Україні була створена з політичною метою: знищити духовну твердиню українського народу – його Церкву, – яка після занепаду Галицько-Волинської держави була єдиною суспільно-громадською установою, що об'єднувала українців, і єдиним їх форумом на міжнародній арені.

Дальші плани поляків полягали в тому, щоб через латинізацію спо-лонізувати український народ, анексувати українські землі та закріпити їх назавжди як частину Польщі.

Цьому польському наступові сприяли також політичні події, які відбувалися на українських і білоруських землях наприкінці XIV і на початку XV століть. До другої половини XIV століття Велике литовське князівство під владою князів династії Гедиміновичів, яка частково була зукраїнізована, було фактично литовсько-білорусько-українською християнською державою, державною релігією якої стала українська католицька. Литовські князі й вельможі були охрещені в українському східному обряді, але 1384 року поляки запросили литовського князя Ягайла Оль-гердовича на польського короля з вимогою перейти на латинський обряд. 1384 року Ягайло одружився з польською королевою Ядвігою і 1385 року уклав т.зв. Кревську унію, згідно з якою Литва об'єднувалася з Польщею, зберігаючи при тому територіальну автономію, а Ягайло зобов'язався хрестити литовців у латинському обряді. Хрищення Литви й особливо перехрещення литовських магнатів у латинському обряді мало шкідливий вплив на Литовсько-Українську державу і вело до її загибелі. Литовсько-український табір розколовся на латинників-литовців і українців східного обряду. Ягайло став знаряддям польської шляхти і видав 1401 року постанову, яка у 1413 році була затверджена на т.зв. Гродельській унії, згідно з якою Українська Церква, вірними якої була більшість населення Литовського князівства, стає недержавною релігією (Церквою). Це породжувало ворожнечу між упривілейованою латинською польською Церквою і Українською Церквою, що ставала недержавною.

Але полякам златинізувати і сполонізувати українські землі в Галичині було не під силу з кількох причин. По-перше, освіта й культура України, хоч і була підірвана через знищення Галицької митрополії, стояла на початку XV століття вище від польської. Польський уряд, щоб відібрати від українців маєтки, почав вимагати документи на право володіти землею. Таких документів у часи Української держави ніхто не видавав і не вимагав. Щоправда, князь Лев видав кількості грамот на володіння маєтками, якими наділив своїх дружинників, але полякам йшлося про те, щоб мати «юридичну підставу» пограбувати чуже майно. Щоб оборонитися перед напастю, було виготовлено тисячі фальшивих грамот, причому підробки були такі майстерні, що тільки недавно дослідники виявили їх неавтентичність. Для малограмотних польських урядовців документів, написаних на пергаменті староукраїнською мовою, було цілком достатньо. Польське духовенство в основній своїй масі було темне – ледве вміло читати латинською мовою Святе Письмо. Тому польські володарі, починаючи від Казимира, почали вводити різні дискримінаційні обмеження для українців. Польські жебручі чини – домінікани й францішкани – провадили свою місійну працю перетягування українських бояр і міщан на латинський обряд. При цьому польський уряд не цурався фізичного насильства, грабуючи українські церкви й церковне майно, передаючи їх латинникам. Поляки також вдавалися до таємних вбивств, стимулювали подружжя бояр з поляками і використовували інші брутальні методи. Найбільше від польського насильства терпіли українці Львова.

Українцям у Львові заборонили селитися й жити всюди, крім одного кварталу по вулиці Руській. Тому більшість українських міщан могла мешкати тільки в передміссях.

Українським священикам заборонено проходити вулицями міста, а особливо через Ринок, з Найсвятішими Тайнами або вести похорон з запаленими свічками та співами. Українців не допускали до міських урядів, бо там треба було складати присягу по-латині і в латинському обряді. Українців не допускали до всіх цехів, бо члени цехів мусили святкувати латинські свята й іти на похорони латинників – членів цеху чи їх родин. Ремісники-українці не могли мати найманих робітників у своїх майстернях, українцям не можна було продавати текстильні вироби, вино, горілку й держати шинки. Українців обкладали високими податками, українські священики підлягали світській юрисдикції, хоч інші духовні – тільки юрисдикції свого єпископа. Українських дітей не допускали до шкіл, де б вони могли вивчити латину, а навіть забороняли українцям набувати вищу освіту приватно. В інших містах, де латинників було мало, утиски українців були менші. Найкраще становище українців було у Великому Литовському князівстві. Але й там воно погіршилось після Кревської унії. У перші роки після Кревської унії Ягайло був зайнятий хрищенням литовських поган у латинському обряді. Він надавав латинникам-литовцям певні привілеї, і це довело до конфлікту між ними і литовськими та українськими вельможами, яких очолював його брат Свидригайло і до яких пристав великий литовський князь Вітовт, хоч сам він був латинником. Це настільки зміцнило українсько-литовський союз, що Ягайло мусив припинити польське втручання в справи Литовської держави і навіть просити в неї допомоги для боротьби з хрестоносцями.

1410 року об'єднані війська українців, литовців і поляків завдали повної поразки німецькому ордену хрестоносців під Грюнвальдом. У тій битві основний удар прийняли на себе українсько-литовські піхотні полки, які стояли на смерть і майже були знищені хрестоносцями.

Про перевагу української культури в той час свідчить те, що поляки не мали навіть свого гімну, їх війська вивчили українську молитву «Богородице Діво» і співали її в битві під Грюнвальдом як бойову пісню. 1413 року Ягайло і Вітовт заключили т.зв. Гродельську унію, після якої все управління у Литовському князівстві було передано виключно латинникам, і поляки ще більш нахабно втручалися у литовсько-українські справи. На литовський обряд починають переходити литовські магнати, охрещені в Українській Церкві.

Київська митрополія в першій половині XV ст.

Українська Церква і Собор у Констанці

На початку XV століття Візантійська церква була поділена на два релігійні табори: антикатоликів-зельотів, яких представляли монахи і не-освічені верстви населення, і реалістів – прихильників замирення з папою, до яких належали візантійський імператор Палеолог і освічені верстви населення. Серед них була навіть група латинофілів, які бачили єдиний вихід для спасіння Візантійської імперії – помиритися з папою і втягнути Захід у боротьбу з турками.

Турки розгромили сербів 1389 року на Косівському полі, а 1393 року зайняли Болгарію. Всі сили вони готували для знищення Візантії. Але 1402 року турки зазнали нищівної поразки в битві з татарським ханом Та-мерланом і мусили відкласти свій план завоювання Візантії.

У той час Католицька Церква на Заході переживала глибоку внутрішню кризу. Від 1309 року римським Апостольським престолом керували французи, які перебували у

Франції в Авіньйоні і служили знаряддям французької політики, що викликало незадоволення віруючих і довело до т.зв. Великої папської схизми. Коли 1377 року папа Григорій XI вирішив повернутися до Риму, а його наступник папа Урбан VI 1378 року захотів також лишитися в Римі, то французькі кардинали вибрали собі нового папу – Климента VII, який знов осів у Авіньйоні. Антипапу Климента VII підтримували Франція, Неаполь, Сицилія, Іспанія і Шотландія. Решта католицького Заходу підтримували папу. Так, крім розбрату в Церкві між Римом і східними патріархами, прийшло ще й до розбрату в Західній Церкві. 1409 року обидві сторони скликали Вселенський Собор до міста Пізи і вибрали нового папу Олександра V, якого не визнавали ні римський папа, ні авіньйонський антипапа. Але Олександра V визнали деякі країни, в тому числі й Польща. Отже, становище у католицькому світі стало ще гіршим, бо було вже три папи. Це призвело до великого занепаду авторитету пап і всієї Церкви, внаслідок чого виникали ересі: Вікліфа в Англії, Яна Гуса – у Чехії, а в богословській науці на Заході з'явилася протика-толицька еретична наука соборовості або конціляризму, яка голосила, що Вселенський Собор є понад папу.

Науку соборовості проповідували паризький університет Сорбон-на, Карловий університет у Празі, Ягйлонський університет у Кракові та інші. В Оксфордському університеті в Англії професор Вікліф вчив, що Біблію може читати кожний і цього досить для спасіння. Він відкидав Тайну священства і Святу Літургію. Вікліфова ересь перекинулася до Чехії і там знайшла своє застосування. На той час Чехія входила до складу Німецької імперії. Німці намагалися з допомогою латинізації онімечити Чехію (подібно, як поляки Україну).

Професор Празького університету Ян Гус, який був також священником, вирішив використати ересь Вікліфа для боротьби з німецьким насильством у Чехії. Він не відкидав усіх Святих Тайн, але твердив, що виконання їх є важливим лише тоді, коли священник є в стані благодаті (освячуючої ласки), а коли священник у стані гріха виконує Святі Тайни, то вони є недійсні та безвартісні. Оскільки німецькі ієрархи й священники проводять свою роботу з політичною метою, їх дії є неважні і використовувати їх не можна, тим більше, що для спасіння вистачає читання Святого Письма. Наука Гуса про Святі Тайни була еретична і очевидно суперечила богослов'ю Католицької Церкви, яка вчить, що дії священника, виконані в стані гріха, є важні, хоч сам він тяжко грішить і заробляє собі тяжкий гріх кожного разу, коли без освячуючої ласки виконує освячення або уділяє Святих Тайн.

Наука Гуса дістала підтримку чеських патріотів, які використали її в боротьбі проти латинізації й онімечування Чехії. Тому німецький імператор Жигмонт 1414 року скликав Вселенський Собор до Констанца, щоб вирішити справу, яка негативно впливала на Католицьку Церкву, і, передовсім, підривала інтереси німецької політики й церкви в Чехії. Той Собор був рідкісним явищем в історії Вселенської Церкви, бо скликала його світська людина і участь у ньому, крім духовних, брали світські вельможі. Імператор подбав, щоб на Собор запросити всіх трьох пап, і на початку Собору було проголошено, що Собор є понад папу і папа нічого не може вирішити без згоди Собору. Таким чином, сам Собор від початку попав у ересь, хоч і збирався вирішувати питання про ересь Гуса. На Соборі Гус виклав свою науку, яку духовний суд осудив як еретичну і вимагав, щоб Гус відкликав її. Гус відмовився. Тоді суд передав Гуса імператорові, який вирішив своїм цивільним судом спалити Гуса як еретика. Осуд і спалення Гуса не ліквідували його ересі, а ще більше загострили чесько-німецькі відносини, які перейшли у т.зв. гуситські війни, що тривали десятки років.

Потім Собор перейшов до другої справи: папської схизми. Усіх трьох пап змусили до резигнації і було вибрано нового папу Мартина V.

Київським митрополитом після смерті Кипріяна ї 408 року став грек Фотій. Він не звертав уваги на відмінності Української Церкви від грецької, не дражнив нікого грецьким екстремізмом, з усіма намагався бути в добрих стосунках, але об'їздив церкви Київської митрополії, забирав у них коштовності і відправляв до Візантії. До великого литовського князя Вітовта посипались скарги українського і білоруського духовенства на грабіж митрополита.

Тоді Вітовт, відібравши награване, вигнав Фотія 1414 року за межі Литовської держави і від імені українських єпископів написав скаргу до патріарха з вимогою затвердити окремого митрополита для Українсь-ко-Білоруської Церкви з осідком у Києві. На Київського митрополита вони давали кандидатуру Григорія Цимблака, який був відомий патріархові як прихильник незалежності національних Церков. Патріарх Євтимій не лише відкинув прохання Вітовта, але і на самого Цимблака кинув клятву. Тоді українсько-білоруські єпископи Теодозій полоцький, Ісакій чернігівський, Діонізій луцький, Гарасим володимир-волинський, Севаст'ян смоленський, Євтимій турівський зібрались на Собор у Новгородок, куди прибули також єпископи: з Перемишля – Павло, з Холма – Харитон та кандидат на Галицьку митрополію – Іван, і одностайно обрали Григорія Цимблака митрополитом київським згідно зі старим українським церковним Уставом.

Зібрані на Соборі єпископи видали Окружне письмо до вірних і до східних Церков, в якому з'ясували причини обрання нового митрополита і ствердили його як канонічний крок, опертий на закони Української Церкви, згідно з якими два або три єпископи мають право висвячувати нового єпископа; такий спосіб мав стару традицію в Київській Церкві, де таким чином були поставлені Іларіон і Клим Смолятич, а також митрополити в Сербській і Болгарській Церквах.

Згідно з наукою католицької Церкви благодать Святого Духа діє в усіх єпископів одинаково.

В останніх часах стало правилом для Візантійської Церкви ставити владик шляхом симонії, яку Церква викляла. До цього Окружного послання Вітовт додав свого листа, в якому писав, що як володар не міг терпіти пограбування церков Київської митрополії. Крім того, українські єпископи видали листа, в якому заявили, що поривають усі стосунки з Фотієм як з єретиком, зрікаються його.

У відповідь на те Фотій видав від себе послання, в якому всіх своїх противників, крім князя Вітовта, називав «дурними, брудними, проклятими, вовками тощо».

На Соборі в Констанці німці звинуватили польського короля Ягай-ла в знищенні ордену хрестоносців у той час, коли в Литві є ще поганство, а на «Україні схизма», яких хрестоносці повинні були «навернути» на правдиве християнство, тобто на латинство. Ягайлові грозила детронізація (позбавлення престолу) і він, який дотепер був проти участі Української Церкви на Соборі, вжив усіх заходів, щоб делегація Української Церкви якнайскоріше прибула до Констанца і заявила про своє українське католицизм. Відносно ж Литви поляки довели, що там поганства вже немає.

На початку 1418 року велика делегація Української Церкви (300 осіб), до складу якої увійшли також представники Молдавської Церкви, під проводом митрополита Цимблака прибула до Констанца.

Папа Мартин V прийняв українську делегацію 25 лютого 1418 року. У своїй знаменитій промові Григорій Цимблак привітав папу з його обранням на голову Вселенської Церкви, висловив радість українського народу з приводу закінчення роздору в Західній Церкві, заявив про вірність Апостольському Престолу Київської митрополії, яка від початку свого існування завжди була католицькою, і просив папу прийняти Українську митрополію під свою опіку, щоб таким чином засвідчити усьому світові католицизм українського народу.

На ті слова Цимблака папа відповів, що він бажає об'єднання, обіцяв подумати над можливими способами його здійснення і призначити термін для засідання в цій справі.

Переконавшись у католицизмі Богословія Української Церкви, папа дозволив українському духовенству брати участь у нарадах Собору і щоденно відправляти Службу Божу та інші Богослужіння в катедрі у Констанці (в українському обряді).

Приїзд такої численної української делегації справив велике враження на учасників Собору. Але більшість з них, зокрема поляки і німці, були латинниками-шовіністами. У розмовах між нарадами вони твердили українським делегатам, що для повного об'єднання Українській Церкві необхідно прийняти латинський обряд.

Такі пропозиції для української делегації були не прийнятні. Вона вимагала, щоб папа і Західна Церква підтвердили католицизм Української Церкви без найменшої зміни в українському обряді і звичаях, які існували в Українській Церкві від часів Іларіона. Папа розумів справедливість вимог української делегації, він щиро бажав проголосити Українську Церкву католицькою і бути її опікуном, але добре знав, що на Соборі переважають впливи латинників-шовіністів, які розуміли об'єднання, передовсім, як перехід на латинство. Крім цього, Собор у Констанці, який відновив єдність у Західній Церкві, сам перебував у ересі соборовості, і рішуча оборона католицизму Церкви з нелатинським обрядом загрожувала новим розколом на Соборі. Тому папа обіцяв проголосити об'єднання Української Церкви з католицьким Заходом на наступному Соборі. Українська делегація пробула в Констанці два місяці, й папа поспішив закрити Собор, бо знову загострилися відносини між Польщею і німецьким орденом хрестоносців, який у зв'язку з приїздом української делегації, що засвідчила про Ягайла і Вітовта як про ревних християнських володарів, програв справу. Російські історики називають Григорія Цимблака уніатом, зрадником православ'я, церковним авантюристом. Як видно з життя і дій митрополита Григорія, він ніколи не кривив душою, а стояв на позиціях старого київського християнства – незалежності і католицизму Української Церкви згідно з її церковним Уставом. Навпаки, він уважав претензії Московського митрополита грека Фотія до Київської митрополії незаконним протиканонічним актом. Так думали українські патріоти до Цимблака, так думали й після нього і так думають сьогодні.

Помер митрополит Цимблак 1420 року. Він залишив велику літературну спадщину: «Похвальне слово митрополиту Кипріяну», «Слово на Констанцькій Соборі (до папи)», «Похвальне слово отцям Констанцького Собору», багато праць і проповідей, присвячених церковним святкам. Він вів строге аскетичне життя, був ревним патріотом своєї Української митрополії, демонстрував українське католицизм перед світом, прагнув забезпечити повноправне існування і розвиток Української Церкви з непо-рушенням її обряду під проводом голови Вселенської Церкви, і не його вина, що тодішні обставини та передчасна смерть не дали змоги завершити цього великого діла.

Повернення української делегації із Собору в Констанці викликало в Україні патріотичне піднесення й надії, що польсько-латинським привілеєм прийде скоро кінець і українці будуть зрівняні у правах з латинниками.

Новий візантійський патріарх Йосиф II в той час вів переговори з папою, щоб покінчити з церковним розколом на найближчому Вселенському Соборі. Такий розвиток подій затривожив латинських екстремістів Литви й Польщі. Під їх впливом Вітовт після смерті Цимблака помирився з Московським митрополитом Фотієм і дозволив йому приїздити на візити в Литовську державу. Те, що Фотій був відвертим антикатоликом, Вітовт виправдовував тим, що патріарх Йосиф є католик і Фотій мусить його слухати. Йосиф II справді наполягав, щоб папа скликав Собор у справі замирення між Сходом і Заходом, але папа Мартин V, боячись заколоту шовіністів-латинників, відкладав. Після смерті Мартина V новий папа Євген IV 1431 року скликав Вселенський Собор до Базилі, який повинен був розв'язати питання про гуситський рух, поєднання східних Церков із Західною Церквою і покінчити з ересю соборовості, яка й далі ширилась на Заході.

1430 року литовський князь Вітевт номер і Великим Литовським князем став підтримуваний українськими магнатами брат Ягайла Свид-ригайло. Він, хоч і був охрещений у латинському обряді, ставився до Української Церкви дуже прихильно і на всі вищі державні пости призначав українців.

Українська Церква і Флорентійський Собор

Свидригайло 1431 року послав до патріарха Йосифа смоленського єпископа Герасима, якого патріарх визнав Київським митрополитом і дав йому юрисдикцію також над Московською Церквою. Свидригайло і Герасим були великими прихильниками Вселенського Собору, вели листування з папою відносно участі делегації Київської митрополії в Соборі, що в Україні викликало великий ентузіазм і надії на відродження Української держави. У цьому Київського митрополита підтримували також церкви Великого Новгороду й Пскова, лише Московська Церква на чолі із своїм кандидатом на митрополита Йоною поставилася вороже. Листування Свидригайла з папою, який прислав листи для безпечного проїзду на Собор, викликало сильне збентеження в колах польсько-литовських шовіністів, бо підпорядкування Київської митрополії папі перекреслювало їхні плани латинізації українського й білоруського народів та анексії їхніх земель. Вони докладають усіх зусиль, щоб посварити Свидригайла з українським табором. Використавши неврівноважений характер Свидригайла та його пристрасть до пияцтва, поляки підкинули Свидригайлові листа, який нібито писав митрополит Герасим до московського князя Василя. Свидригайло у п'яному стані обурився, що митрополит без його відома підтримує стосунки з Москвою, і в нападі шалу наказав спалити Герасима у Вітебську на вогнищі (1435 року). Така жорстокість Свидригайла гнітюче вплинула на українських магнатів і духовенство. В той же час поляки почали воєнні дії проти Свидригайла, і він, зазнавши поразки, зрікся Великого князівства на користь Жигмонта Кейстутовича, якого підтримували литовські латинники й поляки. Смерть Герасима і падіння Свидригайла були великим ударом по надіях Української Церкви й народу. Поляки добре розуміли, що зв'язок Української Церкви з Римом перекреслить їхні плани. Тому польський канцлер, який на той час провадив політику Польщі, кардинал примас Збігнев Олесніцький наказав польській делегації на Соборі підтримувати опозицію проти папи, щоб «руських схизматиків» навертати до унії через перехрещення і латинізацію.

Митрополит Київський Ізидор

У 1436 році патріарх Йосиф II призначив Ізидора, ігумена монастиря св. Дмитрія в Царгороді, митрополитом Київської митрополії. Ізидор – високоосвічений богослов, знавець кількох мов, в тому числі й староукраїнської, чудовий дипломат, був гарячим прихильником примирення Візантійської Церкви з папою і ще 1434 року був на Соборі в Базилії як представник патріарха з метою прискіпати справу об'єднання Церков. Весною 1437 року Ізидор прибув до Москви. Тільки з великими труднощами йому вдалося переконати московського князя Василя, щоб московська Церква взяла участь у Вселенському Соборі. Князь постановив гідно за-презентувати московську Церкву перед західним світом. У посольстві взяло участь близько ста людей, в тому числі суздальський єпископ Аврамій і монах Симеон, який пізніше неприхильно описав Флорентійський Собор. Посольство їхало через Твер, де до нього приєдналися представники тверського князя. У Новгороді Великому Ізидора зустріли з тріумфом і виплатили йому десятину за сорок років, що її новгородська Церква не сплатила Київському митрополитові. Тут до Ізидора приєдналися деякі новгородці, і посольство виїхало через Псков до Риги. З Риги – кораблем до Німеччини, а через Німеччину – до Італії. В цьому посольстві не було жодного українця.

В Україну Ізидор не заїздив, бо литовський князь Жигмонт і литовська латинська Церква поставилися до папи і до Ізидора настільки вороже, що заборонили йому в'їзд в Україну і навіть не дозволили переїхати через Україну в Угорщину з московською делегацією, хоч такий шлях до Італії був набагато коротший. Польща також поставилася вороже до нового Київського митрополита і до папи Євгена IV, бо визнання українського католицизму Римом не було в інтересах польської політики.

До Італії посольство Ізидора тривало майже рік і в серпні 1438 року прибуло до міста Ферари, куди був перенесений Собор на чолі з папою Євгеном IV. В Базилеї, коли папа поставив питання про потребу покінчити з ересю соборовості, частина кардиналів виступила проти. Тоді папа з італійськими кардиналами покинув Базилею і виїхав до Ферари, де на нього чекало грецьке посольство на чолі з патріархом Йосифом і представники всіх східних церков. З причини морової пошесті Собор переніс свою роботу до Флоренції і ввійшов в історію як Флорентійський Вселенський Собор. На Соборі у Флоренції, крім італійських кардиналів і ще представників деяких західних країн, була грецька делегація під проводом патріарха Йосифа та делегації від олександрійського, антиохійського і єрусалимського патріархів, а також від Церков: вірменської, маріонітської, халдейської та сірійської. Скоро з'ясувалось, що є тільки чотири спірні питання, які треба було обговорити і вияснити:

- наука про походження Святого Духа;
- про чистилище;
- про опрісноки (Святе Причастя);
- про примат папи.

Головними доповідачами були: з латинської сторони кардинал Це-заріні, а від східних Церков – Візантійський митрополит Віссаріон і Київський митрополит Ізидор. Під час Собору помер патріарх Йосиф. Він перед смертю зробив заяву, в якій ствердив, що вірить в усе, чого навчає « католицька і Апостольська Церква в Старому Римі», і закликав усіх учасників до згоди й єдності. Після гострих і довгих дискусій усі прийшли до такої згоди:

- Дух Святий походить від Отця і Сина (можна говорити від Отця через Сина, як це пояснювали отці Церкви, або просто – від Отця, як це прийнято в східних Церквах. Вираз не має принципового значення, бо в Євангелії кілька разів Ісус говорить, що пішле Святого Духа);
- існує чистилище для душ, які ще не надолужили за свої гріхи на цьому світі (чистилище існує як стан душі, а не як місце перебування померлих); потрібно молитися за померлих, жертвувати за них Богослужіння і таким чином помагати їм якнайскоріше закінчити терпіння їхніх душ;
- форма освячення словами: «Прийдіте, ядіте...» і «Лийте от нея всі...». При цьому хліб може бути заквашений і на опрісноках (як у латинників);
- папа є видимим Головою Вселенської Церкви, Намісником на землі і Наслідником Святого Апостола Петра. Примат папи в церковній ієрархії є абсолютний. Папа є начальником Соборів і першим з усіх патріархів.

Це був великий удар по базилейських розкольників і їх ересі соборовості. Після обоюдних богословських дискусій був підписаний Акт церковного порозуміння. Папа Євген IV проголосив той Акт поєднання між Сходом і Заходом булою: «Хай тішаться небеса, хай радіє земля...», яка різниться від інших тим, що підписана всіма учасниками Собору.

Проти церковного об'єднання весь час виступав й Акт порозуміння не підписав єдиний учасник Собору – єпископ Марко з Ефесу. Він був з території, зайнятої турками, належав до партії зельотів, тобто протика-толицьких фанатиків, які були проти будь-якого примирення з латинниками.

Цікаво поводити себе московські духовники на Соборі. Вони майже ніякої участі не брали в нарадах Собору через свою дуже низьку богословську освіту і незнання грецької та латинської мов, якими говорили всі учасники Собору. Щоправда, єпископ Авраам суздальський поставив і свій підпис під Актом флорентійського порозуміння. У серпні 1439 року митрополит Ізидор повернувся в свою митрополію. Папа іменував його кардиналом і наділив правами апостольського легата для Литви, Лівонії і українських земель під Польщею. На цих землях, тобто в межах своєї митрополії, Ізидор мав право реформувати навіть латинську Церкву. У Венеції московський монах Симеон і тверський боярин Тома

таємно покинули Ізидора і спішно виїхали додому з неприємними вістками про Флорентійську унію.

У березні 1440 року посольство Ізидора прибуло в Будапешт, де його зустрів польсько-угорський король Володислав Ягайлович. Він був сином Ягайла і його другої жінки, української княжни Соньки Гольштан-ської, яка виховувала Володислава в дусі пошани до Української Церкви й народу. Молодий король був палким прихильником Флорентійського Собору. Тут Ізидор видав окружний лист до слов'ян Балканського півострова і Східної Європи. У тому листі він закликав до згоди і співжиття народи східних і латинських обрядів. Після того Ізидор переїхав у Польщу. Польська Церква не брала участі у Флорентійському Соборі, але канцлер Олесніцький виявився кращим дипломатом, ніж кардиналом, і прийняв Ізидора з почестями. У костьолах у Санчі і в Кракові Ізидор відправив Богослужіння в східному обряді і виголосив проповідь про Флорентійську унію (угоду) і рівність християн обох обрядів. У східній Галичині, в Перемишлі, Ізидор проголосив рівноправність обрядів, а духовенство заявило йому, що в них перемиського єпископа немає зовсім, і Українська Церква тут терпить утиски від латинського єпископа. Ізидор обіцяв прислати їм єпископа і поставити питання про скасування латинської єпархії як нека-нонічної (це було дуже наївно, бо поляки на це ніколи не згодилися б).

З Перемишля Ізидор приїхав до Львова. Поляки зустріли його з великою пошаною, завели до катедри, де він відправив Богослужіння в українському обряді і проголосив рішення Собору про рівність обрядів. Тут він так вплинув на Польського митрополита, що той перейшов від бази-лейського антипапи Фелікса до табору папи (але через рік знов повернув до антипапи). У Львові поляки так закрутили голову Ізидорові, що він не розібрався повністю в ситуації, чим викликав гірку іронію українців, які тут найбільше терпіли від польського гніту, а Ізидор не зробив нічого, щоб їх долю полегшити. Зі Львова він виїхав до Холма, де застав єдиного на цілу Галичину українського єпископа. Тут Ізидор проголосив декрет, в якому зрівняв українського єпископа в правах з латинським. Становище Української Церкви в Холмській єпархії було краще, ніж у решті Галичини.

Після того Ізидор переїхав до Литви, де латинським єпископом був Мацей, великий противник Флорентійського Собору, поборник науки со-боровості. Він не міг заборонити Ізидору проголосити декрет Флорентійського Собору в східних єпархіях, але не допустив його в латинські. У Литві на той час Великим князем був тринадцятирічний Казимир, син Ягайла. Тому політикою литовської держави керував єпископ Мацей, ворог папи й Української Церкви.

З Вільна Ізидор переїхав в Україну, де звістку про Флорентійський Собор зустріли з тріумфом. Ізидор всюди проголошував урочисто (під звуки дзвонів) декрети Флорентійського Собору. А в Києві князь Олелько віддав йому грамоту на всі маєтки Київського митрополита. У своїй грамоті київський князь посилався на «старе право Київської митрополії, визнане в Уставі Володимира і Номоканоні Ярослава».

З України Ізидор поїхав у Білорусію, де його прийняли прихильно.

У березні 1441 року Ізидор приїхав до Москви. Тут в Успенському Соборі він відправив урочисто Службу Божу, під час якої споминав ім'я папи перед патріархом. Після Літургії протодиякон відчитав декрет Флорентійського Собору. Після цього московські єпископи і бояри на чолі з князем Васи́лієм пішли на раду. Вони радились три дні і на четвертий вирішили, що Ізидор – єретик!

Для москалів ситуація була незбагненна. Виховані в темноті і богословському неуктві, московські єпископи, які ледве вміли читати церковнослов'янською мовою, і неписьменні бояри протягом довгого часу всотували в себе протикатолицьку ненависть, якою їх живили греки, і для них тепер незбагненною стала зміна ситуації. Москалі замкнули Ізидора в монастирі, але не знали, що з ним далі робити.

15 вересня 1441 року Ізидор втік із своїм товаришем Григорієм з Москви і прибув у Твер. Тверський князь на вимогу віденського єпископа Мацея ув'язнив Ізидора і звільнив

його аж через рік на вимогу папи. Ізидор прибув в Україну, де висвятив двох єпископів: для Холма і для Перемишля.

Тепер Ізидор зрозумів, що на території старої Київської митрополії існують три взаємно ворожі Церкви:

- католицька Церква східного українського обряду, яка продовжує традиції українського католицизму в Україні і Білорусії;

- польська латинська шовіністична Церква, організована поляками в Україні і Білорусії з політичною метою – для анексії українсько-білоруських земель; вона не хоче визнавати папи і постанов Вселенського Флорентійського Собору, бо це йде всупереч з її планами;

- московська єретична антикатолицька націоналістична Церква – знаряддя в руках московських князів і їх політики.

1443 року Ізидор виїхав до Будапешта, де зустрівся з королем Володиславом. Король Володислав видав декрет, який надавав привілеї Українській Католицькій Церкві. Цей декрет зрівнював українсько-білоруське духовенство в правах з латинським. Цей королівський декрет мав юридичну силу (хоч поляки на практиці його ігнорували) протягом усього існування шляхетської Польщі. Він був підтверджений польськими королями в 1501, 1543, 1621 роках і був правовою основою існування Української Церкви в Польщі.

Молодий король Володислав очолив невелику армію добровольців і при підтримці італійців, яких привів кардинал Цезаріні, вирушив наприкінці 1444 року проти турків, але в битві під Варною загинув, і вся його армія була знищена турками. Катастрофа під Варною була тяжким ударом по планах Флорентійської унії. Ізидор 1443 року виїхав до Риму зі звітом про стан Київської митрополії. У роках 1444–1448 Ізидор перебував у Константинополі, де намагався поширити справу Флорентійської унії добивався її проголошення. З Візантії він керував справами Київської митрополії листовно і через посланців.

Москва проголосила автокефалію і поставила митрополитом Йону. Після смерті короля Володислава Польща, керована подвійним кардиналом Олесніцьким (брав жезл від папи і капелюх від антипапи), відкрито виступила проти папи і постанов Флорентійського Собору. 1447 року помер папа Євген IV, а новий папа Микола V не був таким великим прихильником християн східного обряду і надавав перевагу латинникам. У половині XV століття базилейський антипапа почав утрачати своїх прихильників. 1447 року литовський князь Казимир після коронації на польського короля перейшов на бік папи. За королем пішли польський канцлер Олесніцький і віденський єпископ Мацей.

Але хоч Польща і Литва помирилися з папою, все ж 1449 року вони уклали з Москвою договір, в якому зобов'язувались не допускати Ізидора в межі Київської митрополії. Той договір підписали Олесніцький і Мацей. Обурений такою поведінкою католицьких ієрархів, папа викликав Мацея на церковний суд за діяльність проти католицької віри і співпрацю з єретиками в боротьбі з Українською Католицькою Церквою. Олесніцький викручувався листами, очорнюючи при тому Українську Церкву й Народ і просив милосердя для себе й старого Мацея, бо таки не міг заперечити злочин. Мацей помер під час церковного суду над ним у Римі. З того приводу польський історик Левицький писав: «Польща хотіла церковної Унії, але не такої, яка була у Флоренції, – з рівністю обрядів. Польща хотіла унії латинізації й полонізації українського населення. Унії, яка би була знаряддям польської політики».

Для Візантійського й інших східних патріархів Флорентійська умова була унією, тобто поєднанням у повному розумінні того слова. Бо вони від 1054 року були в розбраті з Римською Церквою, і той розбрат був скріплений клятвою папи. Для Української Церкви це не було жодним поєднанням, бо Українська Церква як східна католицька ніколи не була формально відлучена від Апостольського престолу ні клятвою папи, ані заявою київських митрополитів. У Флоренції було фактично підтверджено вірність Української Католицької

Церкви папі, якого згідно з церковним уставом вона завжди визнавала Головою Вселенської Церкви і своєю найвищою духовною владою. Папа зі свого боку підтверджував, що визнає Українську Церкву перед усім світом як рівноправну католицьку християнську одиницю, підтвердив її католицтво і непорушність її обряду й звичаїв. Як писав про Флорентійський Собор радянський історик Раам, «Рим використовував український сепаратизм і націоналізм у своїх цілях».

Це добре розумів польський політик Олесніцький, який пішов навіть проти волі більшості свого духовенства на розрив з папою, бо постанови Флорентійського Собору зривали польські шовіністичні плани і загрожували польському пануванню в Україні. Загрозу для латинізації Литви бачив у Флорентійській унії також латинник-фанатик єпископ Мацей, який визнавав правдивими християнами тільки латинників, а «хто не латинник – той не християнин, і його треба знов христити».

Українська Церква від другої половини XV ст. до середини XVI ст.

Після Флорентійського Собору

Візантійські фанатики так і не дали імператору й вищому духовенству проголосити Акт флорентійський, і всі заклики папи до європейських володарів організувати відсіч туркам були безуспішні через небажання латинників помагати розкольникам-грекам. Таким чином, митрополит Ізидор, крім турботи про Київську митрополію, робив відчайдушні спроби стимулювати допомогу Заходу Візантії. 1452 року турки почали підготовку до штурму Константинополя. Тоді Ізидор прибув до оточеної турками столиці і, незважаючи на протести й крики фанатиків, відчитав Акт Флорентійського Собору в церкві св. Софії і відправив літургію з упоминанням папи на першому місці. Це відбулося за п'ять місяців перед загибеллю Візантії. 29 травня турки почали загальний штурм Константинополя. Імператор Костянтин XI Палеолог, останній імператор ромеїв, загинув у битві. Турки перетворили храм св. Софії, який 900 років був катедрою візантійських архієпископів і патріархів, на мечеть.

Митрополит Ізидор чудом вирвався з міста. Він прибув на острів Крит і звідтіль закликав християн усього світу до боротьби з турками.

Московська Церква, проголосивши автокефалію, почала антикатолицьку пропаганду. Темні москалі твердили, що кожний, хто навіть розмовляє з латинником, є єретик, бо всі латинники – єретики. Єретики не тому, що вони різняться в догмах віри, про які московські богослови не здатні були навіть думати через своє неучтво, а тому, що їхні зовнішні обряди не такі, як у московській Церкві. Не жива Христова віра, а зовнішній обряд став для москалів вірою. Хоч у московській церкві і були люди глибоко побожні, аскети, як, наприклад, Сергій Радонежський, але їх не було у проводі Церкви. Після занепаду Візантії московські князі претендують на місце візантійського православного імператора. Московський митрополит Йона при підтримці князя Василя і польського короля Казимира, а також керівників

латинської Церкви в Литві й Польщі старається поширити свою юрисдикцію на Українську Церкву. Цьому противляться українські й білоруські єпископи, яких підтримують українські князі й духовенство. Проти намагання Москви протестує Київський митрополит Ізидор і проводить у Римі судовий процес проти латинників, які змовляються з московськими узурпаторами проти українського католициста.

1458 року папа Пій II видав булу в справі призначення на Київську митрополію Григорія – учня й товариша Ізидора. Водночас папа визначив нову територію Київської митрополії без московської Церкви, на яку кинув клятву як на Церкву єретиків. У той час уже не було базилейського розколу і тому за наказом папи поляки мусили допустити митрополита Григорія зайняти київську катедру. Ізидор був призначений папою візантійським патріархом на вигнанні. Завдяки заходам Ізидора в січні 1458 року папа призначив єпископа Макарія галицьким єпископом, якого не було вже в Галичі (йу Львові) 50 років. Приїхавши до Львова, Макарій побачив, що майно галицького єпископа пограбоване поляками. Він пише скаргу до папи на людей Львівського латинського митрополита, які не дають можливості повернути церковне, добро. Це так озлобило поляків, тдо Макарій був змушений покинути Галичину і виїхати на Закарпаття. Зміцнення авторитету папи і визнання Григорія II Київським митрополитом зірвало плани поляків запровадити «польську унію» в Україні й Білорусії. Григорія визнають митрополитом усі українські й білоруські єпископи. Його визнає своїм зверхником навіть новгородський архієпископ. Це визнання тривало до 1471 року, доки Великий Новгород не був завойований Іваном III і приєднаний до московської держави.

Григорій II мав титул митрополита Київського і Галицького і в своїй митрополії втілював у життя постанови Флорентійського Собору. До його смерті поляки не сміли втручатися у справи Української Церкви. Помер Григорій II 1472 року. В тому ж році єпископи обирають митрополитом Михайла Петруча (Друзького). Проти його обрання виступають латинські єпископи. Українсько-білоруські єпископи пишуть листа папі, в якому просять папу затвердити Михайла митрополитом Української Церкви і скаржаться, що польські латинські єпископи втручаються у справи Української Церкви, називаючи її нехристиянською і твердячи, що українців і білорусів необхідно перехрещувати на латинство, що вони й почали робити, стягаючи в Україну монахів-бернардинів з Польщі й Німеччини і будуючи для них монастирі у Холмі, Львові та в Києві. Але скоро між поляками і німецькими бернардинами постали суперечки, а, крім того, місцеве населення ставилося до них вороже, їм навіть підпалили кляштор у Львові. Тоді бернардини визнали українське католициство і рівність обрядів. Польські єпископи подали на бернардинів скаргу до Риму, що вони підтримують «руську єресь» і зовсім не перехрещують у католициство (латинське) . З цього приводу папа видав булу, в якій визнав Українську Церкву католицькою, український обряд християнським і заборонив його переслідувати. Водночас папа затвердив Михайла митрополитом.

Грецький патріарх, який Під тиском турків відмовився від Флорентійської унії з Римом, прислав в Україну свого митрополита Спиридона, але його арештували як турецького шпигуна. Після виходу з тюрми Спиридон пішов до Москви, де його знову ув'язнили. По смерті митрополита Михайла 1480 року Собор українських і білоруських єпископів вибрав митрополитом Симеона, який помер 1488 року. Про його діяльність, як про його наступників Йону I, Глезія і Макарія, який був вбитий 1497 року татарами, не збереглося відомостей. Відомо тільки, що Київська митрополія за їх часів виконувала постанови: флорентійського Собору і в конфліктах з поляками посилювалася на ті постанови.

1498 року Київським митрополитом став Йосиф I Болгаривович, смоленський єпископ. Його підтримував Великий литовський князь Олександр, який виступав проти латинізації. Митрополит Йосиф продовжує вести українську митрополію в Дусі Флорентійського Собору і в тій справі пише листа до грецького патріарха Ніфонта. У відповідь йому патріарх пише, що він визнає унію як правосильну для всього християнського світу і дуже шкодує, що під турками християни не можуть виконувати

постанов Флорентійського Собору. Він, патріарх, доручив, щоб греки поза межами турецького іґа держалися католицької релігії, і, звертаючись до митрополита Йосифа, пише: «ґліому і ти, брате, заховуй флорентійські постанови в обряді своїх батьків» і дає йому благословення.

Митрополит Йосиф листувався з папою Олександром VI і розбив польські наклепи на нього і українських єпископів.

Папа дав Йосифу своє підтвердження і видав булу, в якій стверджував важність хрищення в Українській Церкві і рішуче заборонив «перехрещувати» вірних східного обряду в латинський;

Отже, з практикою «перехрещування» в Литві і Польщі було покінчено, хоч поляки і далі перетягали на латинство, але вже не «перехрещували».

Початок і середина XVI століття були дуже несприятливі для Вселенської Церкви в Європі і Української Церкви зокрема. У європейських державах відносно Церкви поширилась практика т. зв. патронату, тобто вирішування церковних справ світськими можновладцями – володарями і шляхтою. Королі і вельможі, використовуючи свою владу, наставляють єпископів, ігуменів монастирів (навіть жонатих, сімейних людей!) і па-рохів. На посади ставили часто людей негідних, які не мали ані освіти, ані побожності. У Польщі королі за заслуги роздавали духовні посади світським людям, які не мали найменших здібностей до керівництва Церквою, а дбали лише про користь і маєтки. Це привело до занепаду релігійного церковного життя і моралі серед мас віруючих, занедбання релігійних практик, спотворення і перекручення релігійної науки, що створювало умови для виникнення різних єресей в Західній Церкві, які призвели до протестантизму, або реформації.

В Україні і Білорусії, крім втручання короля і магнатів, а також польського духовенства в справи Київської митрополії, починає ширити свої єретичні впливи Москва. Великий князь Литовський Олександр одружився з московською княжною Оленою, і через неї московський князь Василій намагається відірвати Українську Церкву від спілкування з Римом. Папа дав князеві Олександрові диспензу (дозвіл) на шлюб з Оленою за умови, що він напевне її на католицтво. Але княгиня Олена, вихована в дусі московської темноти і фанатичної ненависті до католиків, використала своє становище для поширення схизми в Українській Церкві. Після смерті митрополита Йосифа Олена ставить митрополитом Київським Йону – неосвіченого і обмеженого монаха, який пориває зв'язки з Римом і старається об'єднати Київську митрополію з Московською. До цього не дійшло через загальний опір духовенства Київської митрополії авантюристично-загарбницькій політиці Москви.

Після смерті Йони II 1507 року українсько-білоруські єпископи обирають митрополитом Йосифа II Салтана. Він відновлює зв'язки з Римом і приступає до реформи Київської митрополії. 1509 року Йосиф II збирає єпископів на синод до Вільна, які для зміцнення Церкви приймають такі постанови:

- засуджують симонію (відбування церковних послуг за гроші і продавання церковних посад);
- обмежують перехід парохів з однієї єпархії в іншу;
- забороняють висвячувати негідних;
- без посвідчення єпископа священникові не можна сповняти своїх обов'язків;
- овдовілий священник повинен вступити до монастиря;
- якщо шляхтич, в маєтках якого знаходиться парохія, проганяє священника, то це не є важним, бо другий не може зайняти парохії, поки перший не звільнить;
- без місії владики жоден священник не може зайняти парохії;
- єпископи повинні з'являтися на синод;
- якщо світська влада вимагає чогось протиканонічного від єпископа, всі духовні повинні стати на його бік;

- у випадку загарбання церковного маєтку світському загарбнику дається упімнення. Коли не допоможе – кидати клятву (єпископа або синоду єпископів);
- коли світські володарі (можновладці) намагаються порушувати церковні закони, повідомляти митрополита;
- засуджується практика короля, князя чи бояр роздавати за заслуги церковні посади особам, які не мають освіти і покликання.

Всі ці ухвали були дуже потрібні. Вони боронили незалежність Церкв від світської влади. Тут митрополит наслідує західних католиків, бо вважає Собори (синоди) за єдину канонічну владу в Церкві.

Йосиф II вів листування з папою Львом X, і вони розробляли великі плани відносно турків і Москви. Йосиф II також продовжував традиції Флорентійського Собору: обстоював привілеї київських митрополитів перед польським королем. Король Жигмонт 1511 року підтвердив традиційні права київських митрополитів і заборонив латинникам втручатись у справи Української Церкви. Йосиф II Салтан помер 1521 року. Після його смерті настає тяжкий період в історії Київської митрополії, період занепаду.

Польська латинська Церква знову старається якнайбільше шкодити Українській Церкві, щоб за її рахунок поширювати свої впливи. Візантійські патріархи під турками не могли продовжувати відкрито зносин з Римом у дусі Флорентійського Собору, хоч і мали відносну свободу виконувати свої обов'язки. Скоро, однак, престіл патріарший у Візантії став предметом торгів. Турки, використовуючи кандидатів на патріарха, надавали патріарший престіл тому, хто більше заплатить. Вони часто скидали патріарха без поважної причини і ставили того, який їм був вигідний. Внаслідок цього грецькі патріархи втручалися в справи Церков, які лежали поза межами їх володінь, з однією метою – якнайбільше витягти з них грошей. Особливо великі доходи патріархи одержували від московської і української Церков за ставлення або лише благословення митрополитів. Це, в свою чергу, вело до купівлі-продажу церковних посад і в загальному – до занепаду церковно-релігійного життя. Так, у 1522–1534 роках Київським митрополитом був Йосиф III, який ще за життя продав свою митрополію єпископу Макарію. В цей час Західна Церква переживала тяжкі часи реформації, і папа не міг приділити належної уваги Українській Церкві, яка стає предметом торгів і комбінацій грецьких спекулянтів-патріархів. Так, ще 1467 року кандидат на візантійського патріарха обіцяв давати турецькому султанові щороку 1000 дукатів. Наступного року з'явився новий кандидат, який давав уже 2000, і так чим далі, тим більше престіл патріарха залежав від грошового мішка, а наприкінці XVI ст. патріарх Митрофан заплатив уже 24000 дукатів. Крім цього, давали великі хабарі різним султанським слугам і урядовцям. Щоб одержати такі суми грошей, накладали великі церковні податки і висвячували єпископів шляхом симонії, занедбуючи релігійне життя вірних.

Реформація

У Західній Католицькій Церкві, внаслідок патронату, церкви і монастирі зосередили в своїх руках великі маєтки. На церковні посади часто приходили негідники задля користей з церковних дібр. Світські люди, особливо магнати і зубожілі дворяни, з заздрістю поглядали на церковне добро і чекали нагоди, як би його прибрати до своїх рук. Міста нерado зносили підданство феодалам-єпископам і старалися позбутися його. Селяни вимагали скасування тяжких податків і панщини. Всі вимагали зміни економічного становища і скасування привілеїв духовенства.

Цю ситуацію використав професор філософії Вітенберзького університету, німецький священик Мартин Лютер.

Лютер ще 1515 року почав голосити, що кожна людина грішна і сама для свого спасіння нічого не може зробити, а може врятуватися лише через віру і заслуги Ісуса Христа.

У той час папа Лев X за старим звичаєм оголосив, що кожний, хто дасть якусь жертву для будови церкви св. Петра, доступить повного відпусту своїх гріхів. Лютер виступив проти домініканця Терцеля, який збирав гроші на церкву св. Петра, обіцяючи відпустити. Хоч на публічному диспуті в Липську Лютер зазнав повної поразки від богословів, проте його вчення набуло розголосу і при підтримці частини німецьких магнатів він почав виступати проти католицької Церкви, її вчення і ієрархії.

Головні помилки і єресі Лютера походили від фальшивого розуміння гріха і спасіння людини. Лютер вчив: через гріх людина втратила подобу Божу і духовні сили, тобто розум і свободу волі. Людина сама не може нічого зробити для свого спасіння, а може лише робити помилки і грішити. Все для спасіння людини мусить чинити сам Бог. Тому Лютер відкидав усі Святі Тайни, крім хрищення і Євхаристії, яку розумів у спотвореному виді (не реальністю приходу Ісуса Христа під час освячення на Службі Божій, а символічно, як молитву). Тому, на думку Лютера, не потрібно церковної ієрархії, почитання мощів і образів, а проповідувати і вчити може кожний, хто читає Святе Письмо.

Хоч єретична наука Лютера не витримувала жодної критики, коли підходити до неї з позиції розвитку Христової Церкви і католицької богословської науки (а навіть з докладного і чесного вивчення Нового Завіту), проте серед релігійно неосвічених мас і світських користюлюбних політиків і можновладців вона знайшла своїх прихильників, тим більше, що лютеранство не накладало таких обмежень, як строге виконання приписів католицького катехизму.

Прихильники Лютера проганяли католицьких єпископів, грабували церковне добро. Це призвело до тривалих війн між католиками і лютеранами.

З Німеччини лютеранство перейшло до Швеції (1527 рік), а 1536 року стало державною релігією Данії. Ширилось лютеранство також в інших країнах, у тому числі і в Польщі, де 1573 року дістало рівноправність з католицизмом.

З лютеранства розвинувся кальвінізм. Кальвін вчив, що людина має своє призначення. Тому Бог призначив одну частину людей для панування і спасіння, і такі люди навіть при вчиненні найбільших гріхів не втрачають свого «блаженства». (!?) Другу частину, згідно з вченням Кальвіна, Бог призначив на осудження, для того щоб виявити свою справедливість. Тому та частина людей повинна працювати на своїх панів і не мати жодної надії на спасіння. (!??)

Вибрані одержують у хрищенні відпущення гріхів, а в причасті (яке Кальвін розумів у лютеранській інтерпретації) приймають силу від тіла Христового, який є в небі.

Кальвінізм ширився особливо між магнатами в європейських державах. У Польщі кальвінізм набрав такого поширення, що незабаром одержав рівноправність з католицизмом латинського обряду. Справжньою пошестю кальвінізм став серед українсько-литовської шляхти. Наприклад, в одному лише Новогрудському воєводстві під кінець XVI століття із 600 шляхетських родин українського обряду при своїй Церкві лишилося лише 16, а решта перейшли на кальвінізм.

Триденський Вселенський Собор

Католицька Церква не одержала, як сподівався Лютер, смертельного удару від реформації. Навпаки, вона піднялася до нової сили оновлення і зміцнилася внутрішньо. До зміцнення Церкви найбільше спричинився Вселенський Собор, відкритий 1545 року в м. Триденті.

Собор мав подвійне завдання: висвітлити старохристиянську науку на основі Святого Письма і Передань Св. Отців та усунути єресі і все зло, яке вдерлося в Церкву.

На Соборі було вияснено, що для свого спасіння кожна людина повинна співпрацювати з Богом. Це випливає з науки про призначення людини, яка створена для

співпраці з Богом над завершенням світу, тобто над вдосконаленням речей, створених Богом. Висвітлено науку про гріхи і Святі Тайни як засоби для спасіння, які Христос установив і які в усіх часах були в користуванні християн. Про Найсв. Тайну Євхаристії вияснено, що під час освячення Христос сходить невидимим, але реальним (дійсним) способом із своїм Божеством і Чоловіцтвом. Християни під час Святого Причастя приймають не «силу Христову», як твердять протестанти, а Самого Ісуса Христа, який «так полюбив своїх, що до кінця їх полюбив» і хоче перебувати в християнах до кінця світу, згідно з Його обітницею, даною в часі видимого перебування на землі (кілька разів) і здійсненої Ним Самим під час першої Служби Божої в Страстний Четвер на Тайній Вечері. Тому Служба Божа є центром християнського життя для католиків, це БОЖЕ ЦАРСТВО НА ЗЕМЛІ, і нічого в цьому світі нема важнішого від Служби Божої.

Вияснено на Соборі науку про чистилище як перехідний стан для душ, які мають прощені гріхи, але ще не спокутувані на землі, тому потрібно за них молитися і жертвувати Богослужіння і добрі діла, щоб скоротити їх терпіння.

Вияснено також науку про почитання образів і мощів святих і про відпусти.

Спростовано всі еретичні «вчення» протестантів і доведено примітивність їх тверджень.

Постанови Тридентського Собору обновили духовне життя католицької Церкви і привели її до нового розквіту.

Для нового піднесення релігійного життя і втілення постанов Тридентського Собору були засновані нові чернечі чини, а серед них найвизначніший чин Ісусівців, або Єзуїтів. Єзуїти відкрили школи, наука в яких стояла на університетському рівні. Вони вели боротьбу з протестантизмом, доводили його еретичність і безпідставність протестанської «богословії». Завдяки праці єзуїтів поширення протестанства припинилось, лютеранство і кальвінізм самі почали дробитися на щораз більш безглузді секти.

Занепад Української Церкви

Після XVI ст. протестанство ширилось тільки в східних некатоліцьких Церквах, де робило справжнє спустошення і вкрадалося в богослов'ю східних патріархів, а також загрожувало богословським наукам Української Церкви, яка в середині XVI ст. стала предметом торгів і комбінацій негідних людей, які намагалися хитрощами, підкупам, протекцією через польських королів і магнатів здобувати вищі духовні посади, деколи з великими скандалами і боротьбою. Такі «церковні керівники» тільки грабували церкви, а якщо громада не сплачувала їм податку, то Церкву замикали. Польсько-литовські магнати, латинники, а особливо кальвіністи, здавали Церкви, які були у їх володіннях, в оренду жидам! Тим самим вони погіршували і без того тяжке становище Церкви і народу, піддаючи Українську Церкву найбільшій зневазі і вважаючи українські святині своєю власністю і джерелом доходів (нарівні з корчмами). Дещо поправилось становище Української Церкви в другій половині XVI ст. – у великих містах і на землях українських магнатів і шляхти, яких очолив князь Ко-стянтин-Василь Острозький з Волині. Повна руїна духовного життя настала серед світського духовенства і в монастирях, бо єпископи зовсім не дбали про освіту і часто самі були неосвічені.

Особливо тяжке становище Української Церкви і народу було в Галичині. До 1539 року поляки не давали можливості українському єпископові жити у Львові, і тільки цього року відновлено Галицьке єпископство з осідком у Львові. Єпископом став Макарій Тучапський. Після його смерті львівський єпископський престіл (шляхом підкупу) захопила купецька родина Балабанів. У Галичині панував повний розгул польської шляхти, яка, користуючись своїми привілеями, грабувала селян, церкви, монастирі й двори нечисленних

українських бояр. Більшість українських бояр попереходила на латинський обряд і спольщилась. Частина виїхала на Придніпров'я, де в той час не було шляхетсько-польського свавілля. На вільні Придніпровські степи також масово втікали українські селяни з Галичини віз нестерпної шляхетської сваволі і панщини. Хоч і тут життя було неспокійне через щорічні татарські напади, але втікачі поступово навчились боротися з татарвою. Сімейні закладали села і хутори, а молодь козакувала, тобто вела організовану боротьбу з татарами. Для успішної боротьби з татарами козаки за порогами Дніпра збудували твердиню – Запорізьку Січ, яка прославилася своєю героїчною боротьбою з ворогами України: татарами, турками, поляками і москалями.

Щоб спинити наступ полонізації і протестантизму на Українську Церкву, у більших містах організовувалися братства при церквах. Їх членами були переважно ремісники і купці. Церковні братства будували нові церкви, дбали про їх забезпечення, боронили перед поляками церковне майно, відкривали при церквах школи і притулки для бідних і хворих. 1572 року Львівське братство купило друкарню і Іван Федоров відновив книгодрукування, видавши «Апостол», «Буквар» та інші книги.

1569 року Польща і Литва завершили своє об'єднання на т.зв. Люблінській унії. До цього часу границі Литовського князівства стримували масовий наплив польської шляхти на територію Волині і Київщини. Люблінська унія роз'язала руки польській шляхті, яка почала загарбувати землі в Україні і заводити свої порядки. Польські єзуїти закладають свої школи у Львові, Барі, Луцьку, в Києві й інших містах. У свої колегії єзуїти приймали дітей української шляхти і виховували їх у польському шовіністичному дусі. Українські діти, випускники польських колегій, виходили звичайно спольщеними виродками, з погордою ставилися до Української Церкви, переходили на латинство і ставали ворогами свого народу. Ще до 1560 року перейшли на латинство такі магнатські родини, як Слуцькі, Заславські, Сангушки, Чарторійські, Лукомські, Пузини, Хоткевичі, Тишкевичі та інші. Навіть протестанти мали свої переваги в шкільництві й освіті. Вони перекладали Святе Письмо на національні мови і притягували до себе численних поклонників.

Залишки українських магнатів під проводом князя Костянтина Острозького, у володіннях якого було майже тисяча українських церков, роблять спроби підняти Українську Церкву і культуру з занепаду. Вони заклали в Острозі друкарню, а в 1580 році відкрили вищу школу, т. зв. Острозьку академію. Але для академії бракувало вчителів. Цим скористалися протестанти (кальвіністи) і прислали своїх людей, які внесли протестантські ересі в українську богословську науку й українські церковні видання. Вони переклали з німецького протестантського видання Святе Письмо (Старий і Новий Завіт) на староукраїнську мову, і видрукували його в острозькій друкарні.

Велику активність у піднесенні освіти проявляли також братства, але і тут вкрадаються елементи протестантизму, бо братства починають диктувати свою волю навіть у богословських справах духовенству і ієрархії. Це призвело до конфлікту між братствами і єпископами, з чого скористалися східні патріархи, які приїздили в Україну, щоб за духовні послуги заробити грошей для турків. Патріархи вивільняють братства з-під юрисдикції єпископів, надають їм право «Ставропігії» (право печататись хрестом), право нагляду за діями єпископів і навіть право від імені патріарха идати клятву на єпископів.

Українська Церква в кінці XVI – на початку XVII ст.

Берестейський Собор 1596 року

У той час, коли польська Церква, оновлена після Тридентського Собору і піднесена освітньо через єзуїтські школи, почала розвиватись і щораз більше загрожувала латинізувати та полонізувати Україну, Українська Церква, незважаючи на зусилля князя Острозького і церковних братств, втрачала свою шляхту, яка була єдиною верствою, що мала всі права громадянства у Польщі. Це вело до знесення українського церковно-релігійного життя і культури, тобто до загибелі українського народу як нації. Поляки докладають усіх зусиль, щоб позбавити український нарід його Церкви, а для цього їм потрібно було знищити ті сили, які її підтримували. Поляки закинули свої хитрі сіті на родину князя Острозького і тих українських магнатів, які його підтримували.

Діти князя Острозького й інших магнатів вчилися в польських школах (єзуїтських і протестантських), виховувалися у дусі погорди до свого народу, на українців вони дивились як на своїх рабів і духовно виростали поляками, вважаючи свою мову і Церкву, а також культуру підлими, бо ними користувався простий нарід, переважно селянство, яке задихалося в ярмі панщини. Ще при житті Острозького і його прихильників їх діти переходили на латинство і кальвінізм, одружувалися з поляками, і всім було зрозуміло, що зі смертю князя Українська Церква стратить свою останню опору у вищих верствах. Братства опікувалися незначною частиною церков і могли також стати жертвою польського насильства. Східні патріархи своїми приїздами в Україну більше шкодили, ніж помагали Церкві, яка, незважаючи на своє незавидне становище, все ще твердо трималася католицького церковного Уставу.

Друга загроза для існування України нависала з боку Москви. Московські царі, починаючи від Івана IV (Грозного), проголосили себе спадкоємцями візантійських імператорів, покровителями східного християнства (православ'я) і не покидали надії приєднати українські землі під виглядом опіки над православними. Іван IV брутально втручався у справи московської Церкви. Його опричники хапали й мордували священників і єпископів (навіть під час Літургії) і по всій московській державі панував страшний терор.

На пропозицію папського нунція Посевіна об'єднатися всім християнам навколо Апостольського Престолу проти мусульман, Іван Грозний відповів: «Так, я також за те, щоб християни об'єдналися, але тільки навколо Москви! Яка і є апостольським престолом, бо в Москві Святий Апостол Андрей заснував Церкву»!..

1588 року до Москви приїхав візантійський патріарх Єремія II. Московські ієрархи з царем Борисом Годуновим запропонували йому заснувати Московський Патріархат; коли Єремія відмовився, його арештували і посадили на «хліб та воду», так він просидів цілий рік, аж поки не зламався. 1589 року дуже урочисто відбулося введення на престол першого московського патріарха. Московський Патріархат для самих московських царів був невігідний (пізніше вони його і скасували). Він (Патріархат) повинен був стати знаряддям для затягування всіх східних Церков, а насамперед української, в московське ярмо.

Набравши грошей в москалів за Патріархат, Єремія переїхав в Україну і скинув з митрополита Онисифора Дівочку за двоєжонство. На його місце поставив митрополитом Михайла Рогозу, вимагаючи за це велику суму грошей. Рогоза відмовив. Патріарх загрозив клятвою, а луцького єпископа Терлецького поставив своїм екзархом, який мав наглядати і керувати митрополитом. Це було очевидним порушенням канонів Української Церкви. Крім того, втручаючись у справи і спори між братствами і єпископствами, патріарх наробив собі клоноту і викликав загальне невдоволення. Це дало вирішальний поштовх українській ієрархії покінчити з практикою втручання патріархів в українські церковні справи. 24 червня

1590 року митрополит Рогоза скликав синод єпископів до Белза. Приїхало чотири єпископи: львівський – Гедєон Балабан, луцький –? Тер-лецький, холмський – Зборуйський, пінський – Пальчинський.

На синоді всі заявили, що далі не можна терпіти «такого господарювання грецьких патріархів і потрібно розірвати з ними раз і назавжди...». Єпископи заявили, що визнають папу головою Вселенської Церкви і не потребують посередників патріархів. Потім вони переїхали до Берестя, куди прибув Рогоза і волинський єпископ Хребтович. Тут єпископи постановили не втручатися в справи чужих єпархій і підписали листа, що вони визнають папу головою Вселенської Церкви, згідно з Номоканоном Ярослава, та що поривають з грецьким патріархом, який своїми діями тільки шкодить Українській Церкві.

Терлецькому доручили передати лист королеві. Всі постановили збиратися щороку в Бересті 24 червня і на тому роз'їхалися.

1592 року єпископи одержали відповідь від короля, з якій він обіцяв зрівняти український обряд з латинським. 1593 року помер володимир-волинський єпископ Хребтович, а на його місце князь Острозький висунув кандидатуру Іпатія Потія, який в молодості вчився у кальвінській школі, пізніше повернув до Української Церкви. Потій служив на різних високих посадах: був сенатором і берестейським старостою, з намови князя Острозького вступив у духовний стан і був висвячений на єпископа. 1593 року Острозький звернувся до Потія з проханням порушити справу безпосереднього підпорядкування Київської української митрополії папі, бо це, як він заявив, «єдиний вихід з тяжкого положення нашої Церкви». Однак на синоді єпископів 1593 року справи про зв'язки з Римом не порушували. І тільки 1594 року розширили белзьку декларацію і в грудні цього року її підписав митрополит Рогоза, а в січні 1595 року – Іпатій Потій. З того часу Потій старається прискорити справу підтвердження вірності Української Церкви Апостольському Престолу. Проте митрополит Рогоза вагався і тільки під тиском єпископів скликав 1595 року синод до Берестя, на якому вирішили вислати делегатами Потія і Терлецького до Риму з заявою, що українсько-білоруські єпископи підтверджують свою вірність Апостольському Престолові і просять папу взяти під свою опіку Київську митрополію на таких умовах:

- догматична сторона така сама, як її вирішили на Флорентійському Соборі;
- зберігається непорушність обряду і звичаїв Української Церкви;
- новий календар прийняти тільки за згодою народу;
- нижче духовенство може женитися один раз перед освяченням;
- на духовну посаду єпископа вибирати з чотирьох кандидатів, які мусять бути українцями і українського обряду;

- єпископи повинні одержати місця в сенаті;
- загарбані латинниками церковні маєтки будуть повернуті;
- монастирі підлягають єпископу, в дієцезії якого вони знаходяться;
- держава допоможе вжити заходів проти неслухняних священиків;
- заборонити перетягати людей з українського обряду на латинський;
- заборонити перемінювати церкви на костели;
- король не допустить у межах Польщі грамот і клятв патріарха;
- братства і школи повинні підлягати єпископам.

Цю декларацію підписали всі єпископи, а король підтвердив, а крім того, відновив декрет Володислава Варненчика. Папський нунцій прийняв делегацію від імені папи і запевнив, що папа прийме всі умови.

Перед тим як ухвалити всі умови, Потій був у князя Острозького, який висунув від себе ще такі умови:

- намовити східних патріархів і закликати їх, щоб вони пристали до унії;
- в тій справі вислати Потія в Москву, а Балабана – до Риму.

Острозький хотів, як видно, повного повторення Флорентійського Собору, крім того, він радив притягти до себе протестантів, а для цього потрібно внести деякі зміни у Святі Тайни. Така пропозиція Острозького була не до прийняття. Він добре знав, що на унію

східних патріархів з Римом турки ніколи не погодяться. Йому було також добре відомо про невдачу переговорів папського нунція Посевіна в Москві. Отже, робити спроби всесвітнього об'єднання християн було даремною тратою часу. А зміни відносно Святих Тайн, щоб наблизитися до протестантів, були не до прийняття як Українською, так і Вселенською церквами. До цього, мабуть, підбурили Острозького вороги нашої церкви, щоб пересварити й ослабити український табір, який при переході Київської митрополії під безпосередню опіку папи міг зрости в силі настільки, що всім планам колонізації настав би кінець. Поляки, як латинники, так і кальвіністи, це добре розуміли. Вони знали, що князь насправді щиро піклується про добро Церкви й української культури, тому й зіграли на його амбіціях.

Острозький, обурений тим, що єпископи відкинули його план, гостро зреагував проти них. Були, щоправда, й тактичні помилки єпископів щодо Острозького. Вони задовго відтягували справу через вагання митрополита і запізно повідомили Острозького. Щоправда, Потій старався переконати Острозького не робити перешкод розпочатому ділу. Князь ніби погодився, але вимагав, щоб король скликав у тій справі Собор усіх духовних у Польщі. Король також заявив, що він за повний розрив Української Церкви з патріархом і буде сприяти в її змаганні піддатись адміністративно під опіку папи, але Собору скликати не захотів.

Проти цього були польські магнати і насамперед польська латинська ієрархія, які намагалися усіма способами зірвати або бодай відтягнути папську опіку над українською митрополією, а коли це їм не вдасться, внести розкол в Українську Церкву і пересварити князя Острозького з митрополитом та єпископами. Острозький, розлючений тим, що і король його не підтримує, почав організовувати боротьбу проти митрополита й українського єпископату. Він видав у липні 1595 року листа до православних у Польщі, в якому називав єпископів відступниками від грецького патріарха і фальшивими пастирями. Також грозив усім, хто буде їх слухати. Цього налякалися львівський єпископ Балабан і перемиський – Копистинський. Вони заявили, що відрікаються від своїх підписів під декларацією і приєднуються до Острозького. Отже, в Українській Церкві наступив розкол. Тоді митрополит і синод єпископів вирішили, щоб Потій і Терлецький їхали негайно до Риму. Острозький тим часом вислав своїх представників на з'їзд протестантів до Торуня і закликав їх до спільної боротьби проти намагань Київського митрополита перейти під опіку папи. Терлецький і Потій в листопаді 1595 року були вже на аудієнції у папи Климента VI. Колегія кардиналів вивчила умови українських владик щодо відповідності їх засадам католицької Церкви і повністю їх затвердила. Після того було відчитано грамоту українських владик, в якій вони підкреслювали, що Українська Церква ніколи не відривалася від Вселенської, але тільки через певні обставини була відчужена, і вони підтверджують свою вірність папі, запевняють про католицизм Української Церкви і просять папу взяти їх як справжніх католиків під свою опіку, залишивши при тому незмінним церковний устрій, а щоб лише митрополит, який згідно з Уставом Української Церкви є повним господарем митрополії, їхав до Риму на підтвердження папою. Папа врочисто все затвердив і ще додав: митрополит тільки тоді мусить їхати до Риму, коли б він не мав єпископських свячень (у випадку вибору митрополитом священника). Коли ж він буде мати свячення єпископське і стане митрополитом, то не обов'язково мусить їхати до Риму, а підтвердження дістане письмово.

Потім Потій і Терлецький зробили визнання віри і склали присягу на вірність папі. Ту форму (визнання віри й присягу) повинні від того часу робити всі українські священники перед свяченням. Це й були всі «новини», які ввійшли до Української Церкви після Берестейського Собору.

Папа повідомив весь світ про католицизм Української Церкви і її вірність Апостольському Престолу від часу її заснування. Папа також наділив українських послів грамотами про опіку папи над Київською митрополією і віддав їм листи до короля, польських владик і сенаторів, в яких просив трактувати українського митрополита і єпископів як рівноправних католицьких братів, надати їм місця у варшавському сеймі й сенаті і зрівняти український обряд з латинським. Митрополитові надавалось право

висвячувати єпископів. Отже, митрополитові підтверджено патріарші права. 6 жовтня 1596 року митрополит Рогоза скликав за згодою короля і Острозького Собор до Берестя. Острозький висунув домагання, щоб у Соборі брали участь протестанти і грецький диякон Никифор (який не був представником патріарха, бо візантійський патріарх помер 1594 року, а новий патріарх був визначений аж у 1597 року). Король Жигмонт III Ваза відкинув домагання Острозького як такі, що не мають жодного відношення до Собору, і заборонив стягувати до Берестя військо. Але Острозький прибув до Берестя з воєнними полками і привів з собою кальвіністів, Никифора і єпископів Балабана й Копистинського, а також купу магнатів, які у всьому його підтримували, з цих учасників Острозький відкрив свій «Собор» у будинку, який служив кальвіністам за молитовний дім. Митрополит Рогоза відкрив свій Собор у церкві св. Миколая. В ньому взяли участь усі українські та білоруські єпископи (крім львівського та пере-миського), багато духовенства, три латинських делегати і єзуїт Петро Скарга.

Спочатку велися переговори з метою примирення. Потім Острозький намагався підкупити Рогозу, обіцяючи йому великі маєтки, але скоро грек Никифор заборонив усі диспути і викликав Рогозу ніби від імені патріарха на суд. Митрополит відповів, що справами Київської митрополії керує він, митрополит, як повновладний господар, а не якийсь зайда-ди-якон, що за ним, митрополитом, стоять церковні канони Української Церкви, і на тому зв'язки між обома таборами припинились.

9 жовтня полоцький єпископ Гермоген відчитав грамоту папи, якою папа приймав Київську митрополію під свою безпосередню опіку. При цьому було стверджено, що Володимир Великий хрестив Україну в католицькій релігії, а канони й Устав Української Церкви визнають папу головою Вселенської Церкви, частиною якої завжди була Київська митрополія.

Українська Церква завжди була православна католицька, і це вона підтверджувала декілька разів протягом своєї історії, а особливо на Флорентійському Соборі; і тепер, після декількох десятиріч відчуження, Українська Церква не тільки підтвердила свою вірність Апостольській Столиці, а раз і назавжди пориває всі зв'язки із східними схизматичними патріархами, єретиками і піддається під безпосередній провід і керівництво папи, зберігаючи непорушним свій старий український церковний устрій.

Після закінчення Собору митрополит Рогоза видав пастирський лист до вірних, в якому пояснював причини розриву зв'язків з патріархами і підпорядкування Київської митрополії папі.

На антисоборі Острозького Никифор (диякон) кинув клятву на митрополита й єпископів (!?). А після закінчення Острозький послав делегацію до короля з вимогою, щоб він не підтверджував постанов Берестейського Собору. Проте король заявив, що Собор був важний, бо, згідно з церковними законами, тільки митрополит має право його скликати, і 15 грудня 1596 року затвердив рішення Берестейського Собору. Після того Острозький далі продовжував боротьбу проти митрополита в польському сенаті й сеймі. У цій боротьбі Острозького підтримували не лише Балабан, Кошистинський і українські магнати, а й польсько-литовська шляхта, як латинники, так і протестанти. А щонайцікавіше – на боці Острозького виступили й польські єпископи. Польські біскупы, хоч і проголосили по всіх костелах наказ папи, що відтепер Українська Церква є повноправна католицька і перебуває під проводом папи, але коли справа дійшла до голосування, чи надати місця в сенаті митрополитові й українським єпископам, вони перші голосували проти, а потім викручувалися перед Римом.

Король Жигмонт III видав наказ арештувати грека Никифора, бо він самозванець і турецький шпигун. Король завжди боровив Українську Католицьку Церкву, але не зрівняв наших владик з польськими біскупами, не допустив їх до сенату й сейму, де їх очорнював Острозький і його прибічники, тобто не надав їм можливості самим себе боронити. Хоч поляки й говорили, що їх король такий побожний, що більше дбає про католицьку релігію, як про Польщу, і хоч на словах король зрівняв нашу Церкву в правах із польською, а на ділі

поляки доклали всіх зусиль, щоб українські католицькі владики так ніколи і не одержали упродовж усього існування шляхетської Польщі голосу в сенаті й сеймі.

Це дуже пошкодило нашій Церкві і негативно позначилося на ставленні до неї більшості української шляхти, яка, втративши надію на рівноправність з польською, підтримувала Острозького, а по його смерті переходила на латинство й кальвінізм.

Митрополит Іпатій Потій

1599 року помер митрополит Рогоза, а на його місце єпископи вибрали Іпатія Потія, який став душею Української Церкви, безстрашним борцем за її незалежність і права. У полемічному творі «Антирезіс» на підставі історичних і догматичних аргументів він розбив закиди наклепників проти українського католицизму і довів правоту католицької ієрархії. Тоді Острозький заборонив священникам, парохам, які були у його володіннях і маєтках його прихильників, виконувати розпорядження митрополита. Острозький також намагався об'єднати кальвіністів з нез'єднаними, але це дало тільки те, що кальвіністи вносили свої ересі в українську православну богословію.

Польський сейм не міг винести жодної ухвали, бо на внески проти Української Церкви накладав вето король, а на вимогу нунція чи короля зробити що-небудь на користь українців-католиків сейм зривав Острозький і його однодумці. Це доводило поляків до розпуки, й вони з ненавистю ставились до українців-католиків. Проти українських ієрархів виступали також церковні братства, які боялися, щоб їх не підпорядкували єпископам. Проти Потія і українських владик прихильники Острозького провокували процеси в польських судах і литовському трибуналі, в якому більшість становили кальвіністи. Вони висували проти Потія і владик фальшиві, часто фантастичні, звинувачення. Однак король усіх віроки касував як безпідставні.

1608 року помер князь Острозький і українські магнати, втративши провідника, переходили на латинство і кальвінізм, а їхні діти повністю спольщились і стали ворогами українського народу, його Церкви й культури. Діти Острозького перейшли на латинство і поробились польськими шовіністами. Вони навіть домовину князя Острозького забрали з церкви в Острозі, перевезли до костела, щоб «кости князя не терпіли від хлопського духу й схизми».

Спадкоємці Острозького і його спільників Калиновські, Потоцькі й інші, а особливо князь Ярема Вишневецький, виховані в польському фанатизмі, стали найбільшими ворогами і катами українського народу.

Це був плід боротьби магнатів з духовною твердиною України. Таким чином, на радість полякам українські табори воювали між собою, але боротьба носила не тільки руйнівний характер. Обидві сторони змушені були для полеміки висувати історичні й канонічні факти. Значить, потрібно було вивчати історію України та історію Української Церкви, закладати школи, вивчати літописи, видавати книги. Одна й друга сторони намагалися здобути собі популярність, дбаючи про відновлення релігійної та національної свідомості народу.

Українська Церква в XVII ст.

Вельямин Рутський і перемога Української Католицької церкви

Іпатій Потій не встиг оформити й зміцнити своєї Церкви. Весь час його проходив в обороні Української Католицької Церкви і її права на існування в шляхетській польській державі, де, крім короля і папського нунція, всі можновладці намагалися знищити духовну твердиню українського народу, щоб таким чином стерти його з лиця землі як націю. Одним словом, Потій заложив тільки фундамент духовного Храму України. Він помер 1613 року, а його наступник Вельямин Рутський успішно продовжував працю над будівництвом і зміцненням українського католицизму.

Вельямин Рутський народився в Білорусії в сім'ї кальвіністів. Вчився у Празі й там пізнав помилки кальвінізму, потім прийняв католицьку релігію у латинському обряді. Навчання продовжував у Римі в греко-католицькій семінарії, а після закінчення її приїхав до Вільна, де вступив до монастиря Святої Трійці, прийнявши ім'я Йосиф. Тут він приятелює з Йосафатом Кунцевичем. Вони вивчають українські літописи, старі книги і беруть участь у полеміці з нез'єднаними та доводять католицизм Української Церкви. 1609 року Рутський стає ігуменом монастиря, 1611 року – помічником і коадьютором (з правом наступництва) митрополита, а 1614 – митрополитом Київської митрополії. Під проводом Рутського Українська Католицька Церква веде успішну боротьбу з противниками, перемагає повністю в Білорусії, Литві, Холмщині і на Волині. Здобуває пошану у нез'єднаних і веде змагання за Український Патріархат.

Першими заходами Рутського були справи, пов'язані з реформою монастирів. До того часу монастирське життя в Україні було ґрунтоване на правилах Теодора Студита, які запровадив для українських ченців св. Теодосій Печерський. Монастирі не були об'єднані, а кожний зокрема підпорядковувався єпископові. Розрізнене чернече життя занепадало й не могло відігравати важливої ролі в Українській Церкві. 1617 року Рутський скликає ігуменів і централізує монастирі в Білорусії. Він поставив їм архимандрита, який підпорядковувався митрополитові і вибирався на чотири роки. 1621 року Рутський запровадив для монастирів правила св. Василя. 1635 року було вже понад 100 василіян. Але з часом до василіян напливло щораз більше поляків, які завдали багато клопоту і шкоди Українській Католицькій Церкві. Основна частина духовенства ще від XVI ст. була неосвічена. Боротьбу з темнотою священиків провадив Потій і продовжував Рутський. Він старався молодих священиків відповідно виховувати, а старих поправляти. Так, він дає полоцькому архієпископові помічника Йосафата Кунцевича, і полоцька дієцезія стає в скорому часі католицькою. 1626 року на синоді в Кобрині ухвалено:

- єпископи кожні чотири роки повинні збиратися на синод;
- в усіх єпархіях позакладати архіви для документів;
- усунути суперечки між чернечим і світським духовенством;
- осудити симонію (грошову плату за духовні послуги).

Рутський засновує колегії у Вільні, Мінську, Новгородку та інших містах. Він посилає кандидатів на священиків учитися до Риму, Брунсборгу і Відня. Готується заснувати духовну семінарію. Рутський дуже дбав про чистоту українського обряду. Він рішуче боронився проти переходу на латинство, бо це давало привід нез'єднаним говорити, що унія – це місток до латинства і полонізації. За часів Рутського польські єзуїти починають перетягати українців на латинство. Переходила на латинський обряд переважно молодь, яка вчилася в єзуїтських школах. Рутський звернувся до папи і заявив: якщо буде так

продовжуватись, то він заборонить своїм вірним учитися в єзуїтів. Папа видав 7 лютого 1624 року декрет, в якому проголосив, що ніхто не може змінити обряду без дозволу папи. Та заборона викликала такі гострі протести з боку поляків, що король не дозволив оголошувати папський декрет у польській державі.

Після смерті князя Костянтина Острозького, єпископів львівського і перемиського (1610 року) боротьба нез'єднаних, які називали себе православними, проти Української Католицької Церкви на якийсь час притихла і з новою силою вибухнула 1618 року, коли її очолив козацький гетьман Петро Сагайдачний. За часів Острозького запорізькі козаки не втручалися у релігійну боротьбу. Вони навіть ворогували й часто воювали з Острозьким. Так, від кінця 1591 до початку 1593 року проти князя Острозького воював гетьман Криштоф Косинський. Після придушення його повстання з іще більшою силою в 1594 році вибухнуло повстання під проводом Северина Наливайка, яке було спрямоване не тільки проти Острозького, а передусім проти поляків. Повстання було придушене 1596 року польським військом, у якому були також полки Острозького. Запорожці, які постійно воювали з татарами й турками, тобто з мусульманським світом, були природними союзниками католицького Заходу. На Січ часто прибували посольства від папи і католицьких європейських володарів з дарунками для Січі і січовиків. Багато запорожців мали папські грамоти недоторканості особи на час перебування у католицьких краях. Своїми походами на турецькі міста запорожці завдавали багато клопоту польському урядові, і польський король Стефан Баторій задумав взяти їх під свою команду. Він оголосив, що кожен козак, який хоче слухати короля, може селитись у селах і містах на Придніпров'ї і одержуватиме державну платню за умови, що буде виконувати королівські накази. На заклик короля зголосилося кількасот козаків. Потім їх число зросло до кількох тисяч. Вони жили в межах королівських володінь, переважно в Корсуні, Черкасах і Чигирині. Столицею їх було місто Трахтемирів над Дніпром. Там був козацький монастир і шпиталь. Тих козаків називали реєстровими. Вони мали слухати короля і могли володіти земельними маєтками. Це була невелика частина козацтва (близько 10 відсотків). Основна маса козаків жила на Запоріжжі. Вони займалися мисливством, рибальством і трохи рільництвом. Запорізькі козаки підкорялись рішенням запорізького Коша, тобто січової старшини на чолі з кошовим отаманом. Запорожці не слухали короля і польських урядовців, воювали, коли хотіли, з татарами й турками.

Близько 1610 року на Січ прибув вихованець Острозької академії Петро Сагайдачний. Він учився в Острозі під час розпаду боротьби між українською католицькою ієрархією і князем Острозьким. В той час студентам Острозької академії прищеплювали ненависть до католицизму і викладали богослов'я в протестантській інтерпретації. Тому Сагайдачний після закінчення навчання став релігійним фанатиком. Він мав великі військові здібності і вславився як герой у морських походах проти турків у 1615–1617 роках. У 1618 році Сагайдачний помагав полякам у поході на Москву і здобув велику популярність у Польщі. Після конфлікту з січовиками він покинув Січ, вступив до реєстрових козаків і став козацьким полковником у Києві, де відновив боротьбу проти Української Церкви. Стараннями Сагайдачного Українська католицька митрополія втратила всі церкви в Києві, крім Видубецького монастиря. 1620 року в Україну прибув антиохійський патріарх Теофан. Сагайдачний скликав нез'єднане духовенство, і Теофан висвятив шістьох єпископів і Йова Борецького на митрополита. За польськими законами єпископові можна було давати свячення лише за згодою короля. Поляки обурились, але нічого не могли вдіяти, бо того року на Польщу напали турки й знищили польське військо разом з гетьманом Жолкевським під Цецорою у Молдавії. Наступного року турки знов загрожували почати війну з Польщею. Поляки мали єдиний вихід: просити допомоги в козаків. Сагайдачний від імені реєстрових поставив вимогу потвердити висвячених Теофаном ієрархів. Король пообіцяв. Козаки пішли проти турків і під Хотиним вирішили війну на користь Польщі. Після того Сагайдачний почав вимагати від короля виконання обіцянки. Нависла загроза над існуванням Української Католицької Церкви у Польщі. Польський сенат і сейм проголосували за ліквідацію

Української Католицької Церкви, «яка ніякої користі для Польщі не приносить, лише одну шкоду.

Щоб вийти з положення, папа 1622 року віддав Українську Католицьку Церкву під опіку «конгрегації оборони віри» (по-латині – пропаганда де фідє), яка мала величезні права і добре боронила нашу Церкву. Але з того часу влада Київського митрополита стала обмежена. Конгрегація, хоч і боронила нашу Церкву, своїм втручанням у її внутрішні справи могла нашкодити, що пізніше і сталося. До того часу митрополит київський підкорявся тільки папі, тепер владу і розпорядження митрополита контролювала конгрегація. Отже, Сагайдачний нічого не добився для козаків і для православних, а тільки нашкодив українській католицькій ієрархії і Церкві взагалі. Конгрегація звертається до польських латинських біскупів, щоб вони висловили свою думку про Українську Католицьку Церкву. Тільки один віленський єпископ Волович поставився до українських католиків прихильно, інші – негативно. Краківський єпископ писав, що «унія є шкідлива», а львівський біскуп: «Русини – народ темний, грубий, в них повно ересей, тому унію треба знести, а завести латинське католицтво».

1625 року папський нунцій писав до Риму: «Як у Римі жидів, так тут поляки трактують українців, а їхні церкви зневажають нарівні з божницями». Холмський біскуп вимагав, щоб українські католицькі єпископи здавали йому звіт, а українські священники щоб платили йому десятину. Ці справи мусили полагоджувати аж в Римі. Численні скарги, які надходили тоді до Риму, свідчать про те, що Українська Католицька Церква мусила боротися на два фронти: з поляками і з нез'єднаними українцями. Після смерті Сагайдачного (1622 рік) нез'єднані ієрархи, хоч і не були затверджені королем, розгорнули боротьбу за вигнання українських католицьких ієрархів з їх єпархій. Нез'єднаних в усьому підтримували польські магнати, які обурювалися на наших ієрархів, що вони не дозволяють здавати церкви в оренду жидом і таким чином позбавляють їх додаткових прибутків та обмежують їх владу над підданими.

Святий Йосафат

У той час полоцьким архієпископом був Йосафат Кунцевич. Він народився на Волині в українській купецькій сім'ї. 1604 року Йосафат вступив до монастиря святої Трійці у Вільні. Тут він багато читав старих літописів і прийшов до переконання, що Українська Церква є католицька. Йосафат у своїх полемічних творах доводив, що греки часто фальшували наші літописи і замовчували невігідні їм факти з історії Церкви. Він також спростував перекази і підтасовки нез'єднаних полемістів. Йосафат провадив строго аскетичне життя і відзначався великою побожністю. Він безстрашно боровся перед насильством польської шляхти. Ще за життя він мав славу святого в цілій Польщі. Ставши архієпископом, він отримав занедбану єпархію. Священники були неосвічені та залякані шляхтою, яка була там переважно кальвіністською і терпіла церкву лише як джерело своїх доходів. Під церквами ставили жидів, які тримали ключі, і кожного разу, коли треба відкрити церкву, священник мусив жидові платити. «Запродана жидом віра», як писав Шевченко.

Йосафат об'їздив єпархії, проганяє жидів, відбирає в магнатів церкви і церковні маєтки та подає на них скарги до короля і митрополита. Він виголошував запальні проповіді, народ горнувся до нього, незважаючи на погрози світських можновладців. Діяльність Йосафата викликала лють магаатів-кальвіністів, які не гребували жодними засобами, щоб його позбутися. Коли Теофан висвятив Мелетія Смотрицького на контрепископа полоцького, Йосафат вступив з ним у переговори і запропонував йому полоцьку єпархію з умовою, що він перейде до Української Католицької Церкви. Проте Смотрицький, як він сам писав, «не знав правди, і ще хотів інших вчити», відмовився і блокувався з

ворогами Йосафата, щоб вирвати полоцьку єпархію і відірвати її від Київської католицької митрополії. Зазнавши невдачі у своїй пропаганді, Смотрицький пустив брехливі чутки, що Українська Католицька Церква в Польщі буде заборонена, а українців-католиків повернуть у латинство. Це викликало ненависть групи фанатиків, які в місті Вітебську при підтримці кальвіністської адміністрації вбили 12 листопада (за старим стилем) 1623 року святого владику. Смерть Йосафата припинила релігійну боротьбу двох українських таборів. Сталося те, чого найбільше бажав Йосафат: «Боже, дай мені вмерти за святу єдність?» Це була щоденна молитва безстрашного борця за Українську Церкву.

Смотрицький після вбивства Йосафата виїхав на схід. Він об'їхав усі Патріархати і переконався в тому, що православна богословія повна протестантських ересей. Смотрицький зрозумів, що на сході тепер не «православ'є», а «кривослав'є» і, вернувши в Україну, перейшов до Української католицької митрополії, де дістав прощення від митрополита Рутського та до кінця життя виступав як невтомний борець за українське католицтво і об'єднання обох Українських Церков. 1643 року папа Урбан VIII проголосив мученика Йосафата блаженным, а папа Пій IX – святим. Це єдиний загальнокатолицький український святий.

Змагання за Український Патріархат у XVII столітті

1627 року нез'єднаний митрополит Борецький видав «Катехізіс», написаний в чисто католицькому дусі. Найбільше працював серед нез'єднаних архімандрит Києво-Печерського монастиря Петро Могила. Він був високоосвічений і піддав усі богословські книги й служебники ретельній перевірці, очистив їх від протестантських блудів – повернув православній богословії українське католицтво. В Києві була заснована вища школа, якій Сагайдачний записав усе своє майно.

Могила очистив від елементів протестанства науку богословії, розширив київську школу, надавши їй характеру східного католицького українського університету. Завдяки невтомній праці Могили й Борецького Українська Православна Церква стала такою ж католицькою, як і митрополія Рутського, за винятком того, що формально не проголосила примату папи, хоч у своїй богословській науці його визнавала згідно з канонами Української Церкви. Така робота високоідейних нез'єднаних ієрархів не могла уникнути зору митрополита Рутського, і він пропонує їм об'єднання. 1628 року в Києві Смотрицький, Борецький і Могила скликають Собор нез'єднаних у справі об'єднання обох Українських Церков. Але реєстрові козаки, підбурені агентами московського патріарха, почали їм грозити і заявили, що вони не допустять до об'єднання з католиками.

На 1629 рік заплановано спільний Собор для обох Церков у Львові. Рутський зі своїми єпископами приїхав, а з православних приїхав тільки представник з Волині Дверський, а Борецького і Могили затримали реєстрові. Проте поляки вирішили не допустити до об'єднання. Вони натиснули на папського нунція Сантакроці, і він написав Рутському, що «католикам не можна засідати з еретиками». Секретар конгрегації боронив Рутського, що це не є жодний Собор, а просто конференція, та нунцій наполягав на своєму. Рутський таки відкрив конференцію, і нез'єднані запросили його до Успенської церкви, де відбувся спільний молебен. Тут дійшло до обміну думками і православні були згодні до об'єднання, але, не діждавшись Борецького, Рутський через три дні закрив конференцію. Таким чином, було втрачено нагоду об'єднання. А тимчасом по черзі вмирали видатні діячі Українських Церков. 1631 року помер Борецький – визнаний борець за реставрацію старого українського католицтва і гарячий прихильник об'єднання. 1633 року помер Смотрицький, який до кінця життя каявся за шкоду, яку він вчинив Українській Церкві, і доклав усіх зусиль, щоб об'єднати українські табори і повернути єдність старої Київської митрополії. 1632 року помер король Жигмонт, прихильно настроєний до ідеї об'єднання Українських

Церков, а його син Володислав на вимогу реєстрових козаків потвердив 1633 року нез'єднану православну митрополію. Він віддав православним львівську, луцьку, перемиську і частину полоцької єпархії. Таке рішення короля не відновило протек ворожнечі між Українськими Церквами.

Православним митрополитом став Петро Могила, який одразу почав переговори з Рутським у справі об'єднання і як умову до об'єднання поставив вимогу створити Київський католицький Патріархат. Рутський з радістю погодився і великодушно запропонував Могилі патріаршу гідність. На Український Патріархат погодились усі католики й православні, білоруси й українці, а навіть козаки прийняли з радістю цю ідею. Король Володислав також дав згоду на Патріархат, бо хотів мати серед козаків і в Українській Церкві опору проти свавільної анархічної польської шляхти. Але польські шовіністи прийняли ту ідею насторожено і доклали всіх зусиль у Польщі, щоб відтягнути справу заснування Патріархату в Києві, а в Римі вживали всіх заходів, щоб до його утворення не допустити. В хід поляки пустили всі засоби: підкуп, брехню, шахрайство, викрадення документів. У той час помер царгородський патріарх і французи (мабуть, за намовою поляків) заявили, нібито їм вдасться намовити турків, щоб патріарший престол зайняв грек-католик. У Римі повірили, що так станеться і не дали згоди на Український Патріархат.

Час минав, і це викликало невдоволення козаків, які підняли повстання під керівництвом Павлюка. Поляки задовільнили домагання реєстрових козаків тим, що підтвердили нез'єднану ієрархію і таким чином розкололи козацький табір, чим ще більше озлобили селянство і викликали загальне невдоволення. Польські магнати й шляхта почали здавати церкви, які належали до нез'єднаної митрополії, в оренду жидам. Українське селянське повстання підтримали запорожці, але реєстрові виступили на боці поляків і 1638 року повстання було жорстко придушене. Риму польські комбінації також принесли лише шкоду. Турки не згодилися на патріарха-католика в Візантії, а в Україні розбили майже зреалізовану справу об'єднання Церков.

У 1637 році помер митрополит Рутський. Був це чоловік високоідейний. Своєю поведінкою він викликав повагу і захоплення навіть у противників. Він ішов на будь-яку жертву, коли виникала надія створення Українського Патріархату. Папа назвав його «українським Атаназієм», тобто вчителем Церкви.

Продовження змагань за Український Патріархат після Рутського

Наслідником Рутського став пінський єпископ Рафаїл Корсак. 1638 року він вів переговори в справі Українського Патріархату в Римі, але конгрегація відмовила йому, пообіцявши розглянути справу пізніше. 1639 року Корсак знову поїхав до Риму, щоб докінчити беатифікаційний процес у справі проголошення блаженним мученика Йосафата. Тут він прийняв церкву Сергія і Вакха, яку Київській митрополії подарував брат папи Урбана VIII Онуфрій Бардеріні. Митрополит Корсак купив біля церкви ще й будинок і віддав його на готель для українських студентів. (Церкву Сергія і Вакха василіяни продали 1827 року жидам, і тільки патріарх Йосиф Сліпий відкупив її і відновив її давню святість). Корсак помер у Римі 1642 року. Похований у церкві Сергія і Вакха.

Наступником Корсака став Антоній Селява. Він був учнем св. Йосафата і після його смерті став архієпископом полоцьким. Зі Селявою співпрацював дуже освічений Методій Терлецький—єпископ холмський. Завдяки праці Терлецького Холмщина утвердилася найкраще з усіх єпархій в Українським католицтві. Терлецький мусив боротися за свої права з латинськими біскупами, які втручалися у справи української єпархії. На своїх синодах польські біскупи дуже гостро виступали проти української митрополії, вони забороняли засновувати українські духовні семінарії і посилати дітей до українських шкіл.

1643 року Терлецький вимагає утворення Українського Патріархату в Римі. Тоді папа Урбан VIII написав у тій справі 23 листи до короля і senatorів, у тому числі також до православного митрополита Петра Могили й сенатора Адама Кисіля. Папа рішуче обороняв права Української Церкви і забороняв польським біскупам втручатися у справи Київської митрополії. Терлецький часто писав скарги до Риму про зловживання поляків. Один з листів до папи поляки перехопили, і це довело до конфлікту між Польщею і Римом. Папа відкликав з Польщі нунція і другого не послав. На жаль, папа Урбан VIII помер 1644 року. Він устиг у 1643 році проголосити мученика Йосафата блаженным. У той час грецький патріарх Партеній надає широкі привілеї церковним братствам, обмежуючи тим владу єпископів. Це було протиканонічно і довело до конфлікту між патріархом Партенієм і Петром Могилою. Могила пориває всі зв'язки з візантійським патріархом і пише листа до папи, в якому заявляє, що він згоден з усіма умовами Флорентійського Собору, а візантійського патріарха Українська Церква визнає тільки тоді, коли він визнає католицьку релігію і буде канонічно поставлений. Теперішнього патріарха Українська Православна Церква не визнає як схизматика й еретика. Могила заявив, що признає папі «примат гонору». Це для Риму було неприйнятним, бо примат папи як абсолютного непомильного керівника Церкви і першого серед усіх патріархів у справах віри був чітко визначений на Тридентському Соборі. Але то був дипломатичний хід Могили, котрий годився признати папі примат згідно зі старими Уставами Української Церкви, але вимагав, щоб папа дав згоду на заснування Київського Патріархату; а що римська конгрегація (під впливом поляків) того не хотіла, то Могила маскував своє бажання. На думку Могили, всі найважливіші справи відносно віри й релігії мали вирішуватись у Римі, бо так наказує стара церковна традиція. Щоб усунути непорозуміння між ієрархами українських Церков, митрополит Могила запропонував збільшити кількість єпархій (це було би навіть краще з огляду на труднощі візитацій у тих часах).

У справі Українського Патріархату були також потрібні листи до Риму від сенатора українського обряду Адама Кисіля і ще одного невідомого автора. Ті листи були предметом довгих нарад у римській конгрегації, в якій виступали дві протилежні сторони: єзуїти на чолі з секретарем конгрегації Інголі були за переговори з Петром Могилою, а решта (мабуть, підкуплена поляками), очолювана отцем Рікардом, театином, виступила проти. Тоді папа звернувся до митрополита Селяви, щоб той прислав інформацію про справжні наміри Петра Могили. Але поки прийшла до Риму відповідь з України, Петро Могила несповідаю 31 грудня 1646 року помер (в його смерті, мабуть, були замішані противники Українського Патріархату).

Наступник Могили Сильвестр Косів не виявляв зацікавлення справою Патріархату і, крім Києва, мало цікавився власною православною митрополією. Це було на руку польській шляхті, яка майже всі нез'єднані православні церкви по селах і містечках передала в оренду жидам. Наступив повний «земний рай» для польського панування в Україні. Але це переповнило чашу терпіння українського народу, і коли 1648 року Богдан Хмельницький підняв повстання проти поляків і кинув заклик: «За віру, козаки, за віру!», його підтримав увесь український народ. У битвах з поляками під Жовтими Водами, під Корсунем та під Пилявцями козацьке повстанське військо розгромило вщент поляків і очистило від них всі українські землі. Після таких перемог Польща була беззбройна, і козаки могли легко захопити всю польську державу. Але Хмельницький зробив фатальну помилку. Він дав себе втягнути в переговори з королівськими послами замість того, щоб зайняти Варшаву, добити польську шляхту і таким чином покінчити раз і назавжди з польською експансією в Україні. Під виглядом переговорів поляки виграли час на підготовку нової армії і, підкупивши татар, під Зборовом змусили Хмельницького заключити так званий Зборівський договір. При підписанні договору поляки знову розіграли свій старий козир: «заспокоювати українців за рахунок українців». Вони поставили умову, що «унія», тобто Українська Католицька Церква буде ліквідована. Хмельницький не був релігійним фанатиком. Він заявив: «Я нікого не збираюсь перетягати на козацьку віру. Одного, що нам потрібно, це нехай українські

католики передадуть козакам церковні і монастирські маєтки, які добре збереглися під час повстання, бопольсь-кі маєтки майже повністю знищено».

Коли поляки радили українському католицькому духовенству залишати свої єпархії і парохії і виїздити в Польщу, бо їм відберуть майно, то українські католицькі духовні відповідали: «Ми готові жити на жиб-раному хлібі і подякуємо козакам тільки за те, що нам дадуть працювати з нашими вірними». Крім того, що козаки забирали коні й худобу від українських католиків, Українська Католицька Церква в той час інших переслідувань не терпіла.

Становище змінилося на гірше після 1654 року, коли після підписання Переяславського воєнного договору Хмельницького з московським царем Олексієм, козацько-московські війська розпочали воєнні дії проти поляків і захопили всі українські католицькі єпархії. Москалі на зайнятих землях вимагали від українців-католиків скласти присягу «на верность» московському государю. Коли ж українське духовенство і вірні вперто відмовились, почались жорстокі переслідування, вбивства, грабїж майна і поневолення людей. Понад сто українських католицьких священників і сорок ченців понесли мученицьку смерть від «добровольного воссоедине-ня». Ось як писав про ті події Яків Суша – український історик, тодішній холмський єпископ: «Ні одна парохія, ні одна церква не уникнула московського насильства. Церкви поруйновані, господарства спустошені, людей забирають у неволю. Московські «визволителі» вимагають присяги своєму цареві. Скрїзь стоїть розбїй і грабїж». Самого Сушу москалі викинули з митрополичої палати в Холмі і майно його пограбували.

Становище Української Католицької Церкви погіршувалося і від того, що в такий тяжкий час не було відповідного митрополита. Хворий митрополит Селява замість того, щоб порозумітися з Хмельницьким, переїздив з монастиря в монастир, і єдиною його заслугою стало те, що зберіг мощі св. Йосафата. Так, блукаючи, митрополит помер у 1655 році. Після смерті Селяви поляки не допустили до затвердження нового митрополита, і Українською католицькою митрополією завідував полоцький архієпископ Гавриїл Коленда. В Римі поляки всю вину за повстання козаків і руїну польської держави звалювали на Українську Католицьку Церкву і вимагали її ліквідації.

Хмельницький скоро сам побачив небезпеку від союзу з Москвою. Він припинив воєнні дії і вимагав, щоб московські війська вийшли за межі України. У відповідь на це москалі заключили в 1656 році у Вільні договір з поляками, за яким Польща зобов'язувалася після смерті короля Яна Ка-зимира вибрати московського царя Олексія королем польської держави. Московський цар зобов'язувався повернути українські землі польській шляхті. Отже, віденським договором москалі самі скасували переяславський союз із Хмельницьким 1654 року. Після смерті Хмельницького (1658 рік) гетьман Іван Виговський розірвав усі стосунки з Москвою, вигнав з України царських воєвод, а під Конотопом у 1659 році розгромив і знищив 60-тисячну московську армію.

Виговський заключив у 1658 році з Польщею т.зв. Гадяцький пакт, згідно з яким Україна мала бути в союзі з Польщею, зберігаючи при тому свою суверенність. Поляки всунули в Гадяцький пакт свій старий вклад, що «унії не бендзє», тобто, що Українська Католицька Церква буде ліквідована. Тоді Яків Суша вступив у переговори з Виговським і правобережними полковниками, які запевнили його в тім, що докладуть усіх зусиль, щоб православна митрополія визнала папу і об'єдналася з Католицькою Церквою. Всі переслідування українців-католиків припинились. Але поляки самі порушили Гадяцький пакт. Вони почали мстити козакам за Хмельниччину, і проти них почались заворушення. Виговський бачив, що не зможе втихомирить обурених козаків, і зложив гетьманство. Проти поляків назрівало повстання. Поляки, думаючи, що то Виговський підбурює народ, розстріляли його.

Після Виговського гетьманом став син Богдана – Юрій Хмельницький. Він був слабохарактерний і відразу почав годитися з московським царем. Юрій Хмельницький уклав з царем т.зв. Переяславські статті, які давали можливість Москві втручатись у внутрішні

українські справи. Це викликало невдоволення козаків і правобережні полковники обрали гетьманом Павла Тетерю, який у всьому слухав поляків, а на Лівобережній Україні 1660 року гетьманом став Іван Сомко, якого 1663 року змінив Іван Брюховецький. Брюховецький 1665 року уклав т.зв. Московські статті, згідно з якими Лівобережна Україна потрапляла в залежність від Москви.

На Правобережній Україні проти поляків і Павла Тетері вибухнуло повстання, і 1665 року гетьманом став Петро Дорошенко, який уклав союз із Туреччиною і змагав до об'єднання цілої України. Дорошенко, визначний полководець і державний діяч, бачив, що Україна має двох найбільших ворогів: Польщу і Москву. Татари і турки були також старими ворогами українського християнства. Але, як висловлювався Дорошенко, «турки українців ніколи турками не зроблять» і тому він уважав, що це вороги, які менше загрожують існуванню українського народу. 1667 року Польща і Москва заключили т.зв. Андрусівський договір для спільної боротьби проти Дорошенка. Згідно з тим договором Правобережжя без Києва мало відійти назавжди до Польщі, а Лівобережна Україна – до Московської держави.

Українська православна митрополія також потрапляє в кризу, спричинену політичною кризою України, або – як її звали – Руїною, тобто періодом, в якому правобережні гетьмани в союзі з поляками воювали з Лівобережною Україною, гетьмани якої виконували волю московського царату. У 1658 році православним митрополитом став Діонісій Балабан, противник Москви. По його смерті Київським митрополитом для православних став Йосиф Нелюбович-Токальський, який підтримував українських самостійників і був найближчим дорадником гетьмана Петра Дорошенка. Його визнавали тільки ті нез'єднані православні єпископи, які були владиками на території, підпорядкованій Дорошенкові. Поляки не визнавали Токальського до 1675 року. Лівобережні також не визнавали Токальського митрополитом. Хоч Українська Православна Церква переживала кризу, поляки все одно намагались не допустити до затвердження українського католицького митрополита. Вони вживають заходів у Римі, щоб Українську Католицьку Церкву передати під юрисдикцію польського примааса і проводити латинізацію українського населення.

Проти польських намагань протестує Яків Суша, який їде до Риму і видає свою працю «Про труди з'єднаних». Тут він описує всі кривди українських католиків під час московської навали, стійкість у католицькій релігії духовенства і вірних у той час, коли польське латинське духовенство часто покидало свої церкви і втікало або переходило на протестантизм лиш для того, щоб подобатися шведам, присягало на вірність московському цареві, а навіть покидало духовний сан та женилося, хоч поляків ніхто до того не змушував. Суша довів, яка би то була шкода для Вселенської Церкви, коли б українських католиків приєднали до Польської Латинської Церкви, оскільки більшість вірних Київської католицької митрополії напевно б перейшла до нез'єднаних. Він також спростував польські звинувачення в тому, нібито Українська Католицька Церква стала причиною, через яку козаки зруйнували Польщу, і пояснив, що війна українців з поляками вибухнула через звірства польських магнатів і їх знущання з Української Церкви. Суша довів, що саме в українських католицьких єпархіях було найспокійніше в часі козацько-польських війн, і тільки москалі робили тут руїну. Він указав на ревну працю українських католицьких священиків, до яких народ горнеться, як до своїх рідних душ-пастирів. Суша вимагав негайного затвердження українського католицького митрополита і продовження беатифікаційного процесу в справі проголошення блаженного Йосафата святим.

Завдяки заходам Суші папа в 1666 році затвердив Гавриїла Коленду Київським митрополитом. На жаль, Коленда, з походження білоруський шляхтич, не був тою особою, якої вимагали ті тяжкі часи. Він не мав навіть розуміння самої ідеї українського католицизму, тому при ньому ва-силіяни починають вносити латинізацію у свої монастирські церкви. А коли Суша висунув ідею створення Українського Патріархату, щоб об'єднати з Українською католицькою митрополією нез'єднаних у Польщі і православних у Гетьманщині Дорошенка, в чому його підтримував король Михайло Вишневецький і Рим, Коленда сам виступив проти

створення Патріархату. Коли ж на вимогу папи і короля українському митрополитові надали місце в польському сенаті, Коленда і від того відмовився. Як бачимо, Коленда не надавався на господаря Української Церкви. В той час Яків Суша, хоч був тільки єпископом, невтомно працює над побудовою і розвитком цілої Київської митрополії.

Українська Церква в кінці XVII і на початку XVIII ст.

Митрополит Кипріян Жоховський

У 1674 році помирає Коленда, а українським Київським митрополитом стає Кипріян Жоховський. За його часів Українська Католицька Церква скріплюється внутрішньо, поширюється і зростає в числі віруючих. Жоховський – один з кращих українських митрополитів. Закінчив богослов'ю в Римі і до 1674 року був єпископом-помічником митрополита. Жоховський рішуче виступає проти колонізації обряду. Він старається, щоб наша Церква стала рідною для народу Українською національною Церквою. Українські козаки, міщани й селяни, а головню духовенство, переконуються, що «православ'є» не є щитом української нації, але містком для омосковлення. На Лівобережжі гетьман Іван Брюховецький і московські воєводи тяжко гнобили український народ. Це викликало гостре невдоволення простих козаків і селян, назрівало повстання. Брюховецький розумів, що йому не встояти проти народного гніву, і намагався всю вину перекласти на московських воєвод. Він вступає в переговори з Петром Дорошенком і починає війну з Москвою. По містах козаки вибили московських воєвод. Дорошенко прийшов на поміч Брюховецькому, але того вбила група ворогуючих з Брюховецьким лівобережних козаків. Дорошенко 1668 року став гетьманом усієї України. Однак після відходу полків Дорошенка на Правобережжя відбивати польську навалу московський царат вислав на Лівобережжя великі війська, і лівобережні козаки, не діставши допомогивід Дорошенка, який мусив відбиватися від поляків і татар, вступили в переговори з московськими воєводами і на їх вимогу вибрали нового гетьмана – Дем'яна Многогрішного. Многогрішний 1669 року підписав з царатом т.зв. Глухівські статті, які ще більше обмежували автономію Лівобережної України. 1672 року царат заслав Многогрішного на Сибір, а лівобережним гетьманом став Іван Самойлович. Поляки не змирилися з втратою Правобережної України і в союзі з Москвою почали війну з Дорошенком. Дорошенко вступає в союз із татарами й турками і завдає повної поразки полякам, а також відбиває кількаразові наступи москалів і Самойловича на Чигирин.

Турки, однак, більше пошкодили, ніж допомогли Дорошенкові. Вони зневажали українські церкви, брали в неволю людей, і населення почало нарікати на Дорошенка за його союз з турками. Цим скористались москалі і кожного року з лівобережними козаками робили наскоки на Правобережну Україну та переганяли населення на Лівобережжя. Таким чином населення Правобережної України зменшилося настільки, що Дорошенко 1676 року передав гетьманство Самойловичеві, а сам пішов воєводою у Вятку. В 1677–1678 роках велися великі турецько-московські війни, які знищили стару гетьманську столицю Чигирин, спустошили все Правобережжя, яке зовсім обезлюдніло.

Закріпившись на Лівобережжі і в Києві, московський царат старається ліквідувати Українську православну митрополію, яку після Токаль-ського очолив Четвертинський. Московський уряд і патріарх закликають українських православних владик на синод до Москви і пропонують їм «возз'єднання» з московським патріархом. Після ознайомлення з московською богослов'єю високоосвічені (випускники Києво-Могилянської Академії)

українські православні владики були вражені темнотою і невіглаством московських ієрархів (в Москві до того часу не було жодної школи). Українські єпископи заявили патріархові: «Наше українське православ'є більше подібне до тієї віри, яку визнають латинники-поляки, як до вашого» благочест'я», так що про будь-яке об'єднання Української Церкви з московською не може бути навіть мови». Тоді цар наказав гетьманові Самойловичеві, щоб він насильно підпорядкував митрополита Четвертинського московському патріархові. Четвертинський відмовив на тій підставі, що Київська православна митрополія визнає візантійського патріарха і коли б він, митрополит, перейшов без його згоди до московського патріарха, то грецький патріарх кине на нього і на цілу митрополію клятву. Тоді московський уряд посилав свою делегацію в Царгород і пропонує грецькому патріархові великі суми грошей, щоб він «відступив» Київську православну митрополію московській Церкві. Візантійський патріарх відмовився. Тоді москалі підкупили турецького візира, і він поставив нового грецького патріарха, який за частину тієї суми, яку пропонували його попередникові, продав українську невоз'єднану митрополію Москві. Так, 1686 року відбулося «добровільне возз'єднання» української православної Київської митрополії з Московським Патріархатом. Київську православну митрополію того року фактично скасовано, хоч формально вона ще деякий час існувала, але всі церковні розпорядження ішли вже з Москви. Славна Києво-Могилянська Академія – вогнище української науки – поступово втрачає своє значення і занепадає, а врешті перетворюється на московську духовну школу – училище темноти й самодурства, яке випускало духовних чиновників царату.

Налякані таким «возз'єднанням» українських єпархій на Лівобережжі, православні в польській державі нав'язують тісні контакти з діячами Української Католицької Церкви, митрополитом Жоховським і єпископом Сушею і прагнуть об'єднатися з Київською католицькою митрополією. 24 січня 1680 року Жоховський і Суша скликали спільний з'їзд із православними до Любліна з метою об'єднання. Але знову, як і за часів Рутського, під натиском поляків нунцій заборонив засідання, а король Ян Собеський прислав листа, в якому вимагав перенести з'їзд на липень, посилаючись на різні причини, і призначив місцем з'їзду Варшаву. Це втручання короля викликало невдоволення православних і католиків, і вони написали листа до короля, що делегати з'їзду можуть переїхати до Варшави відразу і не потрібно чекати ще півроку, але король стояв на своєму, і з'їзд припинився. Обидві сторони щиро розпрощалися і роз'їхалися. Польське шовіністичне духовенство і шляхта розуміли, що після об'єднання обох Церков українцям треба буде надати якісь пільги, а вони цього не хотіли і діяли за старою звичкою – розділяй і пануй. Поляки підтримували далі стару політику латинізації. Василяни в той час висувають вимогу, щоб вони самі собі вибирали архімандрита. 1675 року Жоховський скликав з'їзд василіян до Жировець, вони вибрали собі архімандрита. Але спір з василіянами не закінчився, бо митрополит мусив мати нагляд над василіянами, які були парохами, а вони і цьому противилися. Митрополит вимагав, щоб василіяни припинили розпочате ще при Коленді внесення змін в обряд. До василіян вступило багато польської шляхти, яка прогуляла свої маєтки і йшла в українські монастирі, щоб їсти монастирський хліб і робити кар'єру (згідно з законами польської держави єпископом міг бути лише шляхтич). Поляки-латинники вступали до василіянських монастирів, часто не змінюючи свого латинського обряду, і вносили свої польсько-латинські звичаї до Української Церкви і таким чином засмічували наш обряд.

Митрополит скликав єпископів, і вони написали спільного листа до папи, щоб він наказав василіянам зберігати чистоту українського обряду. Це допомогло. Рим заборонив василіянам вводити латинство в Українську Церкву. Таким чином Жоховський припинив на деякий час латинізацію, яку вводили василіяни. Жоховський і Суша докладають зусиль, щоб у Римі відкрили українську колегію, і їх заходи увінчалися успіхом. Випускники з Риму були найкращими священиками нашої Церкви. Митрополит Жоховський придбав друкарню і видав багато церковних книг. Він дуже дбав про піднесення побожності. Його старанням у нашій Церкві поширювалося шанування Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії, хоч

тоді це ще не було проголошено як догма. Митрополит дбав також про повагу до українського католицького духовенства. Своєю працею Жоховський і Суша викликали захоплення і прихильність православних у Польщі. Позбавлені можливості об'єднатися з Київською католицькою митрополією на спільному Соборі через перешкоди, які чинили поляки, українські православні єпархії одна за другою переходять до Київської католицької митрополії.

Так, 1692 року переходить перемиська єпархія на чолі з єпископом Винницьким. Вона налічувала 3400 церков і понад мільйон вірних (називалась вона також перемисько-самбірсько-сяноцька, бо після загарбання української катедри в Перемишлі українські єпископи перебували в Сам-борі або Сяноці). Духовенство цієї єпархії, більшість якого становили випускники Києво-Могилянської Академії, було переважно високоосвічене.

Хоч Яків Суша помер ще 1685 року, але в об'єднанні Перемиської єпархії з Київською католицькою митрополією була велика його заслуга. 1693 року помирає митрополит Жоховський. Проте праця його і Суші серед нез'єднаних дає свої результати і після їх смерті. Так, 1700 року переходить до Української католицької митрополії Львівська єпархія (крім львівської Ставропігії, яка мала церкви Успенія і Онуфрія). Ставропігія приєдналася до Київської католицької митрополії 1708 року і з нею був ще довгий час клопіт, тому що вона не хотіла підпорядкуватись єпископові, а піддалася під провід Римської конгрегації. Лише 1750 року львівське братство перейшло під юрисдикцію єпископа.

Українська Католицька Церква і змагання Мазепи за суверенітет України

Наступником Жоховського 1694 року став митрополит Лев Зеленський. Українська Католицька Церква за його часів ширилась, але в тому було мало його особистих заслуг. Були це, передовсім, результати і наслідки праці його попередника. 1699 року внаслідок вигнання турків Поділля з Кам'янцем-Подільським перейшло до Польщі, а православні українці перейшли під юрисдикцію перемиського українського католицького єпископа.

Після переходу Львівської єпархії до Київської митрополії король Ян Собеський видав окремий універсал, в якому потвердив незмінність українського обряду, але зазначив, що єпископами можуть бути лише шляхтичі, а це закривало дорогу до вищих духовних посад українським міщанам і селянам. Українських владик не допустили до сенату. У Львівській єпархії тільки один монастир – Скит Манявський – залишився не-з'єднаним аж до розподілу Польщі 1772 року, коли був скасований австрійським урядом. У 1702 році до Української католицької митрополії перейшов з цілою єпархією луцький єпископ Діонізій Жабокрицький. Таким чином, на початку XVIII століття на українських землях під Польщею нез'єднаних не було. У Білорусії формально ще існувала занепала Мстиславська єпархія, яка майже не мала вірних (бо всі попереходили до Київської католицької митрополії).

У той час (1700–1721 роках) ішла війна між московським царем Петром I і Швецією. Шведський король Карло XII, розгромивши московські війська під Нарвою, переніс військові дії на територію московської союзниці – Польщі. Він розбив польські війська Августа II і поставив королем Станіслава Лещинського, якого визнавала більшість польських магнатів. Петро I з московськими військами і українськими лівобережними козацькими полками під проводом гетьмана Мазепи, який став гетьманом 1687 року після засланоного в Сибір Самойловича, перейшов на Правобережну Україну допомагати польському королеві Августові II у війні проти шведів. Цар Петро ставився до Української Католицької Церкви вкрай вороже і переслідував її брутально, де лише міг.

Він проголосив московську державу Російською православною імперією, а себе – імператором і під ширмою покровителя православ'я хотів загарбати всі землі, населені

слов'янськими некатолицькими народами. Українське населення на Правобережжі і білоруси були східними католиками. Це перекреслювало плани московського царату і викликало лютю у дикого деспота Петра. Зайнявши Полоцьк, він власноручно забив кулаками в церкві св. Софії п'ятьох священників-василіян і мстився на інших монастирях і духовенстві. Українські католицькі єпископи і митрополит мусили переховуватися, щоб уникнути царських кулаків. Петро I старався відновити православ'я в Україні, щоб мати причину «возз'єднувати» українські землі з Російською імперією. 1708 року він арештував луцького єпископа Діонізія Жабокрицького за відмову визнати своїм зверхником московського патріарха. Діонізія вивезли до Москви, де мучили 7 років, і він, не скорившись наказові тирана, помер у тюрмі в 1714 році.

На території, де перебували козаки під проводом Мазепи, українське католицьке населення не зазнавало переслідування, бо гетьман гостро заборонив чинити будь-яку шкоду Українській Католицькій Церкві і її вірним. Мазепа від 1690 року добре пізнав політичну авантюру Москви і російський імперіалізм Петра I. Він з великими труднощами стримував намагання царату знищити на Лівобережжі гетьманство і рештки автономії України. Мазепа добре розумів, що коли переможе Петро, то скасує гетьманство і в Україні заведе кріпосницькі порядки, коли ж переможе Карло, то віддасть усю Україну полякам, і польські магнати заведуть свої жорстокі панщизняні порядки, як це було до часів Хмельницького. За допомогою українського католицького духовенства гетьман почав вести таємні переговори з Карлом XII. Король Карло погодився на всі вимоги козаків, гарантував їм вольності і повну незалежність України в союзі зі Швецією. Тоді Мазепа вирішив перейти при нагоді на бік шведів, щоб почати боротьбу з московським імперіалізмом за волю України. 1708 року шведські війська зайняли всю Польщу, вигнали москалів з Білорусії й України (цар Петро перед тим, як покинути кордони Польщі, наказав Мазепі перевести козаків на Лівобережжя). Коли шведи перейшли на Лівобережжя, Мазепа залишив у своїй столиці Батурині один полк під проводом полковника Чечеля, а сам з кількома тисячами козаків пішов на об'єднання з Карлом XII.

На воєнній нараді в шведському таборі Мазепа наполягав негайно йти до Батурина, де він зосередив великі запаси продуктів і боєприпасів. Проте шведи вирішили зачекати, щоб відпочити і підтягнути свої резерви.

Цар Петро, переконавшись, що Мазепа перейшов на бік шведів, кинув усі свої сили на штурм Батурина. Батуринці під проводом полковника Чечеля відважно відбили атаки царського війська, і тільки вночі зрадник Іван Ніс таємним підземним ходом впустив москалів до міста. Москалі підпалили Батурин, і почалися запеклі бої у самому місті. Довго боронились батуринці, поки всі не згинули і місто згоріло дотла. Цар Петро із своїми сатрапами на згарищах Батурина серед трупів його мешканців справляв бенкет з приводу «добровольного воссоединенія», а потім звелів трупи батуринців вішати на шибеницях і пускати на плотах по ріці Сейм на пострах «хохлам».

Коли Мазепа із шведами прибув до Батурина, то застав там згарище і купи трупів. Цар Петро, не маючи сили стати до битви із шведами, перед їх наближенням палив і нищив усе, що могло дати користь його ворогам. Особливо під карою смерті заборонив українському населенню продавати шведам продукти і фураж для коней. Всю зиму москалі тривожили шведів своїми наступами. Навесні 1709 року шведи обложили Полтаву, де до Мазепи приєдналися запорожці під проводом кошового Костя Гордієнка, які знищили московські укріплення над Дніпром і відкрили шведам шляхи для спілкування з татарами і турками. Під час облоги Полтави Карло XII був тяжко поранений і не міг командувати військами. Цар Петро, дізнавшись про це, зібрав великі сили і вирішив дати генеральну битву. Спочатку москалі не витримали натиску шведської піхоти, і Петро наказав «повертати голоблі до втечі». Але незгода між шведськими генералами дала можливість Петрові виграти битву. Мазепа з запорожцями і Карлом мусили відступити і, переправившись через Дніпро, втекли в межі турецьких володінь.

Битва під Полтавою стала трагедією для України на кількасот років. Московська Церква наказувала по всіх парохіях виклинати ім'я Мазепи як зрадника, і це повторюється по всіх церквах, підпорядкованих Москві, щороку 27 червня аж до наших днів (виняток становив тільки період від 1917 по 1930 рік, коли Мазепу вважали в офіційній радянській історіографії українським національним героєм, борцем проти царату, а потім Церква в СРСР була повністю ліквідована і свої анафеми на Мазепу відновила після реставрації її Сталіном в часі другої світової війни).

Після перемоги над шведами цар Петро міг без будь-якого поважного опору загарбати всі українські й білоруські землі, відірвавши їх від Польщі, прилучити до своєї імперії. Проте, враховуючи вплив Української Католицької Церкви, він боявся її опозиції проти російських церковних реформ (на Лівобережній Україні навіть у XIX ст. українське селянство вважало найвищим ієрархом Церкви папу римського) і за порадою Теофана Прокоповича вирішив залишити українські землі в межах Польщі, але докладати всіх зусиль, щоб Українську католицьку митрополію повністю ослабити. Петро наказав відновити єдине в Польщі нез'єднане Мстиславське єпископство в Білорусії і перенести його до Могилева. Проте успіху він не добився, бо ще більше православних перейшло до Української католицької митрополії, яка стала тепер єдиною духовною твердиною українців та білорусів. Після смерті Зел енського (1708 рік) митрополитом Київським став перемиський єпископ Юрій Винницький. Папа і конгрегація в обороні віри також докладали всіх зусиль, щоб українська ієрархія в Польщі не стала жертвою московського царату. Конгрегація видає декрет, в якому забороняє польським біскупам перетягати українців і білорусів на латинство. Проте тільки два польські єпископи виконували той декрет. 1713 року помирає Винницький, і митрополитом Української Церкви стає Лев Кишка. 1717 року поляки на варшавському сеймі (під натиском російського уряду) приймають перший проект «на зніщене Русі» і переходять до відкритої боротьби з Українською Католицькою Церквою. Проект наказував:

- намагатись перетягати всіх вірних Української католицької митрополії на латинство;
- звільнити всіх українських католиків з урядових посад;
- не допускати українців-католиків до шкіл і не давати їм жодної науки;
- єпископами призначати людей, поріднених з поляками, або поляків;
- священників Київської католицької митрополії намагатись держати в темноті (не допускати кандидатів на священників до жодних шкіл у межах Польщі);
- на українських священників поширити юрисдикцію польських біскупів;
- до українських міст пхати якнайбільше жидів, щоб вони відтискали українців;
- не дозволяти хлопським (селянським) дітям набувати будь-яку науку і навіть забороняти вчитися ремесла;
- пхати у василіянські українські монастирі якнайбільше поляків;
- підробляти антидержавні і антипольські листи та підкидати їх свідомим українцям-католикам, щоб мати причину для репресій тощо.

У відповідь на польські атаки митрополит Лев скликає 1720 року синод до Замостя.

Київська українська католицька митрополія у XVIII ст.

Замойський синод

Замойський синод провів реформу Української Католицької Церкви в Польщі, щоб зміцнити її для боротьби на два фронти: проти польського шовінізму та російського імперіалізму. Завданням синоду було встановити одностайний обряд в усіх церквах

митрополії. Собор також затвердив деякі латинські нововведення, дещо усунув і впровадив єдиний обряд для всіх церков. До того часу церковне життя в різних єпархіях проходило по-різному. Наприклад, по-різному уділяли ті самі Святі Тайни. Синод мав завдання повністю втілити в життя Української Церкви постанови Тридентського Собору. Синод скликано до Львова, але через пошесть перенесено до Замостя. Присутніх було близько 140, серед них василіяни і два представники львівської Ставропігії. У справах віри не вирішено нічого нового, лише на дечому зроблено більший наголос. Основні постанови синоду такі:

- українські католицькі священники перед свяченням повинні скласти визнання віри, приписане папою Урбаном VIII і присягу папі;
- у Символі віри обов'язково Українській Церкві додавати «від Отця і Сина»;
- у Богослужіннях папу римського споминати на першому місці;
- заборонити вірним Української Церкви ходити на Богослужіння до російських церков;
- перевидати всі церковні книги;
- видати два катехизми: більший – для священників, менший – для вірних;
- при Святому Хрищенні не занурювати дитину в воду, а поливати її водою; хрищення повинно відбуватися в церкві (вдома у виняткових випадках); заборонено хрестити дітей у латинських священників;
- особливо строго заборонено брати від латинників миропомазання, бо воно змінює обряд; встановлено форму миропомазання: «печать Святого Духа, Амінь»;
- до св. Євхаристії просфору пекти вдома, заборонено причащати оплатками і розтирати Святого Причастя для хворих;
- Проскомидію наказано відправляти перед, а не під час (як це деякі робили) Святої Літургії; до витирання дискаса вживати рушника, а не губки, як на сході;
- впроваджено до церкви дзвінки;
- впроваджено читання Служби Божої;
- дозволено правити при одному вівтарі більше Служб Божих (кільком священникам одночасно, і кожний зі своїми намірами),*
- поставлено бічні престоли (дозволено їх ставити);
- оливопомазання може уділяти один священник, а не сім, як було до того часу;
- визначено час між священничими свяченнями;
- наказано єпископам екзаменувати кандидатів на священників;
- можна висвячувати тільки на означену територію;
- заборонено священникам женитися другий раз і женитись після дияконських свячень;
- митрополитові визнано його дотеперішні права і додано, що він може змусити єпископа сповняти свої обов'язки і дотримуватися свого обряду, а священники визнані помічниками єпископа;
- кожний, хто хоче стати єпископом, мусить відбути півтора року у монастирі (вимога василіян);
- єпископам наказано візитувати парохії;
- парохії поділено на деканати;
- наказано парохам провадити метрикальні книги (метрики в нашій Церкві почали вводити від половини XVII століття);
- гостро засуджено симонію (духовні послуги за винагороду);
- наказано єпископам закладати духовні семінарії (до того часу була тільки одна семінарія у Володимирі-Волинському);
- зобов'язано василіян приймати до своїх шкіл дітей світських священників;
- організувати василіян (у той час були організовані тільки у Біло русії).

Синод мав велике значення. В ті часи тяжко було зовсім очистити наш обряд, бо василіяни вважали латинізацію засобом відрізнити нашу церкву від російської. Синод своїми ухвалами опирався латинізації, хоча повністю її не припинив.

Митрополит Лев Кишка був також письменником. Він написав життєписи Рутського й інших діячів нашої Церкви. Належав до кращих митрополитів і активних діячів Київської митрополії. Помер Лев Кишка 1728 року.

Атанасій Шептицький

Наступником Лева Кишки на митрополичому престолі став Львівський єпископ Атанасій Шептицький.

Родина Шептицьких походила з Яворівщини. Це була спольщена українська шляхта, яка однак дотримувалась українського обряду. З цієї родини багато представників різних поколінь прийняло духовний стан. Атанасій Шептицький намагався розв'язати спір з василіянами, оскільки їх латинізація послаблювала нашу Церкву в боротьбі із зовнішніми ворогами – поляками і Москвою. На той час серед поляків сильно зростає шовінізм, нестерпність і ненависть до всіх, хто не поляк. Згідно з рішенням Замойського синоду єпископом міг бути лише той, хто відбув півтора року в монастирі. Василіяни трактували це так, що єпископом міг бути лише василіянин, і намагалися щоб усе вище духовенство Київської митрополії було тільки їхнього чину. Другу постанову синоду – організувати коронну провінцію василіян – митрополит по-можливості відкладав, щоб василіяни надмірно не зросли, і лише 1743 року він скликав до Львова представників монастирів і створив конгрегацію, яка об'єднала всіх василіян, принісши багато користі, але разом з тим не завжди відповідала своїм завданням і спричинила багато шкоди Українській Церкві. Василіяни виховувались за кордоном. В Україні заснували багато шкіл і закладів. Майже при кожному монастирі була середня школа (в Бучачі, Крехові, Збаражі тощо). Були при монастирях також вищі школи, як наприклад, у Полоцьку, Холмі, Володимирі-Волинському, Луцьку та інших містах.

До василіянських шкіл ходили й римо-католики, бо ці школи стояли на рівні з єзуїтськими. Єзуїти виховували в польському й латинському дусі, а василіяни у всьому наслідували єзуїтів. Василіянські школи випустили багато священиків-місіонерів, якими послуговувалися і митрополити. Вони відбудували кілька відпустових міст (Жировичі, Почаїв, Крехів і ін.), які стягали тисячі прочан. Але через непослух єпископам і митрополитові василіяни ослаблювали Церкву. До василіян вступало щораз більше поляків, які не дбали про церковний обряд, а вносили своє ла-тинство. Василіяни не були патріотами Української Церкви і тому не зробили Церкві нічого доброго, коли почалися переслідування. Використовуючи розпливчатість рішень Замойського синоду, василіяни захоплювали всі важливіші церковні посади, кращі парохії, деканати, маєтки, але самі наказів синоду не виконували. До своїх духовних семінарій вони не приймали кандидатів на світських священиків, щоб вони могли набути освіти, тому частина українського духовенства навчалася в єзуїтів і театинів або в Римі.

Але таких священиків, які мали освіту, було серед світського духовенства мало, і це потім зіграло свою роль при переслідуванні Церкви. Малоосвіченість світського духовенства – найбільша вина василіян. Ва-силіяни намагалися захопити всі церковні маєтки, навіть судилися за них по світських судах. Одним словом, василіяни хотіли володіти Церквою і водночас її не слухали. І це діялося в той час, коли над нашою Церквою нависли чорні хмари з боку Польщі і російського царизму.

На початку XVIII ст. Українська Католицька Церква дуже зросла чисельно, але водночас утратила майже всю шляхту, яка єдина мала тоді громадянські права. Про

заборону переходу на латинський обряд поляки слухати не хотіли. Король, щоправда, стверджував, що він проти латинізації, але на ділі її підтримував. Тільки папа Венедикт IV видав декрет, у якому під страхом кари забороняв перехід на латинство, але його слухали лише один-два польські ієрархи.

У Росії Петро I ліквідував пост патріарха і сам став на його місце, зосередивши в своїх руках, на зразок римських поганських імператорів, світську і духовну владу. Церковними справами у російській імперії керував від імені царя «святейший синод» на чолі з обер-прокурором. Російська Церква, реформована Теофаном Прокоповичем (від імені Петра I), втратила свою католицьку релігію, яку в Україні повністю реставрував Петро Могила, і основні елементи її (вчення про Святі Тайни, наприклад) запроваджено з протестантизму. Тепер стара християнська православно-католицька богословія була замінена єретичним протестантством. Хоч, на перший погляд, тільки верховне керівництво змінилося (замість канонічної церковної влади, кажучи містично, диявол вийшов явно на вершину Російської Церкви), на ділі Церква, втративши своє католицьке розуміння Святих Тайн, стала повним зняряддям у руках світської влади і духовним поліцейським органом в інтересах панівних верств і передусім царя. Згідно з царським наказом сповідники повинні були доносити на неблагонадійних, виявлених під час сповіді, царським поліцейським сатрапам. Церква в Росії стала зняряддям дикого аморального гноблення простого народу, а тих духовних, які в будь-якій формі виявляли свій протест проти нечуваної наруги над Христовою Установою, влада немилосердно знищувала або посиляла на місії у віддалені північні райони Росії. Деяких особливо талановитих, як наприклад, ректора Києво-Могилянської Академії Берла, Йосифа і Єроніма Волчанських, російський уряд вислав до Польщі єпископами занепалої Могилевської єпархії. Так, Єронім Волчанський пише листа до Святого Російського Синоду, в якому скаржиться, що в його єпархії залишилось лише 54 парохії, а 142 перейшло до Київської католицької митрополії. На Польському сеймі російський посол домагався відібрати ці парохії, які нібито «насилено перетягнуто на унію».

Митрополит Шептицький мусив майже щодня вести боротьбу чи то з латинниками, чи то з претензіями москалів. З цим завданням він справляється досить успішно. Під кінець життя митрополит задумав будувати катедрu св. Юра у Львові і на будову зібрав 116000 злотих. Цю справу закінчив львівський єпископ Лев Шептицький.

Помер Атанасій Шептицький 1746 року і на вимогу василіян, після довгої суперечки їх з єпископами, папа Венедикт IV затвердив митрополитом полоцького архієпископа Флоріяна Гребницького.

З василіянами Гребницький жив у згоді і в усьому їх слухав. За порадою василіян Гребницький призначив своїм наступником Пилипа Во-лодкевича – польського шовініста, грошолоба, який дивився на Українську митрополію як на джерело наживи і спричинив нашій Церкві більше шкоди, ніж найбільший ворог.

Українська католицька митрополія під час Коліївщини і після першого поділу Польщі

1762 року російською імператрицею стала Катерина II. Вона захопила трон шляхом змови, вбивши свого чоловіка – імператора Петра III. Ця самовладна, світової слави розпусниця не могла терпіти будь-яких відмінностей на російських землях і душила всякий опір своєму абсолютизмові. Вона доводила селянські маси до грані голодомору, маскуючи при цьому свою тиранію поверхневою ліберальністю і заграючи з Вольтером та іншими французькими вільнодумцями. Катерина II скасувала на Лівобережжі гетьманство і завела там російське кріпацтво. Одночасно вона вирішила виконати заповіт Петра I – знищити Українську Католицьку Церкву в польській державі.

1764 року польським королем став коханець Катерини II, безбожник і масон Август Понятовський, який вороже ставився до Церкви. Особливо Понятовський ненавидів Українську Католицьку Церкву, тому став активним союзником російського уряду в справі її знищення. На єпископські катедри в Польщі король затверджував лише негідників. Так, за словами нунція Вісконті, «польський примас Подноскі не знає іншого Бога, крім власного інтересу і грошей, а з 17 польських єпископів тільки п'ять заслуговують на ту назву».

У той час православним єпископом у Могилеві Російський Синод поставив Юрія Кониського. Це був високоосвічений талановитий український патріот, який ненавидів ворогів України, особливо москалів і поляків, але також вороже ставився до Української католицької митрополії, бо вважав її латинізатором Української Церкви (як приклад наводив латинізацію василіян). Заставши свою єпархію майже без вірних, Кониський розробляє план реставрації православної Церкви в Польщі. Згідно з цим планом всі церкви в Польщі, які були збудовані ще до об'єднання з Українською католицькою митрополією, повинні «повернути на право-слав'є». Отже, єпархії перемиська, львівська і луцька мали вийти зі складу Української Католицької Церкви. Цей план дістав повну підтримку російського уряду, і польський король Понятовський з російським послом Рєпіним творять у Польщі із шляхти, прихильної до російського царату, так зв. радомську конфедерацію, до складу якої входив Кониський із своїми священиками і польські протестанти. Для реалізації проекту Кониського складено комісію з 60 членів, яку очолив польський примас Подноскі і російський посол Рєпін. Результати роботи комісії мав затвердити суд у складі Кониського, єпископів з Лівобережжя і польських біскупів. Українських католицьких єпископів до розгляду тої ганебної справи не допустили.

Над Українською Католицькою Церквою нависла смертельна небезпека. А митрополит Володкевич замість того, щоб організувати оборону своєї Церкви, займався тим, що здирав гроші з священиків, т.зв. «ка~тедратикон». Становище Української Церкви стало фатальним. Єдиним виходом було порозумітися з Кониським. І до цієї справи взявся дуже ідейний чоловік – о. Туркевич.

Туркевич почав переговори з Кониським і довів йому, що своєю працею той тільки зруйнує Українську Церкву (а не досягне її незалежності, як сподівався), так як це сталося на Лівобережжі. Він запропонував Кониському об'єднання на спільному Соборі з метою створення Українського Патріархату. Кониський погодився, припинив роботу польсько-московської комісії, і почалась підготовка до такого Собору.

Зрозумівши, що план ліквідації Української Церкви (законним шляхом) провалився, російський царат використовує для боротьби з Українською католицькою митрополією агітацію серед вірних проти митрополита Володкевича.

У той час великі простори степової України на Правобережжі були заселені переважно переселенцями з Галичини й Волині. Тут було близько 1900 українських церков, які входили до складу київської єпархії, і багато монастирів. Православні, виходці з Лівобережжя, мали тільки 20 церков і 2 монастирі: Мошнівський і Мотринський, які підлягали переяславському єпископові.

На митрополита Володкевича посипались скарги до Риму, що він замість праці в церкві тільки здирає гроші. Рим 1766 року відбирає у Володкевича управління митрополією і передає його львівському єпископові Леву Шептицькому. У відповідь на те Володкевич записується у т.зв. Бар-ську конфедерацію, яка гуртувала польську шляхту – противників Радомської конфедерації, – і нікого не допускає в межі Київської єпархії, вважаючи її своєю власністю і грабуючи разом з барськими конфедератами, які вважали Українську Католицьку Церкву після замирення її з Ко-ниським схизматичською і нищили наші церкви. 1767 року офіціал Володкевича, такий же грошелюб, як і він, Мокрицький почав здирати з па-рохів на Придніпров'ї податок, т.зв. катедратикон. Тих священиків, що не могли дати йому грошей, кидав до в'язниці, бив, голив бороди і знущався, як тільки міг, замикав церкви, грабував. Одним словом, провів на користь російського царату найкращу агітацію. Після його від'їзду 60 не-освічених священиків заявили, що виходять із складу Київської

католицької митрополії, і перейшли до ігумена Мотринського монастиря Мелхіседека Значка-Яворського, який був сліпим зняряддям у руках російського царату.

Володкевич не тільки не покарав Мокрицького за його насильство, а ще й послав конфедератів, які почали палити церкви, бешкетувати, грабувати і гвалтувати українців.

Тоді Мелхіседек розпустив чутки, що є «золота грамота» від цариці Катерини, згідно з якою в Україні буде відновлено гетьманство, але потрібно вирізати поляків і жидів. У Чигиринському лісі, т. зв. Холодному Ярі, почали збиратися гайдамаки під проводом Максима Залізняка. Вночі 14 серпня 1768 року на свято «Маковеїв», ігумен Мотринського монастиря Мелхіседек Яворський посвятив гайдамакам ножі, і вони, розгромивши п'яних барських конфедератів, почали різати поляків і жидів, а ігумен Яворський закликав їх бити також уніятів, тобто українців-католиків. Загибло тоді близько трьохсот українських католицьких священиків, переважно василіян. Це повстання гайдамаків увійшло в історію під назвою Коліївщина. Гайдамаки захопили багато сіл і міст, підійшли до Умані, де зібралася вся польська шляхта і жида, які втекли від гайдамаків, і тут під проводом польського магната Потоцького організували оборону. Але на бік гайдамаків перейшов загін надвірних козаків, українців-католиків під проводом сотника Івана Гонти. З їх допомогою Залізняк здобув Умань, і гайдамаки вирізали всіх жидів і поляків, а також близько 400 учнів двох василіянських шкіл, яких використовували для оборони Умані. Всього під час Коліївщини з обох боків загинуло майже півмільйона людей.

Вислані проти гайдамаків війська польського короля зазнали поразки. На просьбу Понятовського для придушення Коліївщини Катерина послала російське військо на чолі з генералом Кречетніковим. Кречетніков розголосив, що йде на поміч гайдамакам. Він запросив керівників Гонту й Залізняка з їх старшиною для наради про спільні дії проти поляків. До табору гайдамаків москалі послали вози з горілкою. Коли керівники забули приказку «горе тому, хто вірить москалеві» і прибули до табору Кречетнікова, їх закували в кайдани, а п'яних гайдамаків оточили солдати і перев'язали. Почалася розправа над повстанцями. Залізняка й козаків з Лівобережжя відправили на каторгу до Сибіру. Гонту й учасників Коліївщини з Правобережжя передали полякам. Поляки жорстоко розправилися з гайдамаками. Кільком тисячам учасників Коліївщини відрубали голови. Гонту довго позвірячому мучили, а потім четвертували. Як свідчать польські судові документи, його жінку і п'ятеро дочок поляки закатували на смерть.

Не відповідає історичній правді розповідь, ніби Гонта порізав своїх дітей, як описав Шевченко в «Гайдамаках». Його п'ятнадцятирічний син уникнув польської розправи, бо втік із своїм дядьком у Молдавію.

Після придушення Коліївщини Катерина II послала «на захист православ'я» на Київщину генерала Румянцева. Російські «місіонери» під керівництвом Румянцева їздили від села до села і змушували українців-католиків переходити під владу «святейшого синода». Якщо священик не годився «на добровільне возз'єднання» з російським синодом, його арештовували і кидали в тюрму. В Умані, Білій Церкві й Бердичеві тюрми були переповнені українськими католицькими священиками і вірними, які виступили на захист Української Церкви. В Бердичеві довго мучилися 68 ісповідників і тільки після втручання австрійської імператриці Марії Терези їх звільнили. Так «возз'єднали» тоді москалі понад 1200 парохій Київської єпархії. Після розподілу Польщі (1772 рік) російські війська відійшли з Київщини, і в 1773 році в Київській єпархії було вже 1743 українські католицькі церкви, а вірних російському православ'ю – тільки 186.

До Росії після першого розподілу Польщі відійшли єпархії Білорусії: Могилевська, Полоцька, Смоленська. До Австрії відійшли: Львівська, Перемишська і частина Холмської єпархії. Під Польщею залишилися українські єпископства: Луцьке, Володимир-Волинське, Пінське і частина Холмського.

1778 року помер горе-митрополит Володкевич, який від 1766 року тільки формально числився митрополитом і нашої Церкви приніс багато горя, як найлютіший ворог. Після його

смерті митрополитом став Лев Шептицький, який від 1766 року керував справами митрополії і робив усе, що міг, щоб полегшити долю своєї пастви.

Переслідування українських і білоруських католиків російським царизмом

1779 року помирає Лев Шептицький і митрополитом стає полоцький архієпископ Язон Смогоржевський. Хоч цариця Катерина II при розподілі Польщі перед своїми союзниками, Австрією і Прусією, гарантувала право на існування Української Церкви, але на ділі відразу почалось її переслідування. Російський царат поставив собі за мету знищити все, що уособлювало окремість української нації.

1764 року уряд Катерини II скасував гетьманство на Лівобережній Україні, а разом з ним усі рештки козацької автономії.

У 1775 році знищено Запорізьку Січ, а останнього кошового Калнишевського заслано в (Половецьку тюрму. Російський царизм планував «возз'єднати» всіх православних і насамперед усіх «руських», тобто білорусів і українців, знищити усе, що могло мати вигляд сепаратизму. Російський уряд твердив, що українські й білоруські католики, або як їх цинічно москалі називали, «уніяти», є відступниками від «русского право-славія» і противляться політиці московських «возз'єднань і приєднань», тому з їх Церквою треба боротися, як з основною перешкодою «обрусен-ня» (русифікації).

У боротьбі з нашою Церквою російському царизмові допомагали польські біскупы, як наприклад, могилівський арцибіскуп Сьостршинкевич, а також частина ієрархів нашої Церкви, які на той час переважно були польського шовіністичного духу і ставили понад усе польські інтереси, чим тільки дражнили москалів і шкодили нашому народові й Українській Церкві. Полоцький єпископ Язон Смогоржевський був більшим польським патріотом, ніж латинські біскупы. Він не зложив присяги цариці, коли її складали поляки, чим дуже розгнівив самовладну, деспотичну Катерину і настроїв її проти Української Церкви. Смогоржевський у своїй церковній праці опирався виключно на василіян, світське духовенство він називав «чередою ослів» і зовсім не дбав про нього. Коли ж василіян за відмову присягнути Катерині вигнали з російської держави, Смогоржевський залишився без помічників. Цим скористався російський уряд і видав розпорядження, щоб у випадку вакансій на парохію па-рохіяни самі вибирали собі священників, а на ділі їх вибирав поставлений царським чиновником громадський уряд.

1780 року Смогоржевський виїхав до Польщі, щоб зайняти митрополичий престіл, хоч бачив, що з Полоцькою дієцезією буде погано. Для управління полоцькою єпархією російський уряд призначив консисторію з трьох світських священників, які керували без зв'язків з митрополитом. Та консисторія не могла справитися з управлінням, і почалися переходи освіченого духовенства разом з вірними на латинство, а неосвіченого, під натиском російських чиновників, – до російської Церкви. За 4 роки в Полоцькій єпархії перейшло на латинство 800 церков ! майже півмільйона вірних. Переходу на латинство вірних української митрополії дуже сприяв польський арцибіскуп Сьостршиякевич. Самі поляки кажуть, що він був атеїстом. Українську католицьку митрополію ненавидів. Замолоду був кальвіністом, потім перейшов до Католицької Церкви, і тодішній польський біскуп у Білорусії Масальський, подібний до нього безбожник, висвятив його. Після розбору Польщі Сьостршинкевич проголосив себе арцибіскупом над латинниками, які відійшли до Росії.

Після 1772 року до Польщі відійшли, крім згаданих вище єпархій, Кам'янецька і Київська без Києва. Російський царизм і в Польщі переслідував українців-католиків і своїми інтригами готував руїну Українській Церкві. Митрополит Смогоржевський був поляк і більше дбав про інтереси Польщі, ніж про свою Церкву. На Луцьку єпархію він поставив

єпископом графа Михайла Стадницького, який тільки перед свяченням перейшов на український обряд, щоб зробити кар'єру. Єдиним єпископом, який відповідав своєму становищу, в Українській католицькій митрополії був холмський єпископ Максим Рило.

І 1785 року російський уряд відкрив у Польщі Слущке російське єпископство. Слущким єпископом став дуже діяльний вихованець Конись-кого Віктор Садковський. Він не насильно, але своєю працею перевів на православ'є 210 українських католицьких церков. У цьому йому допомагали і католицькі ієрархи української митрополії, які були поляками і зовсім не дбали про свої дієцезії. Помагала Садковському також прихильна до Росії польська шляхта, яка мріяла завести в Україні російське кріпацтво. Крім того, серед поляків почався рух, учасники якого закликали скасувати українську митрополію, а вірних передати латинським єпископам. 1788 року між поляками поширилась паніка, що Росія готує нове повстання гайдамаків. На Волині з'явилися провокатори, польські старости арештовували українських священиків за те, що нібито вони в Богослужіннях споминають царицю Катерину. Судили священиків на смерть, вішали, стинали голови, мордували. Закрили Луцьку консисторію, У країнцям-ка-толикам закидали змову проти Польщі. Варшавський сейм вислав комісію, яка не знайшла жодної провини українців-католиків. 1788 року помирає Смогоржевський і митрополитом Київським стає Теодосій Ростоцький. Йому поляки надали нарешті 1792 року місце в сенаті але 1793 року відбувся другий розподіл Польщі, а 1795 року – третій, внаслідок якого Польща як держава перестала існувати.

Після третього розподілу Польщі ціла Україна і Білорусія, за винятком Галичини, відійшли до Росії. Для Українсько-Білоруської Католицької Церкви наступили тяжкі часи відкритого переслідування. 1794 року слущкий єпископ Садковський видав пастирський лист, в якому закликав вірних Української католицької митрополії переходити на «російське ца-реслав'є». Цей лист царський уряд наказав всім українським католицьким священикам відчитати у своїх церквах. Жоден єпископ української Київської митрополії навіть не протестував проти цього. Коли це не мало успіху, тоді почали перетягати насильно. Російські чиновники і батюшки їздили від села до села і «переконували» українців-католиків переходити до російської Церкви. Завзятих священиків, які противилися апостазії, виганяли і відразу наставляли російських попів. Щоб змусити вірних переходити на «цареслав'є», заборонили латинським священикам надавати духовні послуги українцям і білорусам-католикам, особливо забороняли допускати вірних української митрополії в костели до сповіді і Святого Причастія, що поляки і робили. Почалось гоніння на Українську Католицьку Церкву, якого не припинили і скарги папського нунція у Петербурзі.

1795 року вийшов царський указ, що всі церкви, збудовані до переходу в склад Української католицької митрополії, повинні бути прилучені до російської Церкви.

Після 1795 року на Поділлі не залишилось жодної Української Католицької Церкви, на Київщині їх лишилося декілька, на Волині – кільканадцять. Над католиками українського обряду москалі чинили страшні насильства, але можна було б триматись, якби народ і священики твердо боролись за свою Церкву, як, наприклад, у полоцькій архієпархії. Там, хоч переслідування відірвали частину вірних, які перейшли до російської і латинської Церков, але більшість стояла так твердо у вірі своїх предків, що домоглась відновлення Полоцької єпархії, єпископом якої став Лісовський. Єпископи Української Католицької Церкви майже всі походили з василіян і були польськими шляхтичами. Вони дивились на Церкву, як на своє «корито», і виконували наказ царських сатрапів, тобто не тільки не боронили своєї Церкви, але всі, на чолі з митрополитом, видавали «пастирські листи», в яких наказували священикам і вірним переходити до російської Церкви. Катерина, не зустрівши значного опору, скасувала Київську католицьку митрополію. Митрополит виїхав до Петербурга і там проживав на пенсії (5 тисяч рублів річно).

Єпископи пороз'їздилися по монастирях і там жили на пенсії по 3 тисячі рублів у рік. Залишився тільки один полоцький єпископ Лісовський, але й він видав лист, в якому не забороняв переходити на «право-слав'є». В Україні було скасовано всі монастирі, які не мали шкіл або лікарень, заведено російське кріпацтво. Від Української католицької

митрополії царизм відірвав 9 тисяч парохій, в яких проживало 8 мільйонів вірних, і 145 монастирів.

Українська Католицька Церква в російській імперії (кінець XVIII – середина XIX ст.)

Реабілітація Української Католицької церкви після смерті Катерини II

1796 року російським імператором став Павло I. Він припинив релігійні й політичні переслідування, і Українська Католицька Церква могла вільніше дихнути. За молодих літ Павло подорожував по Європі, був на аудієнції в папи Пія VI, і це мало певний вплив на характер майбутнього царя. Він добре ставиться до нашої Церкви, але на перешкоді до відновлення Української католицької митрополії стали «святейший синод» і старі чиновники Катерини, а також латинський єпископ Сьостршинкевич, який боявся відновлення Української католицької митрополії, внаслідок чого міг втратити півмільйона вірних. Павло I погодився на вимогу папського нунція і відновив єпископства Луцьке і Берестейське. Єпископом луцьким став Левинський, єпископом берестейським – василіянин Бул-гак. Обидва взяли собі єпископів-помічників. Полоцька єпархія далі існувала. Отже, було п'ять єпископів і митрополит. Луцький єпископ мав осідок у Почаєві, берестейський – у Жировичах. Поверненню в Україну Ро-стоцького як митрополита противилися чиновники російської Церкви і царського уряду. На їх думку це було б образою для російського царесла-вія, якби митрополит Української Католицької Церкви носив титул «Київського».

Цар Павло повернув Українській Католицькій Церкві багато монастирів, але підкорив їх єпископам. Усіх монастирів було тоді близько 90.

Релігійна політика Павла I не подобалась старим сатрапам Катерини II, вони вступають у змову і вбивають царя, а на російський престол 1801 року прийшов Олександр I. Новий імператор продовжував політику свого батька Павла I. Наша Церква могла б за його часів зміцніти, але знову спалахнули внутрішні суперечки між світським духовенством і василіянами, і сприятливі можливості не були використані. Олександр I створив римо-католицьку колегію для управління справами католиків латинського і українського обрядів у Росії. Колегію очолив Сьостршинкевич, який робив усе на шкоду нашій Церкві. Він забороняв українцям і білорусам з латинських єпархій, куди вони перейшли під час переслідувань, повертатися до Української Католицької Церкви. Він також розпускав чутки, що російський уряд скоро зовсім знищить Українську Католицьку Церкву тощо. Проти того протестували папський нунцій і митрополит Ро-стоцький. Цар пішов їм назустріч і розділив колегію католицьких справ на дві частини: для римо-католиків і для українців-католиків. На чолі української католицької колегії, або як її називали москалі, «уніятської», став єпископ Лісовський. Це розлютило Сьостршинкевича, і він почав проти митрополита Ростоцького і папського нунція інтриги. Найбільше очорнював нунція. Нунцій проти цього запротестував і виїхав з Росії. Це був останній нунцій у царській Росії.

У 1805 році помирає митрополит Ростоцький, а 1806 року єпископи обрали митрополитом Лісовського. Але він уже не носив титул Київський, на що царський уряд і російський синод не годилися, а називався митрополит «уніятський».

Митрополит Лісовський не мав канонічного підтвердження з Риму, бо на той час французькі війська зайняли Рим, і з наказу Наполеона папа Пій VII був ув'язнений, його зв'язок із зовнішнім світом перервався. Лісовський добився в царського уряду указу, щоб усі, хто перейшов на латинство, повертались до свого обряду. Одночасно на його вимогу було скасовано польський патронат над нашою Церквою в Росії. 1807 року до Росії від Пруссії відійшов Білостоцький округ, де проживало близько півмільйона вірних католиків українського обряду. Для них Лісовський створив у Вільні нову єпархію, якою управляв митрополит. Віденським єпископом призначив Лісовський свого помічника василіянина Андрія Головка.

Лісовський помер 1809 року і, вмираючи, лишив своїм наступником луцького єпископа Кохановича.

Коханович також не мав підтвердження від папи. Він вислав листа до папи, в якому пояснив, чому прийняв митрополію без підтвердження з Риму. Він також носив титул не Київського митрополита, а «уніятського». Не затверджений папою митрополит не міг святити нових єпископів, а потрібні були нові помічники. Папа далі перебував у неволі. Щоб знайти вихід з такого становища, до Вільна з'їхались усі українські єпископи і написали листа до Риму. Вони підтвердили свою вірність папі і заявили, що нових владик висвячують за старим українським церковним правом з необхідності.

Василіяни не любили Кохановича, бо він був світським священиком. Після його смерті 1814 року василіяни доклали всіх зусиль, щоб митрополитом став Булгак, і він через чотири роки тяганини очолив Українську Церкву в Росії. Булгак звернувся до папи за підтвердженням, пропонуючи за осідок українського католицького митрополита місто Вільно. Але в Римі не хотіли зрікатися Києва і Булгака підтвердили як апостольського делегата без осідку, визнаючи йому всі права Київського митрополита.

Стан Української Католицької Церкви в Російській імперії на той час був такий:

- шість єпископів (чотири ординарії і два помічники);
- колегія для католиків східного обряду;
- три семінарії;
- близько півтори тисячі церков;
- близько двох тисяч священиків;
- п'ятсот монахів;
- десять жіночих монастирів;
- до двох мільйонів вірних.

Але в Церкві точилася безнастанна колотнеча між світськими духовними і василіянами. Крім того, самі василіяни (за старим польським шляхетським звичаєм) сварилися між собою. 1802 року василіяки організували аж три провінції. Вони вибрали трьох провінціалів, протоархі-мандрита і трьох протоігуменів. Проти цього заперестували єпископи. Цар наказав скасувати посаду архімандрита. Почалася завзята боротьба між самими василіянами, внаслідок якої кілька монастирів перейшло до російської Церкви. Найбільше не любили василіяни митрополита Кохановича за те, що він наказував співати в церкві українські пісні, говорити проповіді українською мовою, а не так, як вони, польськи. Для очищення обряду комісія під проводом Кохановича заборонила приймати до василіянських монастирів поляків. Проти цього виступили Булгак, Головня і білоруська шляхта, але нічого не могли зробити.

Коли митрополитом став Булгак, він повністю підтримав василіян і своїми постановами викликав велике обурення світського духовенства. Коли ж василіяни стали вимагати, щоб колегія підтвердила їх привілеї, що нібито тільки василіянин може стати митрополитом чи єпископом, то це викликало бурю протестів. Світське духовенство зібралось в Жировцях і заперестувало проти несправедливих домагань василіян. Там же

складено меморіал, в якому зазначено, що світське духовенство ледве животіє, а василіяни хочуть тільки почестей, але не хочуть світським духовним помагати. Після такого протесту російський уряд заклав при університеті у Вільні семінарію для римо-католиків і «уніятів». Той духовний заклад науково-освітньо стояв досить високо, але морально – низько, бо виховував не ревних священиків, а лібералів, часто навіть апостатів. Викладачі були вільнодумці, які кпили собі з непомильності папи і католицьких догм. Випускники тієї семінарії спричинилися пізніше до знищення своєї Церкви. Так російські царські сатрапи використовували розбрат в Українській Католицькій Церкві для своїх великодержавних інтересів.

Полоцький єпископ Красовський був дуже ревним католиком, але він не був василіянин, і проти нього василіяни починають інтриги. На підставі фальшивих свідчень поляка Щулякевича вони домоглися звільнення Красовського від керівництва єпархією, а полоцьким єпископом 1823 року став Щулякевич.

В той час у 1825 році помирає імператор Олександр I, і на російський престол приходить новий цар-кат Микола I, який відновлює політику переслідувань Катерини II.

Знищення Української Католицької церкви в Російській імперії

Микола I почав своє царювання з розправи над декабристами (гвардією, яка відмовилась присягати йому на вірність). Політику жорстокості, придушення всього живого, що прагнуло свободи й незалежності від царату, Микола I проводив упродовж всього свого життя. Совість громадян у його розумінні повинна бути такою, якої хотів цар, і віра також повинна бути залежна від царя, тобто має право на існування тільки така Церква, якою керує цар. Микола вважав, що всіх «уніятів» потрібно «возз'єднати» з російським синодом. Вже 1826 року Микола I заборонив продавати українські католицькі книжки й молитвеники, бо в них могла міститися протидержавна крамола. В Петербурзі під виглядом очищення «унії» від латинізації розроблявся проект повного знищення Української Католицької Церкви в Росії. В цьому царатові допоміг український католицький священик, випускник Віденської семінарії Йосиф Семашко. Він висвятився нежонатим і скоро зробив кар'єру. Ставши членом «уніатської колегії» в Петербурзі (1827 року), Семашко подав свій план знищення Української Католицької Церкви під видом «очищення унії від спольщення». Ось деякі головні засади того проекту:

- 1 - повністю відділити «уніятську колегію» від римо-католицької;
- 2 - колегія має дбати про очищення від латинізації Української Католицької Церкви;
- 3 - ліквідувати дієцезії Луцьку і Віденську, а залишити Берестейську і Полоцьку;
- 4 - стягнути всіх кандидатів на українських священиків до Жировець і Полоцька і виховувати їх у дусі російського цареслав'я;
- 5 - очистити василіян від латинських впливів і заборонити їм приймати поляків;
- 6 - василіян підпорядкувати єпископам;
- 7 - заборонити українцям-католикам переходити на латинський обряд.

Хоч частково проект відповідав вимогам очищення Української Церкви, але третя і четверта позиції цього проекту розкривають його головну мету. 1828 року з'явився царський указ, який проголосив проект Семашка законом без жодних змін. Після цього Семашко починає виганяти невігідних йому людей з церковних посад. Помічником полоцького єпископа став сам Семашко. Коли скасували Луцьке єпископство, то єпископа перевели до колегії. Берестейською єпархією керував Тупальський – однодумець Семашка. Слабодухий митрополит Булгак підписував усі декрети Семашка без найменшого протесту. На вимогу Семашка всі визначні посади в українській митрополії займають його однодумці – випускники віденської семінарії. В українських католицьких семінаріях викладають

предмети російською мовою, вивчають російську літературу й російську історію Церкви, і навіть Святе Письмо, видане в Росії (з протестантськими ересьми). Ще перед польським повстанням 1830 року виявився намір російського царату знищити Українську Католицьку Церкву. «Уніятська колегія» видала наказ, який забороняв єпископам посилати семінаристів на навчання до Риму, а пропонував вислати їх до Москви і Петербурга.

Відносно василіян виходять розпорядження, які зводять їх вплив у нашій Церкві до мінімуму. 1828 року василіян підпорядковано єпископам. 1830 року вибухнуло польське повстання, до якого замішані були кілька василіянських монастирів (Овруцький та Почаївський). Цим василіяни дуже пошкодили нашій Церкві. Провінціала василіянина Жорсь-кого привезли москалі до Петербурга, де він із страху перейшов на російське цареслав'є. Почалося касування василіянських монастирів. Відразу скасували 20 монастирів, а з інших вигнали 200 монахів-поляків. 1831 року померли єпископ Яворський – помічник берестейського ординарія – і архієпископ полоцький, які були ревними пастирями в Українській Церкві. Це дало нагоду Семашкові поставити на їхні місця своїх людей. Полоцьким єпископом став митрополит Булгак, а його помічником Лужинський – одностудець Семашка. Семашко взяв собі в помічники Зубка і Жарського, які вже тоді таємно перейшли до російської Церкви. Тепер Семашко і його одностудці відкрито виступили проти католицизму Української Церкви. Міністр освіти Блудов, якому була підпорядкована Українська Католицька Церква в Росії, почав вимагати замінити українські католицькі служебники російськими. Проти цього заперечували 54 священники Берестейської дієцезії. Потім почалися протести духовенства Полоцької єпархії. Впровадження московського служебника потягло за собою багато жертв, бо Семашко почав репресувати і звільняти тих, хто протестував. У Петербурзі Микола І створив комітет, який повинен був «возз'єднувати уніятів» з російським синодом. Митрополит Булгак не тільки не заперечував, а ще й сам став членом цього комітету. Комітет віддав українські духовні семінарії під безпосереднє управління міністерства освіти і обер-прокурора «святейшого синода».

1837 року Семашко зробив візитації парохій і побачив, що багато священників не вживає московських служебників і не виконує його розпоряджень.

1838 року помирає митрополит Булгак – людина безхарактерна, що хилилась, куди вітер віяв. По смерті він казав себе поховати «по-пра-

вославному» у Свято-Сергіївській Лаврі, де ховали московських митрополитів. Місце митрополита зайняв Семашко, а полоцьким єпископом став Лужинський.

Семашко, Лужинський і Зубко об'їздили єпархії і закликали священників переходити під владу російського синоду, вимагаючи підписати заяву про перехід. Але багато священників противилось закликові апостатів (відступників). Так, у Литві з 1057 священників відмовилось 300, а з 680 в Полоцькій дієцезії – 494. Це викликало нові переслідування. В результаті переслідувань деякі зломисия, але більшість стояла твердо. Між протестуючими був і батько Семашка. Це дуже не сподобалось сатрапам Миколи І в Петербурзі. Зібравши підписи для «добровільного возз'єднання», Семашко, Лужинський і Зубко зійшлися 1839 року і написали заяву до російського синоду з проханням «возз'єднати уніятів» з Російською Церквою. Цар цю заяву з радістю затвердив, і 12 лютого 1840 року Семашко відслужив у Полоцьку Службу Божу, де вперше замість імені папи споминав російський синод.

Але таке формальне «возз'єднання» не мало впливу на народ, який залишався вірним католицизму своїх предків. Частина священників виїхала до Галичини, де під Австрією Українська Церква вільно розвивалася, частина – на Холмщину, яка входила до складу автономного карликового польського королівства і де царат поки що не переслідував нашої Церкви.

В Полоцьку, Жировцях та інших містах проголошено «возз'єднання» з російською Церквою, але по селах вірні майже повністю бойкотували російських батюшок. Часто люди вмирили без Святих Тайн, але не хотіли приймати їх від чиновників єретичного російського православ'я, зрідка користались з послуг латинських священників, яким заборонили

обслуговувати «уніятів». Були випадки, що до хворих приходили російські батюшки з жандармами, коли хворий відмовлявся приймати від них Причастя, жандарми кинджалом відкривали зуби хворому, російський чиновник – в одязі священика – вливав йому Святе Причастя. Отже, за винятком Холмщини, в межах Російської імперії Української Католицької Церкви, тобто її духовенства, від 1840 року вже не було.

Громадськість Європи поставилася до переслідування Української Католицької Церкви в Росії байдуже. Царат одних підкупив, інших – обдурив. Тільки папа Григорій осудив відступників і вислав листа до царського уряду, в якому виказав насильства над католиками. Але москалі відповіли, що «возз'єднання» було добровільне. 1841 року папа Пій IX довів документально, що це було насильство. Ті документи вийшли потім окремою книжкою. Також запротестував Галицький митрополит Михайло Левицький. Він видав 1841 року пастирський лист, в якому засудив насильство і викляв апостатів. Сподвижники і послідовники Юди дослужилися почесей, але поваги не мали навіть серед росіян. У російських інтелігентних колах ними бридилися як виродками і зрадниками віри й Церкви своїх батьків, як лакеями найбільшого ката в Європі, яким у тих часах був Микола І.

Основні причини знищення Української Католицької Церкви в Росії

Чому була знищена Українська католицька митрополія в Україні і Білорусії (а також частково в Литві), яка налічувала близько 10 мільйонів вірних? Чому знищено Церкву, яка була духовною твердинею українського і білоруського народів упродовж 800 років? Чому була знищена цитадель українського духу, яка перетривала міжусобиці, татарську навалу, витримала плановий наступ польського шовінізму протягом більш як 400 років?

В історії важко знайти подібні факти масового відступлення від Католицької Церкви.

Російські історики кажуть, що «унія» – так зневажливо вони називають Українську Католицьку Церкву (бо України й Української Церквидляних «небило, нет і бить не можеш») – була польською інтригою, розбивала єдність «руського народа», тому й була знищена. Про безглуздість таких аргументів, які не витримують жодної критики, свідчить історія. Польські історики вважають, що Українську Церкву знищив царат, бо українське духовенство було неосвічене, не мало повної католицької свідомості. Але темною і з низькою релігійною свідомістю була основна маса польського духовенства до кінця XVI ст., а все-таки темнота не з'їла польської Церкви.

Українські католицькі історики (переважно василіяни) виправдовують занепад нашої Церкви в російській імперії великими переслідуваннями. Це правда, переслідування були, і то жорстокі та брутальні. Але переслідування ламають лише слабких. Не зламали переслідування перших християн і не знищили Католицької Церкви в Римській імперії, хоч і там вони були жорстокі й тривалі. Не міг залякати і зламати єпископа Жабокрицького цар Петро І і не відважився на загальне переслідування українців-католиків на Правобережжі, бо бачив їх твердість і силу. Не зміг Петро зламати і російських старообрядців, хоч застосував до них страшні репресії. Не зміг англійський уряд знищити католицьку віру в Ірландії, хоч переслідування були не менш люті, але там в обороні своєї Церкви одностайно стояв увесь народ від єпископів до простих вірних і вистояв.

А в Українській католицькій митрополії, яка підпала під прес російського царату, було по-іншому. Українська Католицька Церква на той час була ослаблена через вікову боротьбу з поляками. Поляки, не змігши знищити нашої Церкви насильством і гнобленням, вдалися до боротьби «троянським конем». У гвардію Церкви, якою було чернецтво (в Українській Церкві – василіяни), поляки намагались напхати якнайбільше чужих нашої Церкви і ворожих українському народові елементів – польських шляхтичів. Польська шляхта, займаючи у василіянському чині всі вищі духовні посади, латинізувала обряд, сіяла сварки й ворожнечі, ослаблювала й паралізувала внутрішнє життя Церкви. Своїми діями

поляки не єднали український народ з Церквою, до чого прагнули такі видатні церковні діячі, як Рутський, Жоховський, Лев Кишка, Атанасій і Лев Ше-птицькі, єпископи Терлецький, Суша та ін., але вбивали клин між ва-силіянами і світським духовенством, поки не ослабили Церкву так, що вона, знеможена, впала з-під польського молота на московське ковадло. Отже, поки Церква була сильна, доти і російський царат не наважувався її «возз'єднувати», а чекав, поки вона, знеможена польським «троянським конем», стане легкою здобиччю московських сатрапів, які від своїх рабів вимагають ще й божеських почестей (фетишизації московського самодурства) . Одне слово, Українську Церкву в Російській імперії спіткала доля того мандрівника, який, відбиваючись від польського лева, попав у яму з московськими гадюками.

Католицька церква, як показує її давніша історія і пізніша історія Галицької митрополії, не боїться переслідувань. Переслідування тільки зміцнюють Церкву, коли вона внутрішньо здорова і єдина з народом. Але коли вище духовенство під час переслідування за часів Миколи І показувало приклад безпорадності і само за наказом ворогів закликала вірних відрікатися віри й Церкви своїх батьків і приймати духовну кормигу ворогів, які диким способом присвоюють собі божеські почесті і викручують людську совість для закріплення свого панування, тоді не дивно, що маси вірних, пущені на самоплив і зражені пастирями, не витримують ворожого натиску.

«Наймит, який не є пастирем, якому вівці не належать, – бачить вовка, що надходить, полишає вівці і втікає. А вовк хапає їх і розполохує, бо наймит не турбується вівцями» (Єв. від Івана).

Такими власне не пастирями, а наймитами за гроші були ієрархи нашої Церкви в Росії – поляки, які дивилися на церкву тільки як на корито і дбали про свої животи, а як польські патріоти в руїні Української Церкви бачили користь для асиміляції і колонізації України і помсту за те, що Українська Церква була затвердим горіхом для зубів польського шовінізму. Василянський чин, який під час боротьби з ворогами повинен був стати авангардом Церкви, зіграв ганебну роль «троянського коня» і тим самим був винен у руїні Української Католицької Церкви російським царизмом.

Українська Католицька Церква в Галичині (кінець XVIII – середина XIX ст.) під Австрією

Після розподілу Польщі до Австрії відійшли українські єпархії: Львівська, Перемишська, частина Холмської (без Холма) і частина Луцької. Для цієї частини Київської католицької митрополії настали кращі часи. Хоч в Австрії панував так званий йосифізм (від імені австрійського імператора Йосифа, який з погордою ставився до папи і чернецтва), все-таки наша Церква могла відпочити від польської шляхетської сваволі і отримала можливість розвитку.

Австрійський уряд відразу зрівняв нашу Церкву в правах з римо-католицькою і старався піднести освіту духовенства. Єпископами львівськими і перемишськими були кандидати з родини Шептицьких. Вони були добрими пастирями і використовували добру волю австрійського уряду для скріплення нашої Церкви в Галичині.

Австрійський уряд надав тоді нашій Церкві назву Греко-Католицька (темнота нашого духовенства і брак національної свідомості за часів польського панування довели до того, що аж некомпетентні австрійські бюрократи мусили давати назву нашій Церкві).

Для освіти духовенства уряд імператриці Марії-Терези 1774 року надав чотирнадцять місць у Віденському університеті, семінаристам-українцям з Галичини австрійці подарували також церкву св. Варвари у Відні, а при церкві була відкрита семінарія для священників східного обряду з Угорщини, Семигороду, Хорватії і Галичини. Це було дуже мало, але все-таки щороку 14 українців отримували вищу освіту і потім ставали

провідниками церковного і громадського життя в Галичині. Для освіти священників 1783 року австрійський уряд заснував семінарію у Львові. Відразу після розбору Польщі василіяни вимагали, щоб лише вони могли бути єпископами. Проти цього заперечував єпископ Лев Шептицький, і австрійський уряд відкинув домагання василіян, як безпідставні.

Після смерті Лева Шептицького латинські єпископи вимагали юрисдикції над нашою Церквою в Галичині, але австрійський уряд відкинув і їх домагання.

Австрія трактувала наше духовенство нарівні з латинським і тим завоювала собі прихильність Української Церкви і народу в Галичині. Австрійський уряд припинив свавілля польської шляхти і дещо полегшив життя селян, обмеживши панщину.

Наступником львівського єпископа Лева Шептицького став Петро Білінський. Він не мав широкого світогляду, але пастир був ревний. Дуже дбав про піднесення освіти духовенства і вірних. Наказав при церквах закладати школи, в яких вчили дяки. Але зробив він і деякі помилки: відмовився створити львівську консисторію, зрікся земельних маєтків, які австрійський уряд хотів надати нашій Церкві із земель конфіскованих монастирів, а погодився на щорічну мізерну зарплату для священників. Пережив він трагедію Кам'янець-Подільської округи (800 парохій), яка по другому розподілу Польщі відійшла до Росії. Російський царизм відразу взявся нищити там нашу Церкву. Коли втручання Білінського в справу переслідування українців-католиків нічого не дало, єпископ сам поїхав до переслідуваних і створив консисторію в Кам'янці і Барі, закликав католиків до витривалості у своїй вірі і вірності своїй Церкві. Москалі штиками перевели єпископа Білінського на австрійський бік кордону. Після його смерті 1798 року єпископом став Микола Скородинський.

Відновлення Галицької митрополії

Ще 1774 року звертався мукачівський єпископ Бачинський до Ма-рії-Терези, щоб відновила Галицьку митрополію і приєднала до неї Закарпаття та українські католицькі парохії Семигороду. Австрійський уряд погодився, але заперечували мадяри, і до відновлення митрополії не дійшло.

Після смерті Лева Шептицького 1779 року львівське духовенство знову вимагає відновити Галицьку митрополію і Бачинського поставити митрополитом, але і цього разу справа закінчується невдачею через мадярів. Відновленню Галицької митрополії перешкоджало і те, що тоді ще жив Київський митрополит Ростоцький, а без його згоди не можна було відривати від Київської митрополії Галичину. 1803 року латинські польські єпископи в Галичині висунули вимогу скасувати українські єпископства (греко-католицькі), а духовенство і вірних віддати під польську юрисдикцію. Львівський уряд, який тоді перебував під впливом поляків, пішов їм назустріч. Але українське духовенство висилає до Відня доброго дипломата, отця Михайла Гарасевича, з вимогою відновити Галицьку українську митрополію.

Єпископ Скородинський і особливо священник Гарасевич розгорнули діяльність у тій справі на австрійському дворі і в папського нунція. Ця справа тягнулася до 1805 року. Того року помер митрополит Ростоцький, але у Львові помер також єпископ Скородинський. В Галичині був лише один єпископ перемиський Ангелович. Після смерті Скородинського поляки знову вимагають ліквідації української ієрархії в Галичині? і знову їх підтримує львівський австрійський намісник, але завдяки заходам Гарасевича австрійський уряд у Відні вимагає від Риму відновлення Галицької митрополії. Після з'ясування факту існування Галицької митрополії в XIV і напочатку XV століття та після подолання різних перешкод папа видав 1807 року декрет, яким відновив Галицьку митрополію, а митрополитові Галицькому надав усі права митрополита Київського на території Галичини і Холмщини. Митрополитом галицьким і єпископом львівським 1807 року стає Ангелович, а австрійський

уряд підтвердив його інтронізацію 1808 року. Насамперед Ангелович висвятив єпископів для переми-ської і холмської дієцезій.

У той час ішла війна Австрії з Наполеоном. Поляки – союзники Наполеона – зайняли Львів і вимагали від митрополита Ангеловича та його помічника, отця Гарасевича, зложити присягу на вірність Польщі. Коли ж ті відмовилися, поляки пограбували митрополичу палату й хотіли їх засудити, але наближення австрійського війська цьому перешкодило. 1815 року від Австрії відійшла Холмщина, яка ввійшла до складу т.зв. Варшавського автономного королівства в межах Російської імперії. Хол-мський єпископ вийшов зі складу Галицької митрополії і був підпорядкований безпосередньо папі. 1814 року помирає митрополит Ангелович і управління Галицькою митрополією обійняв генеральний вікарій о. Гарасевич. Духовенство дуже хотіло обрати його митрополитом, але поляки, які люто ненавиділи о. Гарасевича за те, що він зірвав плани загарбання нашої Церкви, доклали всіх зусиль, щоб того не допустити.

Митрополит Михайло Левицький

1816 року перемиський єпископ Левицький став Галицьким митрополитом. Ще імператор Йосиф II в 1781 році скасував більшість монастирів у Галичині (як латинських, так і василіанських) і з конфіскованих монастирських маєтків створив релігійний фонд, з якого виплачували пенсії сиротам і вдовам священиків, зарплату парохам. До митрополита Левицького тільки римо-католицькі священики користались фондом. Левицький домігся, щоб і українським священикам та їх родинам виплачували пенсії так само, як і латинським парохам. Митрополит припинив насильство польських поміщиків відносно українських парохій. Він домігся звільнення дяків від панщини. В Перемишлі він з єпископом Снігурським заснував інститут для підготовки дяків, які одночасно були диригентами церковних хорів і вели церковні школи. Митрополит Левицький енергійно відкривав школи при церквах. Поляки вимагали, щоб у школах навчання відбувалося польською мовою, але митрополит спротивився і було вирішено, що там, де більшість дітей українських, навчання повинно вестися українською церковною мовою (пізніше перейшли на народну мову). Це спричинило пробудження національної свідомості народу.

У своєму меморіалі до австрійського уряду митрополит твердив:

- українська мова є народна;
- українці в Галичині є народом, окремим від поляків і від москалів.

1818 року вийшов урядовий декрет, який потвердив права української мови в тих школах, де більшість становлять українці. Нагляд над церковними школами здійснювали українські священики-декани. 1817 року у Львові відновлено університет. На богословському відділенні лекції читали також українські професори. Пасторальну богословію і педагогіку читали староукраїнською мовою (церковною), а решту предметів – латиною.

Семінарист і слухач богослов'я у Львівському університеті Маркіян Шашкевич та студенти Яків Головацький і Іван Вагилевич, т.зв. «Руська трійця», кинули клич: «Всюди має бути українська народна мова включно з літературною?» На жаль, наша церковна ієрархія не зрозуміла і не підтримала молодих ентузіастів «Руської трійці», хоч взагалі була настроєна патріотично.

Поляки в Галичині, використовуючи свої впливи і зв'язки з австрійським урядом у Львові, домоглися, що польська мова стала панівною в українській духовній семінарії. Українське духовенство розмовляло польською мовою, вважаючи її за щось краще від народної – української. Це була спроба польської шляхти вбити новий клин між українською інтелігенцією (духовенством) і простим народом, переважною частиною якого були

панщизняні селяни. Маркіян Шашкевич, Яків Головацький та Іван Вагилевич першими в Галичині популяризують українську народну мову, збирають українські народні пісні, казки, вивчають літописи і в 1834 році складають з них перший український альманах, написаний народною мовою, під назвою «Зоря», який вони висилають до Відня з проською до австрійського уряду, щоб дав дозвіл на його публікацію. Австрійським цензором для «слов'янских книг» був серб Копітар. Він, як і всі серби на той час, був москвофілом. Крім того, Копітар був шпигуном російського царату при австрійському уряді. З альманахом «Зоря» він пішов на пораду до російського посла. В той час Микола I проводив ліквідацію Української Католицької Церкви як церкви українського сепаратизму і зі збентеженням стежив за розвитком Української Церкви в Галичині. Копітар, доставши вказівку від російського посла за всяку ціну заборонити альманах «Зоря» як вияв українського сепаратизму, так охарактеризував «Зорю» австрійським бюрократам: «Австрія вже має досить клопоту в Галичині з поляками. Для чого нам відроджувати ще й давно померлу українську мову й націю? Без того для нас краще. Українські хлопці платять податок, добре служать у цісарському війську, а ми (австрійський уряд) боронимо їх від надмірного польського насильства. І вони задоволені, і нам так добре». Австрійський уряд, який боявся всього нового, був цілком задоволений такою рецензією. «Зорю» офіційно переслали до львівської консисторії ніби для перевірки на моральність, а таємно дали наказ: заборонити друкувати під будь-яким приводом.

Цензором у митрополичій консисторії був брат митрополита, який добре бачив невинність «Зорі», але пояснив відмову Шашкевичу так: «Зоря» не може бути надрукована, бо має аморальні місця. Наприклад, у перекладі сербської пісні є такі слова: «Мила дівка білі ноги...» І це шкідливо може вплинути на виховання молоді» (Ніби ніхто не знав без цього, що дівка має білі ноги). Незважаючи на комічність причини, «Зоря» була заборонена. Тоді 1837 року «Руська трійця» надрукувала той альманах з деякими доповненнями у Будапешті під назвою «Русалка Дністровая».

Тиражвиносив 1000 примірників. Колинаклад привезли до Львова, то 900 примірників за намовою поляків конфіскувала австрійська поліція, і тільки 100 примірників «Русалки», які взяли для цензури в консисторію, були розібрані там українськими священиками. Це видання мало величезний вплив на відродження української народної мови серед української громадськості, а передовсім — духовенства. З того часу українська молодь і духовенство перестають цуратися української мови і починають розуміти її красу та багатство. Це настільки освідомило провідників української громадськості, що коли 1848 року настала в Австрії т.зв. весна народів — скасовано панщину й проголошено конституцію, — то українці створили у Львові Руську Раду, яка представляла політичну й громадську думку галицьких українців перед австрійським урядом. Руська Рада під керівництвом єпископа Яхимовича зробила заяву до австрійського уряду, в якій твердила, що українці — це окремий народ, не москалі чи поляки, і тому вимагала поділу Галичини на дві частини: західну з Краковом для поляків, і східну — із столицею у Львові для українців, оскільки населення Східної Галичини є у величезній більшості українське. В той час українські вчені у Львові заклали товариство «Руська матиця».

1848 року австрійський уряд іменував митрополита Михайла Левицького примасом Галичини, надавши нашій Церкві перевагу над польською латинською Церквою в Галичині. 1856 року папа Пій IX іменував митрополита Левицького кардиналом. Він був другим кардиналом у нашій Церкві (першим був Ізидор).

Після 1848 року почалося буйне відродження і розвиток української нації в Галичині. Митрополит Михайло Левицький помер 1858 року.

Українська Католицька Церква в Галичині в другій половині XIX ст.

Виникнення москвофільства в Галичині

До 1860 року Галицькою митрополією управляв помічник митрополита єпископ Спиридон Литвинович, а в 1860 році митрополитом став Григорій Яхимович. Митрополит Яхимович від 1848 року працював невтомно, ще будучи єпископом, як провідник українських політиків і послів до віденського сейму, які боролися за поділ Галичини на польську і українську частини. 1863 року австрійський уряд вирішив питання Галичини, але так, як того вимагали поляки. Галичину виділили в окремий коронний край з власним сеймом у Львові, але всю адміністрацію захопили в свої руки поляки. Це призвело до зневіри у власних силах більшості українського духовенства.

З поляками треба було боротися, а наше духовенство, яке в усьому покладалося на австрійський уряд, не було до того підготовлене. Більшість українських патріотів впали в розпуку від того, що їх кинули на поталу полякам. Це використовує російський царат, який посилає свого агента, професора Погодіна, до Львова, і він, підкупивши Головацького, який був тоді професором Львівського університету, та інших провідників галицької громадськості, заснував так звану москвофільську партію. Головацький, який до того часу твердив, що згідно з історичними документами українці й москалі – різні народи, тепер почав виголошувати протилежне, що українського народу немає, а є єдиний російський народ, а українська мова – це діалект російської.

Москвофіли припинили писати українською народною мовою, бо вважали її хлопською, а створили штучну мову, т.зв. язичіє, суміш російської і старослов'янської мов. Цією мовою вони почали писати і на гроші, одержані від російського уряду, видавати книжки, газети й журнали в Галичині. Москвофіли захопили в свої руки всі громадські установи: львівську Ставропігію, Народний Дім та ін. На догоду російському царату вони фальшують і нищать історичні документи, де були відомості про українство і католицтво нашого народу. Все це тяжко переживав митрополит Яхимогач і, щоб скріпити нашу Церкву, він скликав 1863 року церковний синод, але перед відкриттям синоду помер.

Спиридон Литвинович

У 1863 році, вже після Львівського синоду, митрополитом став Спиридон Литвинович. На синоді було укладено «конкордію» – угоду між латинниками і греко-католиками у Галичині. Вона повинна була регулювати відносини між обома обрядами і розв'язати справу переходу на інший обряд. Перед тим виникали великі непорозуміння, так що часто австрійський уряд змушений був втручатися до обрядових справ і їх вирішувати. Згідно з конкордією під загрозою церковних кар заборонено без дозволу папк переходити на інший обряд. Вінчання молодих різних обрядів повинен проводити священник з обряду молодої. Український священник може відправляти Службу Божу в костелі, але мусить брати з собою антиміс. Відносно дітей з мішаних подруж: дівчата виховуються в обряді матері, хлопці – в обряді батька. Конкордію затвердив папа, і імператор Франц-Йосиф наказав її проголосити по всіх церквах у Галичині.

Формально ця конкордія дійсна донині, але на практиці поляки вже перед першою світовою війною її ігнорували.

В часах митрополита Литвиновича починається відродження національної свідомості в Галичині. В той час, коли провідники галицької громадськості стали на шлях москвофільства і своїм «язичієм» вбивали клин між народом та інтелігенцією, тримали у своїх руках установи, а разом з ними і народ у темноті, сприяючи ще більшому його поневоленню, до праці над піднесенням народу через просвіту й обнову духовного життя взялася молодь. 1868 року у Львові на з'їзді партії т.зв. народовців було засновано товариство «Просвіта». Члени товариства поставили своїм завданням ширити національну свідомість серед селян та робітників через видання книжок і часописів (журналів) українською народною мовою. Вони організовували філії й читальні «Просвіти» по всіх містах і селах Галичини. В «Просвіті» працювали всі молоді священики та світська інтелігенція, в читальнях – свідомі селяни й робітники. Народна партія (її прихильників називали народовцями) скоро здобула популярність і підтримку в широких народних масах, особливо серед селянства. З «Просвіти» з часом вийшли і розвивалися всі політичні, торгово-економічні й освітні товариства в Галичині. Завдяки їхній праці на початку ХХ століття українці в Галичині своєю національною свідомістю досягали рівня розвитку європейських народів.

1869 року відбулася беатифікація (проголошення святим) св. Йоса-фата. Галичина дуже урочисто відсвяткувала свято свого єдиного загаль-нокатолицького святого. Того ж 1869 року несподівано помер митрополит Литвинович.

Митрополит Йосиф Сембратович

Йосиф Сембратович став митрополитом 1870 року. В тому ж році відбувався перший Ватиканський Собор. Митрополит хотів поїхати на Собор, але австрійський уряд не дозволив, бо в той час після поразки австрійців Рим зайняли італійські війська і проголосили його столицею своєї держави. До того часу Рим і околиці вважалися незалежною папською державою. Італійці залишили папі тільки церкву св. Петра, ватиканську палату й найближчі будівлі. Папа Пій IX запротестував проти того грабунку і на знак протесту вважав себе в'язнем у Ватикані й нікуди з Ватикану не виїздив. Його наступники також оголошували себе в'язнями і з Ватикану нікуди не виходили. Такий стан тривав у Ватикані до 1929 року, коли папа Пій XI вступив у переговори з італійським урядом і розв'язав позитивно цю проблему.

Рішення першого Ватиканського Собору митрополит проголосив у Галицькій митрополії. Сембратович був дуже побожним і ревним пастирем. Він робив візитації, голосив проповіді українською мовою і доручав священикам вчити молодь катехизму. Роз'їжджаючи по селах, митрополит бачив страшну нужду і темноту галицьких селян. Поляки, захопивши Галичину в свої руки, після 1863 року намагалися загнати селян на панські лани. Силою цього вони не могли зробити, оскільки панщина в Австро-Угорщині була скасована. Польські пани тоді вдалися до закабалення селян через задурманення їх горілкою і розорення їхніх господарств. Незмінні помічники і всюдисущі супутники польської шляхти, галицькі жиди-корчмарі, пустили в хід усі свої «таланти». Вони споювали селян горілкою «на борг», позичали гроші «на вексель», тобто на лихву, а потім через суд забирали за борги селянські ґрунти, і селяни, позбавлені свого господарства, ставали знову панськими наймитами за мізерну плату. Бійки між п'яними селянами, занепад і розорення селянських господарств, родинні сварки, крики і прокльони, побої сп'янілих хлопів, плач жінок і лемент дівчорі, судові процеси й урядові езекуції – такими були щоденні картини

сільського життя. Діти влітку пасли худобу, взимку не могли ходити до школи, бо не мали взуття. Всі намагання молодих ентузіастів з «Просвіти» зустрічали величезні перешкоди власне через корчми і селянську нужду.

Митрополит Йосиф добре це розумів і почав боротьбу з пияцтвом. Він розумів, що його робота викличе ненависть польської шляхти й галицького польського уряду, а тому надав протиалкогольній кампанії суто релігійного характеру. Митрополит готував статuti братств тверезості, які закладав по селах і містах, голосив і організовував протиалкогольні місії, в яких пиякам грозив пеклом і надавав за узгодженням з Римом відпустити за тверезість. Український народ почав масово присягати, що перестане раз і назавжди пити горілку. Люди опам'ятовувалися, побачивши свою нужду, і розуміли, що корінь їх лиха в горілці й корчмах. Спорожніли корчми і панські фільварки почали банкрутувати, жиди-шинкарі втікали з сіл. Поляки зненавиділи митрополита і очорнювали його у Відні, що нібито він ширить москвофілство.

Другою важливою справою митрополита була реформа василіян. З переходом Галичини під владу Австрії багато монастирів було скасовано, а ті, які залишилися, зовсім занепали. Цьому сприяв австрійський уряд, який не любив монахів. У монастирях жило по два-три монахи, які майже не вели духовного чернечого життя, лише займалися господарством. 14 монастирів стояли пустою. Митрополит зробив візитацію і написав звіт до Риму, що монашого життя в Галичині не видно. 1882 року папа Лев XIII наказав єзуїтам зреформувати василіян. Галицькі москвофіли виступили проти того і твердили, що своєю реформацією єзуїти златинізують василіян. Але реформа вийшла на користь Церкві й народові. Обновленої реформою василіяни зробили багато для піднесення релігійного життя в Галичині. Вони заклали в Жовкві друкарню й заснували видавництво, яке випустило мільйони книжок переважно релігійного змісту, які ширили релігійну й національну свідомість українського населення Галичини. Василіяни в Жовкві видавали також місячник «Місіонар» і «Календар мі-сіонаря», які до 1944 року (з перервою від вересня 1939 до 1941 року) поширювали побожність і розвивали українське католициство.

Поляки не могли вибачити митрополитові Йосифові його праці для українського народу взагалі і зокрема для селянства, яка сильно вдарила їх економічно. В той час на Холмщині відбувалось нищення Української Католицької Церкви російським царатом. З Галичини священики-моск-вофіли виїздили на Холмщину, щоб робити кар'єру, і таким чином помагали царатові в нищенні холмської католицької єпархії. На митрополита посипались доноси, що він зовсім не дбає про Католицьку Церкву, а тільки воює з корчмами і польськими дворами. Митрополит опинився в прикрому становищі. З одного боку своєю працею, в яку він поринув з головою, відкривав шлях до села народовцям, які серед тверезих селян, організувавши густу сітку читалень «Просвіти», піднімали добробут і національну свідомість селян. З другого боку – москвофіли з оточення митрополита вперто виступали проти народовців. Митрополит, який присвятив себе боротьбі з корчмами, не міг розібратися в політичній боротьбі між москвофілами і народовцями. Його найближчі помічники також не мали національної свідомості і часто підтримували москвофілів. А коли 1882 року парох села Гнилички Збаразького повіту заявив про свій вихід з цілою парохією із складу Львівської митрополії і перехід до російської Церкви, поляки отримали нагоду помститися.

Поляки у всьому звинувачують Митрополита. Австрійський уряд вимагає від Риму, щоб Йосифа Сембратовича звільнили від управління митрополією, що й сталося 1882 року. Широкі кола галицької громадськості, передусім народовці, написали до Риму листа, в якому спростовували польсько-жидівські звинувачення і описали всі великі заслуги митрополита у релігійному та національно-економічному відродженні Галицької митрополії. Митрополит Йосиф жив у Римі ще до 1886 року, а Львівською митрополією управляв Сильвестр Сембратович.

Митрополит Сильвестр Сембратович

Митрополит Сильвестр, розуміючи, ікою загрозою для Української Церкви є галицьке москвофільство, приходить до українського табору, який очолювали народовці і до якого належали молоді священники. 1887 року митрополит заснував нову єпархію в Станіславі (тепер Івано-Франківськ). Першим єпископом новоутвореної дієцезії став Юліан Пелеш – визначний вчений, автор підручників з пасторальної богословії і першої історії нашої Церкви. 1891 року Пелеш перейшов ординарієм до Перемишля, де й помер 1898 року.

Наступником Пелеша в Станіславі став єпископ Кушовський. 1891 року Сембратович скликав провінціальний синод до Львова, і на ньому було впорядковано справи нашого обряду: десять свят було перенесено на неділю, врегульовано пости, справи кліру та ін.

1892 року о. Кирило Селецький і василіянин о. Лімницький заснували згромадження сестер Служебниць Пречистої Діви Марії. Сестри служебниці відігравали важливу роль у вихованні дітей, вони закладали дитячі захоронки (садочки) в тих місцях, де існувала загроза колонізації.

1895 року папа Лев VIII іменував митрополита Сильвестра кардиналом (це був третій кардинал у нашій Церкві після Ізидора і Левицького). У 1888 році Львівська митрополія урочисто відсвяткувала 900-ліття Хрищення України, а в 1896 року – 300-ліття Берестейського Собору. Митрополит Сильвестр щораз більше співпрацював з народовцями, розвиваючи національну свідомість митрополії. У цьому йому дуже допомагав визначний громадський діяч Олександр Барвінський.

У 1898 році митрополит Сильвестр Сембратович помер.

Після його смерті 1898 року митрополитом став Станіславський єпископ Кушовський, який помер у 1900 році.

17 січня 1901 року Львівським митрополитом став Андрей Шептицький.

Нищення царатом Української Католицької церкви на Холмщині

Після третього розподілу Польщі до складу Російської імперії відійшла більша частина Холмсько-Белзької української католицької єпархії. Під час переслідування Української Католицької Церкви Катериною II і Миколою I Холмщина не потерпіла, бо входила до т.зв. Королівства польського, яке мало повну автономію. В середині XIX ст. Холмська єпархія у Варшавському князівстві налічувала 250 тисяч українців-католиків, які мали 400 священників, 500 церков і 5 монастирів. Завдяки праці таких діячів, як єпископи Терлецький і Суша (в XVII ст.) і єпископ Рило (у XVIII ст.) Холмська єпархія була розвинута релігійно і національно, а також економічно найкраще з усіх українських єпархій. Від 1815 року поляки починають її польщити. Вірні говорили українською мовою, а Церкву польські шовіністи і василіяни при сприянні польської адміністрації латинізують щораз більше. Проповіді виголошували польською мовою, пісні наказували співати польські, в семінарії викладали по-польськи, і священники розмовляли по-польськи. Іконостаси з церков повикидали, престולי поприсували до стіни, як у костелах, заводили Літанії та інші польські Богослужіння. Постанов Замойського синоду не виконували і навіть про нього не згадували.

Після польського повстання 1830 року російський царат намагається «відлатинчити» і «відпольщити» Холмську єпархію. Російський уряд наказав, щоб проповіді в церквах виголошувались староукраїнською мовою (церковною). Це викликало спротив духовенства Холмської єпархії на чолі з єпископом Шембровським. Коли прийшов наказ з Петербурга, щоб служебників вживати російських, серед віруючих виникла паніка, що царат хоче Холмську єпархію прилучити до російської Церкви, і почався перехід деяких вірних до латинської Церкви.

Шембровський поїхав до Петербурга і заявив, що коли російський уряд буде втручатися в справи єпархії, то всі вірні перейдуть на латинство. Після такої заяви уряд Миколи I припинив втручання у справи Холмщини. Після ліквідації української Київської митрополії холмські єпископи підпорядковувались безпосередньо Риму. Шембровський помер 1851 ро-ку, і єпископом став його помічник Тарашкевич. Це була людина слабохарактерна, яка у всьому годилася з російським урядом. Йому за дорадників надали двох темних типів, російських агентів: Войціцького – секретаря єпископа і Івана Потія – референта церковних справ у Варшаві. Войціць-кий був поляк, який перейшов до нашої Церкви, щоб стати жонатим священником. На вимогу російського уряду Потій став ректором духовної семінарії в Холмі. Він висилає семінаристів на навчання до Петербурга й Києва, ніби для вивчення слов'янської мови й обряду, а насправді, щоб виховати їх у російському дусі. Коли такі заходи не принесли користі (семінаристи виявилися твердими католиками), Потій реорганізував семінарію, чим завдав їй великої шкоди. Холмська католицька семінарія перейшла в підпорядкування російського уряду, який сам призначав ректора і його заступника, а викладачами могли бути і не католики. Від того часу в семінарії насаджується дух апостазії (відступництва).

Тарашкевич був затверджений Римом 1853 року, а його помічником призначили о. Калинського. Через три місяці Тарашкевич помер, а керування єпархією перейшло до Калинського. Калинський був ревний душпастир, готовий на будь-яку жертву за свою Церкву, але водночас був польським патріотом і ототожнював поняття поляк і католик (в його розумінні кожний добрий католик повинен бути польським патріотом). Його син брав активну участь у польському січневому повстанні 1863 року. Після придушення повстання російський уряд не хотів затвердити Калинського єпископом. Випускники Холмської семінарії мусили їхати на свячення до Львова.

У той час нагляд над українською Холмською єпархією від російського уряду здійснював директор релігійного департаменту у Варшаві – князь Черкаський. Він вимагав, щоб Калинський позабирав органи з церков, щоб священники виголошували проповіді українською мовою, щоб пісні співали народною або староукраїнською мовою, щоб катехизму вчили українською народною мовою. Черкаський за свої гроші закупив кілька тисяч примірників українських католицьких проповідей у Львові і роздавав священникам Холмської єпархії. Калинський навіть це вважав за напад на католицизм і протестував, бо, як він говорив, «народ не розуміє руської мови». Більшість священників також відмовилася виголошувати проповіді українською мовою. Черкаський, побачивши, що таким чином нічого не доб'ється, почав призначати священників з Галичини. Але на Холмщину виїжджали переважно галицькі москвофіли або кар'єристи, які згодом майже всі стали апостатами (зрадниками своєї Церкви). Галицькі москвофіли були більшими патріотами російського царату, ніж князь Черкаський. Намаганням галицьких москвофілів займати вищі посади в Холмській єпархії відверто протривав Калинський. Опір Калинського намаганням російського уряду русифікувати Холмську єпархію так обурило царських чиновників, що вони його арештували і вивезли на Сибір, де він і помер.

Управління Холмською єпархією захопив Войціцький. Без згоди Риму він оголосив себе адміністратором української єпархії на Холмщині і розпочав брутальну боротьбу з Католицькою Церквою. В семінарії і консисторії завів російську мову, викладачів, які протестували, повиганяв, а на їх місце спровадив з Галичини затятих москвофілів на чолі з Маркелом Попелем. Попель був священником у Тернополі і прославився як твердий москвофіл і кар'єрист. У Холмі він став викладачем обряду в семінарії. В своїх лекціях Попель відразу виявив велику прихильність до російського цареслав'я. І такі люди, як Попель, зайняли всі вищі духовні посади в Холмській єпархії. Проти цього заперестували місцеві священники. Войціцький вдався до репресій і арештував понад сто священників. Це скомпрометувало Росію перед Європою. Тоді російський уряд змушений був звільнити Войціцького від управління єпархією, а папа Пій IX його екскомунікував. Російський уряд почав переговори з папою, щоб призначити холмським єпископом католика, але українця. Їх

вибір після довгих пошуків зупинився на о. Куземському. Рим погодився з його кандидатурою, бо Куземський був ревним католицьким душпастирем і в Галичині прославився як невтомний працівник на поприщі шкільництва. Московфільський табір його затягнув, бо він розпачав від того, що адміністрацію в Галичині захопили поляки, яких він ненавидів. Російський уряд також погодився, щоб єпископом став Куземський, бо він був москофілом.

Ставши єпископом, Куземський звільнив з-під арешту священиків, яких російський уряд арештував на вимогу Войціцького. Він написав послання до вірних Холмської єпархії, в якому пояснив потребу очистити Українську Церкву від полонізації. Щоб інтригани не захоплювали па-рохій, Куземський впровадив іспити та конкурс. Єпископ наказав священикам проповіді виголошувати українською мовою, співати українські пісні і сам під час візитацій розмовляв з вірними українською мовою. Народ полюбив нового єпископа і горнувся до нього. Але російський уряд вважав відпольщення Церкви на Холмщині поворотом до російського цареслав'я і зненавидів Куземського за його народництво й тверде українське католицизм, яке він скрізь голосив. Куземський рішуче виступив проти намагань москвофільських зайд проповідувати російське цареслав'я. Незадоволені москвофіли-кар'єристи, яких ще Войціцький настигав з Галичини, почали писати доноси до Петербурга на єпископа Куземського. Міністр освіти граф Толстой підтримував москвофілів і вимагав від єпископа, щоб він припинив українізацію на Холмщині, а переходив на русифікацію і агітував українське католицизм за з'єднання з російською Церквою. У відповідь на вимоги Толстого Куземський дав зрозуміти, що другим апо-статом Семашком він не буде і вимагав, щоб уряд не втручався в справи Холмської єпархії, бо в противному разі він відмовиться керувати нею. Толстой відразу видав наказ про звільнення Куземського від управління. Холмською дієцезією, а Куземський навіть не запротестував і залишив Холм 1871 року.

Завідувати Холмською єпархією Толстой призначив москвофіла Попеля, який відразу приступив до руїни Холмської єпархії. Ще 1871 року Попель видав наказ, щоб у Символі віри пропускати «і Сина», наказав не згадувати в Богослужіннях імені папи, лише російський синод, заборонив святкувати свята Божого Тіла, Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії та ін. Попель призначив деканами галицьких москвофілів і доручив їм пильнувати, щоб його розпорядження впроваджувались якнайшвидше. Водночас Люблінський губернатор видав наказ, щоб російські жандарми сліdkували за виконанням розпоряджень Попеля.

Священики і вірні чинили завзятий опір русифікаторським намаганням Попеля. Часто вірні не давали ключів від церкви священикам-апо-статам. Холмські місцеві священики ігнорували вказівки Попеля. Не маючи єпископського свячення, Попель не міг висвячувати випускників семінарії. Він спровадив собі російського єпископа Спультського, і той висвячував тільки тих, кого хотів Попель. У вересні 1873 року Попель видав наказ, що хто від 1 січня 1874 року не буде виконувати його розпоряджень, той буде караний.

Від того часу почалися переслідування. Відносно розпоряджень Попеля священики поділилися на три групи:

- старі священики не приймали навіть найменших обрядових змін;
- священники, які не приймали догматичних змін;
- прихильники Попеля (москвофіли), які виконували всі його розпорядження.

Почалися репресії проти священиків. У березні 1874 року вже близько ста священиків перебували у тюрмах, а понад сто втекло до Галичини. Почалася справжня війна вірних за католицьку релігію і Українську Церкву. Народ не хотів пускати до церкви священиків-апостатів. Попель спровадив солдатів, в селах Дідилові, Притуліні та ін. полилася кров. Жорстокість переслідувань викликала обурення в Європі. Губернатор закликав до себе делегацію селян, щоб помирити їх з Попелем. Селяни заявили, що вони скоріше всі загинуть, ніж відречуться від своєї Віри і Церкви.

Тоді генерал-губернатор став вимагати, щоб уряд забрав Попеля з Холмщини. Але російський царат відмовився, і Попель провадив далі своє криваве «добровольное

соединеніє». Холмщаки передали свою заяву цареві Олександру II (під час переїзду «освободителя» через Холмщину) з проханням захистити їх від брутальних переслідувань.

Але це не допомогло. Тільки папа Пій IX став в обороні переслідуваних – видав листа до вірних Холмщини, в якому їх благословив і закликав до витривалості. Той лист ходив по руках і давав причину жандармам до нових обшуків і катувань «упорствующіх Москве хохлов». У села, які не виконували його наказів, Попель вислав військові частини на постій. Дикі солдати дуже дошкуляли селянам, а в неділі і свята штиками зганяли селян на російські Богослужіння («воспитивалі»). І села, не витримавши терору, почали здаватися. Тим часом Попель з допомогою жандармів виривав у священників згоду на «воссоединеніє» з російським синодом. Коли назбирав певну кількість підписів, скликав відступників на «Собор» і запропонував їм підписати акт «добровольного соединенія», який закінчувався проханням до «батюшки-царя» прийняти їх до російської Церкви. 1875 року російський синод дуже урочисто «воссоединіл» Холмщину і прилучив її до варшавського єпископства, а Попель став єпископом-помічником. Він об'їздив деякі міста Холмщини і проголошував «возз'єднання». В місті Білій він наказав вночі забрати з церкви мощі св. Йосафата і заховати. (Коли в 1916 році австрійські війська зайняли Холмщину, мощі св. Йосафата були з допомогою місцевих селян віднайдені і перевезені до Відня, де перебували до 1944 року в церкві св. Варвари, а потім перевезені до Риму й зложені в церкві св. Петра і Павла).

З 400 священників Холмської єпархії лише 200 погодились на «возз'єднання» з російським синодом. Понад 100 втекло до Галичини і стільки ж загинуло в тюрмах. Католицька релігія далі панувала серед українського населення Холмщини. Населення ігнорувало апостатів і приймало Святі Тайни переважно в латинських польських священників, а деколи переходило за послугами на австрійську сторону або таємно приводило українських католицьких священників з Галичини (коли переслідування трохи притихли).

у 1905 року в Росії проголошено релігійну свободу для всіх Церков, крім Української Католицької. Тоді 200 тисяч холмщаків перейшло від російської Церкви до польської латинської. Поляки вважали їх за поляків. Так московські самодури викручуванням людської совісті вирішували національні проблеми за часів царату, так їх спадкоємці вирішують право на свободу совісті і «право націй на самовизначення» сьогодні.

Церква в Галичині

Митрополит Андрей Шептицкий

Андрей Шептицкий – одна з найсвітліших постатей нашої історії, ім'я якого ввійде в число святих отців-ісповідників Української Католицької Церкви.

Митрополит Андрей походив із старовинного боярського роду Шептицьких, який дав для нашої Церкви кількох ігументів і єпископів, двох митрополитів: Атаназія і Лева. Митрополит Андрей виступив у нашій Церкві як гідний спадкоємець і продовжувач справи Потія-Рутського і їх сподвижників, борців за національну Українську Католицьку Церкву, за Український Патріархат. Усе своє життя і весь свій геній митрополит присвятив змаганням за Українську Церкву – духовну твердиню української нації, якої не змогли б знищити всі сили світу і пекла.

Другою справою, якій цей геній нашої історії присвятив своє життя, було відновлення української Київської митрополії в межах її існування за часів київської княжої доби і проголошення Українського Патріархату.

На жаль, несприятливі політичні події в Європі перешкодили здійсненню того великого діла.

Перед приходом на митрополичий престол Андрей Шептицький в один рік станіславським єпископом. Тоді він ще не зорієнтувався в омадському житті і співпрацював з москвофілами, які становили біль-дість серед духовенства станіславської єпархії. Тому прихід Шептицького до Львова вороже зустріли українські політичні діячі і національна преса. Але митрополит Андрей скоро встановив тісні зв'язки з товариством «Просвіта», Науковим товариством ім. Шевченка й іншими культурно-освітніми, економічними і політичними осередками українського національного життя в Галичині, чим здобув собі велику пошану і прихильність недавніх противників. Дбаючи про економічний розвиток Галичини, митрополит брав діяльну участь у заснуванні «Земельного банку гіпотечного», сприяв парцеляції великих земельних володінь серед селян і піклувався про розвиток сільськогосподарської науки. Для сільськогосподарської школи він подарував товариству «Просвіта» великі господарські садиби в Коршові і Милованю, а у Львові заснував Народну Ліч-ницю.

Проте понад усе митрополит Андрей цікавився культурним розвитком українського народу, жертвуючи на виховання молоді величезні сума, завдяки чому у Львові діяли зразкові «Бурса Товариства педагогічного» і жіноча гімназія; за кордоном на його кошти навчалися молоді богослови і художники. Вершиною культурно-освітньої діяльності митрополита було заснування та матеріальне забезпечення «Національного музею» у Львові.

Завдяки заходам митрополита Андрея 1906 року в Уневі засновано монастир Студитів, який нав'язав свою працю до староукраїнського чер-нечного життя Печерської Лаври. Ігуменом монастиря у 1913 році став брат митрополита о. Климентій Шептицький. Шептицький заснував у Львові східну галузь отців Редemptористів – чину Найсвятішого Ізбави-теля. Постали також нові жіночі загро-мадження: сестер Студиток, св. Йосафата, св. Йосифа, Пр. Родини, Мироносиць і східна галузь св. Вікентія і Павла.

Перед першою світовою війною митрополит здійснив таємну подорож до Російської імперії, де нав'язав контакти з осередками українців-католиків у Києві, Одесі, Вінниці та інших містах України. Він також очолив велике українське паломництво до Святої Землі. Під час подорожі до Риму Шептицький одержав від папи Пія Х документ на право організації Російської Католицької Церкви східного обряду.

Завдяки підтримці і жертвенності митрополита Андрея українське духовне життя в Галичині перед першою світовою війною бурхливо розвивалось. Край покрится мережею читалень «Просвіта», шкіл і гімназій «Рідна Школа», гуртками спортивних товариств «Сокіл» і «Січ», члени яких з вибухом світової війни виставили легіон добровольців – січових стрільців, які вписали славу сторінку в історію України під час визвольних змагань 1918–1920 років.

Розвивалось також українське сільське господарство, де виникли товариства «Сільський господар», «Маслосоюз», а також фінансові товариства і банки, як «Дністер» та ін. У селах і містах організовувалась кооперативна торгівля, яка успішно конкурувала з чужинською і випихала жидівських лихварів із сіл. Виходило багато книжок, газет і журналів.

Коли російські війська у вересні 1914 року зайняли Львів, митрополит Андрей не емігрував, як інші діячі, а залишився зі своєю паствою. Царські сатрапи задумали знищити Українську Церкву в Галичині. За особливим таємним розпорядженням Миколи II митрополит Андрей був заарештований одразу ж у вересні 1914 року і вивезений до Курська, де його ув'язнено в монастирі, а потім перевезено до Суздаля. Там владики пробув до 1917 року у тяжких умовах (йому заборонили навіть відвідувати монастирську церкву).

Місце перебування митрополита тримали у великій таємниці від світової громадськості і, за деякими відомостями, готували його вбивство.

Лютнева революція 1917 року в Росії принесла волю нашому митрополитові. Він їде в Петроград і там висвячує 6 священників Російської Католицької Церкви. З Петрограда переїздить в Україну. Тут відвідує кілька українських католицьких парохій, які виникли в Києві, Катеринославі, Одесі, Вінниці, Кам'янці-Подільському та інших містах. У Києві митрополит Андрей як гість був на засіданні Центральної Ради. У той час ще тривала російсько-австрійська війна, переїхати до Галичини через фронт було неможливо. Тому митрополит виїхав до Стокгольма і лише 10 вересня 1917 року прибув до Львова, де його урочисто зустріла громадськість Галичини.

Під час окупації російський уряд намагався ліквідувати Українську Католицьку Церкву в Західній Україні і завести російське цареслав'є. Проте, хоч царат і кинув на русифікацію великі засоби, з українського католицького духовенства ніхто не поспішав переходити до «святейшого синода». Навіть галицькі москвофіли ставилися до такої пропозиції дуже обережно. Усього кільканадцять москвофілів погодилися на апостазію. Українська Католицька Церква в Галичині вже стала для народу рідною духовною твердиною, і колонізатори поламали на ній свої зуби.

У митрополії Кир Андрей застав велику руїну і з запалом узявся до відбудови. Коли після розвалу Австро-Угорської імперії 1 листопада 1918 року у Львові було проголошено ЗУНР, митрополит Андрей видав пастирський лист, у якому закликав народ жертвувати всім, навіть життям, для захисту і будівництва рідної Держави. На жаль, послання митрополита Андрея до народу, яке могло мати вирішальний вплив на визвольні змагання, уряд ЗУНР не розіслав по всіх парохіях.

Після захоплення поляками Східної Галичини митрополит Андрей виїхав за кордон, де ставив перед урядами Антанти питання про визнання незалежності української Галичини.

Однак при підтримці Франції поляки домоглися визнання Польської держави на українських землях за умови надання автономії українцям. Хоч митрополит знав, що в історії ще не було випадку, коли поляки дотрималися б умов, проте повернув з певними перешкодами до Львова і продовжував свою працю над відродженням релігійного і громадського життя. Він бере активну участь у розбудові релігійних і культурно-громадських інституцій. 1928 року митрополит заснував у Львові Богословську Академію – першу і єдину вищу богословську українську школу, яка повинна була продовжувати працю Києво-Могилянської Академії. Через кілька років Богословська Академія стала поважним осередком не лише богословських наук, але й науково-дослідницьким центром вивчення історії і літератури.

Після польсько-радянського договору 1920 року до Польщі відійшла також західна Волинь, де українське населення горнулося до нашої Церкви. Кир Андрей призначив для них апостольського візитатора: спочатку єпископа Боцяна, а у 1926 році єпископа Чарнецького, але польський уряд не дозволив їм працювати на Волині. Поляки проводили колонізаторську політику щодо українців і хотіли запровадити на Волині «нови обжондик» (новий обряд) – якусь суміш українського і польського обрядів, а зазнавши поразки, почали конфісковувати церковні землі й руйнувати церкви.

Митрополит Андрей рішуче засудив таке варварство і вандалізм, поставив це питання в Римі, а коли не допомогло, звернувся в Лігу Націй. Поляки дуже обурилися, але руйнацію церков припинили (знищивши близько 200 церков). Так само гостро протестував митрополит і українці Галичини проти наміру більшовиків знищити у Києві Десятинну церкву. Коли 1933 року прийшла звістка про страшний голод в Україні, на заклик митрополита Андрея українці Галичини зібрали поважну допомогу для голодуючих, яку однак комуністичний сталінський уряд не дозволив прийняти, брехливо заявивши, «що голоду в Україні нема».

Самовіддана діяльність митрополита Андрея, спрямована на український духовний і матеріальний розвиток, попри перешкоди польської влади і тяжку недугу продовжувалася до

1939 року. У цей час Українська Католицька Церква в Галичині і на Закарпатті нараховувала 4,37 млн вірних, які проживали у п'яти дієцезіях і двох апостольських адміністра-турах, було 3040 парохій з 4440 церквами. Склад ієрархії: митрополит, 10 єпископів, 2950 жонатих священників, 520 ієромонахів, 1090 монахинь. Крім Богословської Академії, існувало 5 духовних семінарій з 540 семінаристами і 2 семінарійні школи. Виходили релігійні журнали: 3 тижневики і 6 місячників.

У серпні 1939 року гітлерівська Німеччина і СРСР уклали таємний «Пакт Молотова-Ріббентропа», згідно з яким сталінська імперія мала зайняти Західну Україну і Прибалтику, німці – решту Європи. 1 вересня 1939 року розпочалася німецько-польська війна, і через 18 днів Польща як держава перестала існувати.

Українська Галицька митрополія була окупована Червоною Армією. Відразу позакривали духовну академію, семінарію і всі релігійні школи, припинилось видання всіх релігійних книжок і журналів. У школах було заборонено викладання релігії, усі релігійні товариства припинили існування. Ще наприкінці того ж року, і особливо в 1940 році, розпочалися масові арешти інтелігенції, духовенства і вірних. До червня 1941 року з Західної України було депортовано в Сибір і Казахстан близько півтора мільйона населення, в тому числі багато духовенства, skonфісковано церковні і монастирські ґрунти, наказано ліквідувати всі монастирі. Проти цього заперестував митрополит Андрей, що було в час кривавого терору і репресій нечуваною відвагою. У 1941 році посилилися жахливі катування і розстріли десятків тисяч людей. Це страхіття припинив напад гітлерівської Німеччини на СРСР. Відступ сталінських орд супроводжувався дикими розправами над невинними жертвами, яких не встигли депортувати.

Німецька окупація, яка змінила більшовицьку, також супроводжувалася грабежем населення, репресіями, депортацією до Німеччини, проте церкву толерували, щоб не викликати масового опору вірних.

Коли 30 червня 1941 року у Львові було проголошено Українську Державу, митрополит Андрей видав пастирський лист, який було прочитано по всіх церквах митрополії:

ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ!

З волі Всемогучого і Всемиловитого Бога в Тройці Єдиного зачалася нова епоха в житті Державної Соборної Самостійности України.

Народні збори, що відбулися вчорашнього дня, ствердили і проголосили ту історичну подію.

Повідомляючи Тебе, Український Народе, про таке вислухання наших благальних молитов, взиваю Тебе до вияву вдячності для Всевишнього, вірності для Його Церкви і послуху для влади.

Воєнні часи вимагатимуть ще многих жертв, але діло, розпочате в ім'я Боже і з Божою благодаттю, буде доведене до успішного кінця.

Жертви, яких потреба конечна для осягнення нашої цілі, поляга-тимуть передовсім на послушному піддаванні справедливим наказам влади, непротивним Божим законам.

Український нарід мусить у цій історичній хвилині показати, що має досить почуття, авторитету і життєвої сили, щоб заслужити на таке положення серед народів Європи, в яким міг би розвинути усі Богом дані сили.

Карністю, солідарністю, совісним сповненням обов'язків докажіть, що ви дозріли до державного життя.

Установленій владі віддаємо належний послух. Узнаємо Головою Державного Правління України пана Ярослава Стецька.

Від Уряду, ним покликаного до життя, очікуємо мудрого, справедливого проводу та заряджень, що узагальнили би потреби і добро всіх замешкаючих наш край громадян без огляду на це, до якого віросповідання, народности і суспільної верстви належать. Бог нехай благословить усі твої праці, Український Народе, і нехай дасть усім іншим нашим провідникам Мудрість з неба.

Дано у Львові при арх. храмі св. Юра,
1. VII. 1941 р. +Андрей, митрополит.

Після повалення української Державності і реставрації німецької окупації митрополит Андрей часто звертався з посланнями до вірних, підкреслюючи, що глибока віра – єдине спасіння народу серед важких випробувань.

Митрополит Андрей був єдиною людиною, яка гостро запротестувала проти фізичного знищення євреїв. Сам особисто врятував життя кількостам євреям, переховавши їх у себе, наказував священникам і вірним надавати допомогу переслідуваним, хоча за це грозила смертна кара.

Митрополит дуже цікавився життям українського народу в Центральній і Східній Україні. Він отримував листи від галичан, які там працювали, зокрема цікавився навіть станом цвинтарів, підкреслюючи, що пошана до могил предків є важливим фактором у підтриманні духовності і національної свідомості. Коли 1943 року українські інтелігенти (професори з Києва, Харкова, Дніпропетровська та інших міст), емігруючи на Захід, проїздили через Львів, незважаючи на те, що вони не були католиками, вважали за честь одержати аудієнцію в митрополита. І всіх їх дивував широкий горизонт зацікавлень митрополита не лише релігійними питаннями, але й національними справами, включно з побутом.

Восени, 14 жовтня 1942 року почали формуватися перші військові загони Української Повстанської Армії (УПА). Митрополит розпорядився послати до них священників-капеланів, які організовували Богослужіння для повстанців, уділяли їм Святі Тайни і виконували іншу духовну опіку.

Влітку 1944 року Західну Україну вдруге окупувала Червона Армія. Поки йшла війна, сталінська політика відносно УКЦ була поміркованою. Щоправда, заборонили видавати релігійну літературу і вчити релігії в школах. Церкви трактували як державну власність з умовою, що їх можна використовувати для Богослужінь після сплати невеликої орендної плати. Священників і дяків, а також студентів теології звільнили від військової служби. Але незабаром митрополитові Шептицькому запропонували добровільно приєднатися до Російської Церкви, що він рішуче відкинув.

Митрополит Йосиф Сліпий

Митрополит Андрей Шептицький помер 1 листопада 1944 року. Львівський митрополичий престол очолив його коадютор архієпископ Йосиф Сліпий. 5 листопада відбувся урочистий похорон митрополита Анд-рея, в якому взяли участь великі маси вірних.

Невдовзі митрополитові Йосифові поставили вимогу: розірвати зв'язки з Римом і підпорядкуватися московському патріархові. Щоб примусити українців-католиків «возз'єднатися» з Російською Церквою, московські колонізатори порушували власні ж закони і кидали проти УКЦ всі свої сили: адміністративний і партійний апарат, міліцію, армію і таємні служби. Уже наприкінці 1944 року єпископам заборонили спілкуватися з духовенством і вірними. Священників скликали на окружні конференції з метою підготувати їх до «возз'єднання». Хто не хотів брати участі в цих комуністичних «місіях», того арештовували і піддавали принизливим допитам, фізичним і моральним знущанням. На конференціях сталіністи «пояснювали» духовенству «історію» унії, паплюжили католицьку Церкву, звинувачували її в зраді, співпраці з ворогами, закидали «буржуазний націоналізм» і інші «злочини». Від священників і вірних УКЦ вимагали виступити проти єпископів і переходити під московського патріарха. У квітні 1945 року розпочалися нападки в пресі на померлого митрополита Шептицького.

11 квітня 1945 року після обшуку в церкві св. Юра і митрополичій палаті НКВС арештувало митрополита Йосифа, єпископів Микиту Будку і Миколу Чарнецького, а також кількох священників. Того ж самого дня в Станіславі арештували єпископа Григорія Хомишина і його помічника Івана Лятишевського. 19 вересня 1945 року були арештовані єпископи в Перемишлі: Йосиф Коциловський і його помічник Григорій Лакота. З боку польської влади і духовенства не було жодного протесту проти арешту католицьких владик. У січні 1946 року перемиських владик звільнили з-під арешту, і вони повернулися до Перемишля. Від єпископа Коциловського вимагали, щоб він очолив керівництво «Собору» у Львові для «возз'єднання» Львівської католицької митрополії з Московським Патріархатом. Коли ж він відмовився, його знову арештували 25 червня 1946 року разом з єпископом Лакотою і перевезли до Львова. У червні 1945 року НКВС арештувало в Берліні апостольського візитатора для українців у Німеччині прелата Петра Вергуна. Також було арештоване все вище духовенство. Проте жоден єпископ не дав згоди на апостазію. Процес проти єпископів УКЦ був закритий. У березні 1946 року сталіністи виголосили звинувачувальний акт: єпископів звинувачували у ворожій діяльності проти НКВС, співпраці з німецькими фашистами тощо. Митрополита Йо-сифа і його помічника Микиту Будку засуджено на 8 років, а єпископа Миколу Чарнецького – на 5 років, 80-річного Григорія Хомишина – на 10 років концтаборів, але він помер у київській тюрмі 24 грудня 1945 року. Єпископ Коциловський помер у київському концтаборі 17 листопада 1947 року. Таким чином, московсько-сталінські сатрапи позбавили українців-католиків своєї ієрархії. Населення Західної України внаслідок терору, арештів і масової депортації в Сибір було залякане і пригноблене.

Уже через кілька тижнів після арешту єпископів енкаведисти утворили т.зв. ініціативну групу для перетягування українців-католиків до Російської Церкви. Керівництво групою доручили парохів Львівської Преображенської церкви Гавриїлу Костельнику. Для допомоги йому дали з перемиської дієцезії священника Михайла Мельника, а зі станіславської – Антона Пельвецького. Ця «трійця» стероризованих, заляканих до смерті апостатів почала свою «працю» під керівництвом НКВС. Вони видали відозву, а якій закликали українське католицьке духовенство за прикладом політичного з'єднання України з Росією переходити до з'єднання з РПЦ. Рада народних депутатів СРСР проголосила «ініціативну групу» єдиним церковним органом, що мав законний статус і уповноважила її керувати українськими католицькими парохіями. Одночасно група повинна була передавати через НКВС списки тих осіб, які не хочуть її слухати.

Велике число українського католицького духовенства висловило письмово протест проти насильства, однак безрезультатно. 20 лютого 1946 року кілька десятків українського католицького духовенства зібрались у Києві, де вони заявили про свій «перехід» на православ'я. Серед них були і три керівники «ініціативної групи». 24 і 25 лютого священників Мельника і Пельвецького висвятили на єпископів РПЦ. Костельникові надали титул протопресвітера РПЦ.

На 8–10 березня «ініціативна група» скликала «Собор» у Львові в храмі св. Юра. У ньому за списком взяло участь 214 священників і 19 світських осіб. У цьому списку фігурували імена осіб, які вже давно померли. На псевдособорі Костельник проголосив, що віднині вірні УКЦ поривають свої зв'язки з Римом і переходять в лоно московського патріарха. Потім учасники вислали вірнопідданчі телеграми до московського патріарха, до Сталіна і до Києва. У кафедральному храмі св. Юра відбулися урочисті святкування « нової унії » з Москвою. Після закінчення цієї імітації Собору делегація на чолі з Костельником поїхала до Москви. 5 квітня їх приймав патріарх Олексій.

Хоч цей Львівський «Собор» був неканонічний (на ньому не було жодного українського католицького єпископа), проте сталінський уряд проголосив Українську Католицьку Церкву розпущеною і приступив до цілковитої ліквідації українських католицьких парохій. У результаті опору половина духовенства була ув'язнена або депортована. Понад 2000 священників, монахів і монахинь були засуджені на довічне

терміни тюрем і концтаборів, 10 відсотків священників емігрувало. Частина духовенства перейшла в підпілля, тобто священники працювали на державних підприємствах як робітники, а у вільний час продовжували таємно душпастир-ську працю і жили під загрозою постійних переслідувань. Журнал Російської Церкви постійно скаржився, що в Галичині ще існує багато сотень парохій, які не хочуть підпорядковуватися Москві. Вірні У КЦ і надалі жили в католицькій релігії, хоч частина їх і відвідувала церкви, де гастролювали апостати або наскороспечені (після три- чи шестимісячних курсів) батюшки, переважно відставники з органів державної безпеки. Свої відвідини російських Богослужб українські католики виправдовували тим, що йшли молитися до Бога, а не до юдів і боялися, щоб комуністи не перетворили церкви на музеї і склади. Частина відвідувала нечисленні польські костели і там приймала Святі Тайни.

Апостольська Столиця протестувала проти переслідування українців-католиків. «Ініціатори» Львівського псевдособору – Костельник, Мельник, Пельвецький – через кілька років загинули за досить таємничих обставин, мабуть, там була рука НКВС і КДБ, яка «замітала сліди», аби позбутися основних свідків своїх «дел», що було у практиці сталіністів поширеним явищем.

Українська Церква на Закарпатті

Організація церкви і її розвиток до кінця XVI ст.

Українські поселення на Закарпатті були ще до приходу мадяр 894 року. Але українців на той час було дуже мало. Їх число зросло п'ять років по тому, коли татарська наваля в XIII ст., коли король Данило прилучив Закарпаття до Галицько-Волинської держави. Церква на Закарпатті належала тоді до Перемиської дієцезії.

Більш інтенсивно Закарпаття заселяється у другій половині XIV ст., коли з Волині сюди прибуло 15 тисяч поселенців під проводом князя Корятовича. Вони заснували Мукачівське князівство на правах автономічної залежності від угорського короля. 1360 року засновано Мукачівський монастир на Чернечій горі, який став центром церковно-релігійного життя закарпатських українців. Села на Закарпатті користувалися т.зв. волоським правом – селяни не відробляли панщини, а платили податки. На чолі кожного села стояв кнезь – старшина, який мав право дідицтва (успадкування). Усі кнезі разом складали т.зв. крайну, якою управляв крайник – воєвода, що мав свій осідок у Мукачеві. У Мукачеві сидів також королівський каштелян – посередник між королем і крайником. Такий устрій на Закарпатті існував до кінця XVII ст., коли Закарпаття підпало під владу Австрії. Сільська старшина – кнезь – з часом мадяризувалися і, зовсім відчужившись від української людності, стали мадярськими шляхтичами.

Мукачівське єпископство на Закарпатті засноване під час Флорентійського Собору. Відомо, що мукачівським єпископом 1491 року був Іван, а про його наступників (так само, як і про попередників) нічого не знаємо. Лише від 1551 року, коли Мукачівським єпископом став Володислав, усі єпископи Закарпаття відомі. Мукачівське єпископство не входило до складу Київської митрополії, єпископи брали свячення від Візантійського патріарха. На початку XVII століття в Мукачівській єпархії починається рух за об'єднання з Римом.

Єпископ Василь Тарасович

Тарасович навчався в латинських католицьких школах Західної Європи. На мукачівського єпископа його обрали священики, а Семигород-ський князь Ракочі, кальвініст, до складу держави якого тоді входило Закарпаття, послав його 1634 року до волоського нез'єданого єпископа для свячення.

Єпископ Тарасович відразу виявив свої симпатії до католицизму і почав вживати заходів, щоб підпорядкувати українську мукачівську єпархію папі. Про це довідався Ракочі і звелів його 1640 року арештувати. Тарасовича забрали з церкви під час Богослужіння, кинули до в'язниці, а майно пограбували. Проте тюрма не зламала Тарасовича. Він пробув в ув'язненні до 1648 року, а тоді його на вимогу австрійського імператора Фердинанда I кальвіністи випустили на волю з умовою, що буде слухати князя Ракочі, не буде приймати українських священиків і богословів з Польщі. Але після виходу з в'язниці Тарасович визнав католицьку віру і склав присягу на вірність папі. Тоді Ракочі наказав його прогнати. Тарасович виїхав до Австрії, де й помер 1649 року. Проте змагання Тарасовича за єдність мукачівської єпархії з Апостольським престолом не були даремні. Ще 1646 року в Ужгороді 63 українських священики заявили про свій перехід до католицької церкви.

Петро Ратушинський

Наступником Тарасовича став його помічник Петро Ратушинський, який керував мукачівською єпархією під час перебування Тарасовича в тюрмі і у вигнанні. 1649 року Ратушинський склав визнання віри і присягу на вірність папі перед угорським примасом Ліптаєм і від нього одержав юрисдикцію над українськими католиками Закарпаття. Княгиня Ракочі виставила свого кандидата на єпископа для українців Іоанікія Зайкона, якого підтримала частина духовенства. Тоді Ратушинський з дозволу Тарасовича, який на той час жив в Астрії, намагається обдурити кальвіністів. За згодою угорського примаса і українського духовенства він ще до білогородського нез'єданого єпископа і приймає від нього свячення. 1652 року Ратушинський зібрав священиків до Ужгорода, і вони знову звернулися з листом до конгрегації де фідє (оборони віри) з проханням зняти з нього іррегулярність (неспроможність), в яку він потрапив через свячення в нез'єданого єпископа. Його прохання підтримали угорський примас і 400 українських священиків, які заявили, що вони вступають у злуку з Римом за умов:

- збереження українського обряду;
- дозволу на вільне обрання єпископа;
- зрівняння українського духовенства на Закарпатті в правах з латинським.

Конгрегація прийняла заяву Ратушинського і просила папу звільнити мукачівського єпископа від іррегулярності. Але папа справу відкликав, вимагаючи пояснення. Таке дуже детальне пояснення дав угорський примас Ліптай. Він розповів про намір княгині Ракочі кальвінізувати українців, згадав про долю Тарасовича, а вчинок Ратушинського виправдовував як необхідний акт, вчинений з метою обдурити кальвіністів для добра Церкви. У кінці листа примас просив якнайскоріше визначити мукачівську єпархію як канонічно організовану і затвердити Петра Ратушинського католицьким єпископом. Справа ця тягнулася аж до 1655 року. За той час 313 парохій проголосили себе католицькими, а єпископа Петра своїм верхником. 56 парохій вчинили так само трохи пізніше, а решта (близько 200) – у 1716 році. Одночасно всі монастирі прийняли з'єднання з Римом, крім Грушівського, який після 1660 року перестав існувати. Але мадярські магнати не надали українським католицьким священикам на Закарпатті рівноправності з латинськими. Вони примушували парохів відробляти панщину нарівні з селянами.

Єпископ де Камілес

Після смерті Ратушинського 1680 року мадяри хотіли скасувати українське католицьке єпископство, а парохії передати під юрисдикцію мадярського латинського єпископа. Внаслідок цього деякі священники почали переходити до нез'єднаних, а вибраний наступник Ратушинського прийняв свячення від нез'єданого Сучавського митрополита. Тоді, за порадою Київського митрополита Жоховського, мукачівським єпископом поставили де Камілеса. Новий єпископ прагнув піднести освіту священників, вислав кандидатів на студії до Риму і Тарнави. З них вийшли пізніше знамениті церковно-політичні діячі Закарпаття. 1692 року де Камілес звернувся до імператора Леопольда з протестом проти мадярських магнатів, які примушували священників виконувати панщину. Імператор ще того ж року видав декрет, яким зрівняв українських священників у правах з латинськими і звільнив їх від панщини. Єпископ де Камілес працював також над приєднанням тієї частини парохій, які ще були не з'єднані. 60 нез'єднаних парохій перейшло до української католицької єпархії 1716 року, а решта 144 – в 1721 році, вже після смерті де Камілеса (1716 року). Таким чином, усе українське Закарпаття стало католицьким.

Українська Церква на Закарпатті після 1721 року

Після повного об'єднання всіх українських громад на Закарпатті з Апостольським Престолом почався повільний, але впевнений розвиток Мукачівської єпархії. Церква на Закарпатті зближується з українською Церквою в Галичині. Мукачівські єпископи Бізанцій, Ольшанський і інші беруть свячення в українських католицьких митрополитів. Єпископ Ольшанський провів канонічну візитацію парохій у своїй єпархії і подав до австрійської імператриці Марії-Терези заяву, в якій скаржився на неосвіченість священників і їх тяжке матеріальне становище. Мадярські пани постійно втручались у справи Церкви. Наприклад, вони вимагали від священників, щоб ті складали їм іспит, «чи знають Отченаш» і за це здирали гроші, не зважали також на декрет Леопольда і змушували священників до панщини. Дяки також відробляли панщину і не могли вчити дітей. Народ, писав він, дуже побожний і не має прихильності до кальвінізму. Кількість церков постійно зменшується. На той час їх було всього 330 і з них лише 11 мурованих, решта потребувала ремонту. Ольшанський вимагав, щоб австрійський уряд припинив сваволлю і наділив священників і дяків ґрунтами. Він також вимагав, щоб держава побудувала нові церкви і школи. Усі ці вимоги єпископа були виконані до кінця XVIII ст. Єпископ Ольшанський заснував дві школи, боровся за повну незалежність своєї єпархії від мадярських латинських єпископів, що сталося 1771 року.

Наступником Ольшанського став єпископ Брадач. Мадярський єпископ в Ерляві прагне підпорядкувати Мукачівську єпархію, але австрійський уряд вимагає від Риму повної самостійності для української єпархії, яка на той час налічувала 800 церков, 700 священників і 250 тис. вірних. 1771 року папа Венедикт XIV видав булу, в якій потвердив незалежність мукачівського греко-католицького єпископства від мадярської Церкви.

1772 року Мукачівським єпископом став Бачинський. Він 1774 року створив капітулу (консисторію) і 7 вікаріатів. До того часу мукачівські єпископи не мали своєї палати і кафедри; тому австрійський уряд віддав Бачинському будинок єзуїтів в Ужгороді, де він мав свій постійний осідок, хоч й далі називався мукачівським. Завдяки заходам Бачинського австрійський уряд встановив платню священникам. Скрізь, де було потрібно, побудували нові церкви. 1798 року Бачинський заклав в Ужгороді духовний ліцей. Він також відібрав парохії, які в XVII ст. перейшли під юрисдикцію мадярів. Населення Закарпатської єпархії почало

підносити свою освіту, культуру, добробут, національну та релігійну свідомість. Після 1800 року завдяки заходам Бачинського, Закарпаття за своїм розвитком, релігійною і національною свідомістю перевищило Галичину.

Після смерті Бачинського (1809 рік) в Мукачівську єпархію довгий час не призначали єпископа. У 1816 році утворено Пряшівську українську католицьку єпархію і призначено одразу двох єпископів: пряшівського й мукачівського. Першим пряшівським єпископом був Григорій Таркович (1814–1841 рр.) Обидві єпархії досить успішно розвивалися. Закладали школи і друкували книги.

У скрутне становище потрапили закарпатські єпархії 1848 року – під час мадярського повстання проти Австрії. Симпатії українців були на боці Австрії, а це наражало українську Церкву на помсту мадярів. Єпископи – пряшівський Драгінець і мукачівський Попович – доклали всіх зусиль, щоб зберегти нейтралітет, і це їм повністю вдалося.

Тяжкі часи настали для української Церкви і народу на Закарпатті після 1867 року, коли утворилася Австро-Угорська імперія і замість австрійського уряду до влади прийшло шовіністичне мадярське правління, яке розпочало мадяризацію Української Церкви.

Після смерті Поповича мукачівським єпископом 1861 року став Стефан Панькович. Він вислав семінаристів на навчання до мадярських семінарій, а також впровадив до консисторії мадярську мову. Південну частину єпархії було виділено в окремий вікаріят з Богослужінням мадярською мовою.

Мукачівський і пряшівський єпископи проводили мадяризацію українців Закарпаття до 1918 року. Перед першою світовою війною 99 відсотків священників на Закарпатті розмовляло по-мадярськи. Тому на початку XX ст. там ширилося москвофільство і російське православ'є на протигагу мадяризації. Настав також розкол між віруючими, які намагалися зберегти народну мову, і змадяризованими священниками. Освіта серед народу сильно занепала, лише церковні школи вчили трохи рідної мови.

Після розпаду Австро-Угорської імперії 1919 року Закарпаття приєднали до Чехословаччини. Тоді третина населення вийшла із складу католицької Церкви і перейшла на т.зв. православ'є, яке поширювали там російські батюшки з Варшавської російської єпархії.

Побачивши наслідки мадяризації, закарпатські єпархії почали українізуватися і вже в 30-х роках українська національна свідомість в церковному і громадському житті сильно зростає, до чого головним чином спричинилися своєю працею культурно-освітні діячі – емігранти з України.

1938 року українці Закарпаття вже настільки національно дозріли, що відірвалися від Чехословаччини і утворили свою державу – Закарпатську Україну. Багато українських священників стали державними діячами, а о. Августин Волошин був обраний прем'єр-міністром Закарпатської України. Церковний провід очолив український єпископ з Югославії Діонізій Наряді.

Але недовго Закарпатська Україна була незалежною. У березні 1939 року, коли був скликаний перший сейм молоді української держави, мадяри, які вступили в союз із гітлерівською Німеччиною, розпочали війну з Закарпатською Україною і незабаром після кривавих боїв із січовиками загарбали все Закарпаття. Український уряд емігрував. Єпископа Діонізія прогнали, а 1944 року його отруїли мадярські шовіністи. Прем'єра Августина Волошина 1945 року заарештували у Відні енкаведисти, і він загинув у сталінських катівнях як мученик за Українську Церкву і народ. Після 1945 року Пряшівська єпархія опинилася в Чехословаччині, а Мукачівська дієцезія налічувала 460 тис. вірних, 354 священники, 495 церков і 8 монастирів, у яких було 85 ченців. 24 вересня 1944 року мукачівським українським єпископом став о. Теодор Ромжа, а 27 листопада Ужгород зайняла Червона Армія. Уже на початку 1945 року в Ужгороді була створена спеціальна комуністична рада в справах Церкви. Навчання релігії було заборонено навіть у церквах. 22 жовтня 1945 року до Мукачева приїхав представник Московської патріархії єпископ Нестор. Розпочалося переслідування українських католиків. До липня 1947 року від

української єпархії відібрали 73 церкви, 15 священників арештували і вислали в Сибір, трьох убили, а 36 утекло. 27 жовтня 1947 року НКВС зробило замах на єпископа Ромжу, влаштувавши йому дорожню аварію, а коли він залишився живий, то енкаведисти побили його залізними штабами. Доставленого в лікарню єпископа отруїли 1 листопада 1947 року.

1948 року Мукачівським російським єпископом став Макарій. За його заходами та за розпорядженням Сталіна всі українські католицькі церкви в Мукачівській єпархії були закриті. Священників викидали з помешкань і разом з великою кількістю вірних вивозили в Сибір. П'ятьох священників засудили на 25 років каторги, проте до московського «православ'я» перетягли лише одного пароха.

25 серпня 1949 року Московський патріарх урочисто проголосив «добровільне возз'єднання» мукачівської єпархії з РПЦ.

Але ліквідація, чи точніше заборона, Мукачівської української католицької дієцезії сталінськими сатрапами була лише формальним актом. Українські священники, повернувшись із Сибіру, продовжували підпільну душпастирську працю. Церква продовжувала жити і розвиватися в катакомбах. З 1988 року на Закарпатті, як і в усій Галицькій митрополії, розпочалося змагання за легалізацію УГКЦ в УРСР і в листопаді 1989 року Комітет у справах релігії при Раді Міністрів УРСР проголосив, що українські католики мають право на реєстрацію нарівні з іншими релігійними об'єднаннями. 23 січня 1990 р. на Соборі УГКЦ у Львові були присутні єпископи з Закарпаття: Іван Симедій і Іван Маргітич.

Пряшівська єпархія, яка після другої світової війни відійшла до Чехословаччини, мала 320 тис. вірних, 241 парохію, майже 300 священників, одну семінарію з п'ятдесятьма семінаристами. Керував дієцезією єпископ Павло Гойдич, його суфраганом був Василь Гопко. Уже в лютому 1948 року Чеська Православна Церква, яка підпорядковувалася московському патріархові, розпочала підготовку до нищення української дієцезії. 28 березня 1950 року комуністичний уряд Чехословаччини наказав заарештувати єпископа Гойдича і зруйнувати його помешкання. 13 квітня 1950 року закрили всі українські монастирі, священників ув'язнили, а ченців відправили в концтабори. 28 квітня в Пряшеві зібрали церковну конференцію, в якій взяло участь п'ять священників і близько 300 світських осіб. Конференцію оголосили «греко-католицьким Собором». Цей псевдособор одногосно вирішив, що українські католики Пряшівщини возз'єднуються з Московським Патріархатом. Через місяць празький уряд проголосив, що в межах Чехословаччини Греко-Католицька Церква перестала існувати. 200 священників відмовилися визнати цю постанову і майже 100 з них було ув'язнено. Єпископи Пряшева Гойдич і Гопко запротестували проти насильства і були арештовані. Єпископ Гойдич помер у тюрмі 19 липня 1960 року. Єпископ Гопко був амністований 1968 року і очолив Пряшівську єпархію, яка відродилася під час «празької весни» 1968 року і стала першою українською єпархією, відновленою під тоталітарним комуністичним режимом.

Українська Католицька Церква в катакомбах

Репресії та організація підпілля

Але московські колонізатори і їх уряд прорахувалися, прагнучи знищити духовну твердиню України. Переслідуючи Українську Католицьку Церкву, московська імперія не знищила її, лише загнала в катакомби, як колись римська імперія перших християн. Разом з релігійним опором у Західній Україні зростав опір політичний і національний. Смерть Сталіна у 1953 році розбудила надію на відродження легального статусу УГКЦ. З 1955 року багато священників і вірних почали повертатися з концтаборів Сибіру, Казахстану і з заслань.

Серед звільнених були також єпископи Микола Чарнецький і Іван Лятишевський, які нелегально виконували свої єпископські обов'язки. У час деєталінізації до уряду Хрущова направляли петиції про легалізацію Української Католицької Церкви, посилаючись на Конституцію.

Розширення діяльності УКЦ викликало тривогу серед вірних слуг імперії–чиновників Російської Православної Церкви. У Західній Україні було ще чимало парохій без священників, хоч РПЦ намагалася покрити цю недостачу, організовуючи три- і шестимісячні курси для священників, а слухачами на них були переважно звільнені за алкоголізм або аморальні дії офіцери з органів НКВС і МВС.

У жовтні 1957 року конференція деканів РПЦ Львівської єпархії видала заяву, в якій заперечувала чутки про те, що УКЦ буде легалізована, називаючи їх ворожою пропагандою, і апелювала до уряду Хрущова, закликаючи придушувати український католицький рух. Реакція не забарилася. «Ідучи назустріч побажанням трудящих», партократія і КДБ відновили переслідування УКЦ, застосовуючи обшуки, арешти і заслання недавно амністованих священників і вірних, але діяльності УКЦ загальмувати не змогли.

У 1959 році КПРС на чолі з Хрущовим розпочала загальну антирелігійну кампанію. Жертвами цієї релігійної війни стала половина церков і дві з трьох існуючих семінарій, які були закриті в Україні.

Хоч московський уряд і РПЦ твердили, що УКЦ не існує, однак постійні дикі напади на діяльність українських католиків, розгнущана кампанія проти «уніятів» у пресі найкраще свідчать про живучість і силу УКЦ.

1963 року був таємно висвячений на єпископа і виконував обов'язки митрополита УКЦ в СРСР Василь Величковський. У цьому ж році засновано три монастирі: сестер Службениць, св. Вікентія, сестер Василія-нок, в яких українські дівчата склали таємно чернечі обіти.

Партократія і КДБ застосовували різні засоби терору проти священників і вірних УКЦ. Усе більше розпалювалася антирелігійна пропаганда, яка не щадила також РПЦ, котру всесильні безбожники вважали знаряддям для переходу віруючих до атеїзму, постійно закриваючи російські церкви як такі, що відіграли свою перехідну роль. У випадку смерті «батюшки» на його місце не дозволяли ставити іншого або навмисне знаходили якогось негідника, подекуди навіть агента КДБ без священств, з метою викликати відразу у віруючих до Церкви. Такі дії лише викликали зростання симпатій до катакомбної УКЦ. Московські можновладці намагаються за всяку ціну схилити митрополита Йосифа до зречення від своїх прав на користь київського російського митрополита. Коли митрополит Йосиф відмовився, йому запропонували, щоб він принаймі визнав владу московського патріарха, за що йому обіцяли високу духовну посаду. Після відмови і від цього «теплого кожуха» митрополита знов заслали.

У серпні 1962 року Московський Патріархат почав переговори з Римом про участь у II Ватиканському Соборі за умови неосудження комуністів за переслідування релігії. Папа Іван XXIII дав згоду на пропозицію Москви, але вимагав негайного звільнення українського митрополита Йосифа, який уже вісімнадцятий рік перебував у тюрмах і концтаборах. Уряд Хрущова погодився «помилувати» митрополита з умовою, що він виїде за межі СРСР. На прохання папи митрополит Йосиф погодився на виїзд. Митрополитові не дозволено попрощатися зі Львовом, він лише через вікно вагона поблагословив востаннє рідне місто.

На початку 1963 року митрополит Йосиф прибув до Риму. Лише тут він довідався, що Ватикан без його згоди пішов на поступки московському урядові, зокрема погодившись, щоб звільнений митрополит не виступав проти московської імперії і проти переслідування УКЦ. Хоч митрополит Йосиф і взяв участь у II Ватиканському Соборі, проте згідно з вимогою Москви там не було мови про долю переслідуваної Української Церкви.

Після встановлення стосунків між Московським Патріархатом і Ва-тиканом антирелігійна кампанія в СРСР не припиняється. З приходом до влади Брежнєва в Україні в 1965 і 1966 роках прокотилася нова хвиля арештів і процесів. Проте репресії не задушили,

але активізували широкі кола народу, особливо інтелігенції. Від 1965 року імперська преса вже майже не писала про «нелегальну діяльність уніятів», але публікувала статті про «історію Української Церкви», в яких історичні події і факти перекручувалися і свідомо фальсифікувалися. Шептицького описували як агента німецьких і польських розвідок, противника всякого суспільного розвитку, ставленика експлуататорів; католицизм – як насильство, Ва-тикан – як центр світового шпionажу проти СРСР і країн «народної демократії».

Після «празької весни» 1968 року політика Москви в Україні змінилася на користь московського православ'я. З 1968 року почав виходити українською мовою щомісячний «Православний вісник», який не виходив вже з 1963 року, і перший молитовник Російської Православної Церкви українською мовою. Ці видання вийшли невеликим тиражем і коштували дорого. Переслідування українського католицького духовенства в той час переросло в широкомасштабну кампанію. У багатьох священників проводили обшуки, після чого їх викликали на принизливі допити і засуджували на високі штрафи. За відправлення Богослужінь і уділювання Святих Тайн погрожували тюрмою. При обшуках конфісковували все, що могло служити для відправи Літургії і інших Богослужб. У той час чимало па-рехій висилали заяви до різних державних органів з вимогою зареєструвати їх як українські католицькі церкви, посилаючись на Конституцію, але їм «пояснювали», що «укрсійців-католиків включено до Московського Патріархату згідно з волею народу.

Київський митрополит Філарет, який був ініціатором 1968 року нового наступу проти «уніятів», вимагав від партократії! КДБ рішучих дій, спрямованих на викорінення «уніатства», бо воно «стає конкуренцією для Православної Церкви і зменшує її доходи». Наприкінці 1968 року засуджено двох українських католицьких священників і відправлено в концтабір, а в січні 1969 року у результаті спільної акції митрополита Філарета і КДБ заарештовано єпископа УКЦ Василя Величковського, який виконував обов'язки митрополита, і засуджено на три роки позбавлення волі за «наклепи на радянську дійсність і слухання передач радіо «Ватикан».

У 1969 і 1970 роках комуністична преса подвоїла кількість статей на антирелігійні теми. Щороку до читання сотень лекцій на антирелігійну тематику залучалися нові кадри лекторів-пропагандистів, а також учителі, лікарі та інші шари інтелігенції з метою «переорієнтації» віруючих.

1971 року у Загорському монастирі відбулося урочисте святкування 25-річчя Львівського «Собору» під керівництвом Київського митрополита Філарета. Тут же за кілька тижнів відбулися урочистості з приводу обрання нового патріарха. На цьому «синоді» Російської Церкви і КДБ новообраний патріарх Пімен сповістив про «тотальне знищення УКЦ і тріумф РПЦ».

Після XXIV з'їзду КПРС 1971 року розпочалася інтенсифікація репресій в Україні та ще більше придушення національного і релігійного життя, що виявлялося в :

- посиленні русифікації;
- проведенні «чисток» у партійному апараті;
- гальмуванні розвитку українського шкільництва і української культури;
- нищенні пам'яток історії і культури;
- переслідуванні УКЦ і віруючих.

Посилилось масове нищення історичних пам'ятників на цвинтарях. Так, у Львові комуністичні вандали знищили на Янівському цвинтарі близько 700 могил українських січових стрільців. Українських католицьких священників, які самовіддано виконували свої душпастирські обов'язки, щораз більше переслідували. До нелегальних «злочинних» вчинків зараховували: відправлення Служби Божої і інших Богослужінь по приватних помешканнях і в «незареєстрованих церквах», уділювання Святих Тайн, виготовлення фотокопій ікон і церковних календарів, молитовників тощо. Але жодні репресії не могли спинити релігійного життя.

Дикі варварські погроми, які чинили прислужники московського імперіалізму, викликали лише огиду і обурення в широких верствах українського народу і щораз більше зацікавлення релігією й національними справами у молоді. Так, на Великдень 1974 року був проголошений «всесоюзний ленінський суботник», тобто запроваджено робочий день у неділю, щоб зневажити пам'ять Христового Воскресіння—найбільшого свята християн. У селі Хлопчиці Самбірського району Львівської області, де ключі від церкви перебували в руках українців-католиків (попри всі намагання сталіністів закрити церкву її відважно боронили інваліди війни і жінки), вночі з суботи на неділю відбувалася великодня відправа. Велику Утреню, Службу Божу, обхід з плащаницею відслужив ієромонах студит Володимир (Василь) Вороновський. Вірних зібралося кілька тисяч (прийшли з сусідніх сіл і приїхали зі Львова). При обході з плащаницею вірні заповнили все церковне подвір'я і освітили його тисячами запалених свічок. А в той час навколо церковної огорожі кілька машин з працівниками КДБ, міліції і партапарату робили свій «обхід»: безперервно об'їжджаючи з засвіченими фарами і ввімкнутими сигналами, намагалися викликати паніку. Проте ніхто і не думав тікати. Священик, захоплений відправою, навіть не звернув уваги на гуркіт автомашин. Відправа закінчилася традиційним свяченням пасок. Побачивши, що їхні дії не дають жодного ефекту, «місіонарі-ленінці» від'їхали. Залізничники принесли повідомлення, що «доблесні правоохоронці» зробили засідку і мають намір схопити священика, коли люди розійдуться їсти паску, а він прибуде на станцію для від'їзду. Почувши про це, всі люди від церкви рушили на станцію. Цього вже не чекали «комуністичні герої», активно кинулися до машин, і лише порох закурився за їхніми «бобиками». Втекли з ганьбою звітувати начальству про «уніатську загрозу і нестачу сил для боротьби з нею».

Такі і подібні Святкування проводилися в багатьох місцях по кілька разів щороку і з року в рік ставали численнішими і відважнішими. Не допомагали ні погрози, ні побиття чи навіть убивства українських католицьких активістів, ні арешти і суди, ні доноси і пропаганда «батюшок» РПЦ. Український національно-визвольний і релігійний рух зростав і набирав щоразу більшої масовості. Зростало число слухачів підпільних семінарій. Постійно збільшувалася кількість священиків. Інженери, вчителі, робітники з середньою освітою множили кадри Христових сіваців на українській ниві. Загнана в катакомби Церква перемала всі перешкоди і розквітала.

Після арешту єпископа Величковського Львівським архієпископом і митрополитом для всіх українців-католиків в СРСР став Володимир Стернюк. Під його керівництвом загнана в катакомби Церква піднімає освіту священиків, організовує випуск (нелегально) церковної і релігійної літератури і мужньо відбиває намагання партократії та КДБ зупинити розвиток українського католицького життя. Так само владика Володимир відкидає пропозиції КДБ піти на співпрацю. Розлючені відмовою, каге-бісти влаштували за помешканням митрополита постійне стеження, піддаючи його систематичним принизливим перевіркам і обшукам, під час яких грабували в нього всі речі релігійного і церковного вжитку. Виклики на допити супроводжувалися погрозами, штрафами, попередженнями про кримінальну відповідальність.

Легалізація Української Католицької церкви

На початку 80-х років священик УКЦ ієромонах-студит Григорій Будзинський, українські католики Йосиф Тереля і Василь Кобрин заснували Комітет захисту прав віруючих і почали видавати «Хроніку Української Католицької Церкви», в якій публікували матеріали і подавали інформацію про переслідування УКЦ і всіх віруючих в Україні. Проти членів комітету кагебісти розпочали репресії. Григорія Будзинського не заарештували (повторно) через старість і тяжку недугу, хоч піддавали постійним обшукам, допитам і

перевіркам. Але роботу комітет не припинив, до нього вступили нові члени – дружини політв'язнів Ольга Горинь і Оксана Січко. Політв'язень Іван Гель продовжив і розвинув роботу Комітету захисту УКЦ, нав'язав стосунки з міжнародними організаціями і діячами, а з 1988 року почав видавати журнал «Християнський Голос». До комітету вступили колишні політв'язні: Степан Хмара, Василь Барла-дяну, о. Ярослав Лесів. Незважаючи на репресії, українці-католики активно святкували 1000-ліття Хрещення України при великій кількості вірних.

Чашу всіх терпінь українців переповнив Чорнобиль. 1988 року у Львові розпочалися багатотисячні мітинги, на яких лунали протести проти політичного, економічного, релігійного і екологічного гноблення України. Колонізатори намагалися застосувати проти протестуючих давні методи брехливої пропаганди, а коли це виявилось даремним, стали забороняти мітинги, розганяти їх з допомогою міліції і спецзагонів із собаками. На учасників накладали штрафи, ув'язнювали, виганяли з роботи, але зупинити народного руху не змогли. Священики УКЦ дедалі частіше беруть участь у багатолюдних панахидах на цвинтарях, на могилах жертв сталінських репресій і січових стрільців.

22 січня 1989 року з нагоди відзначення 71-ї річниці злуки Народної Республіки (ЗУНР) з Українською Народною Республікою (УНР) в одну Українську Державу на подвір'ї катедрального храму св. Юра у Львові відбулося урочисте Богослужіння (молебен до Пресвятої Богородиці) при 15-тисячній громаді українців-католиків. Молебен відслужив ієромонах Найсвятішого їзбавителя (Редемпторист) о. Михайло Волошин.

У зв'язку з проголошенням перебудови і політикою гласності партократія і КДБ вже не могли застосовувати репресії, як у період застою: кидати в концтабори, замикати в божевільні, – але широко практикували високі штрафи, побиття, арешти на 15 діб і більше, звільнення з роботи, шельмування в пресі, наклепи, провокації тощо. Так, за участь у святкуванні 22 січня митрополит РПЦ Нікодім подав у суд на організатора Марійського товариства «Милосердя» Ірину Калинець. Попри всі докази її невинності в порушенні адміністративних законів суддя Дикунська 10 березня 1989 року за наказом КДБ засудила І. Калинець на два тижні арешту, що призвело до заворушень у Львові і потягло за собою нові арешти і штрафи.

12 березня 1989 року біля пам'ятника Івану Федорову у Львові зібралися десятки тисяч львів'ян на передвиборний мітинг. Партократія і КДБ послали загони міліції і спецкоманди «чорноберетників», які брутально розганяли людей, збиваючи з ніг старших жінок, заламували руки і запихали в міліцейські машини, проте повністю розігнати і залякати людей не змогли. Під вечір майже 100-тисячний натовп демонстрантів витіснив міліцію і «чорні берети». Запланований мітинг відбувся.

Першим суто релігійним виступом Української Католицької Церкви на вулицях Львова була відправа Великодньої Утрени і свячення пасок у Велику Суботу 30 квітня 1989 року. Десятки тисяч львів'ян святости паски на алеї біля Порохової вежі. Чин утрени і свячення пасок проводили священики: Андрій Паньків, Михайло Гаврилів і Кость Панас. Після цього почалися щоденні Богослужіння українців-католиків у Львові біля костьолу Кармелітів, які відбувалися при великому здвигові народу. УКЦ виходила з катакомб і відкрито маніфестувала свою живучість. На всіх мітингах і зборах гостро ставилося питання про легалізацію УКЦ з вимогою негайної передачі українцям-католикам загарбаних храмів. У Москві на Старому Арбаті від травня і майже до кінця 1989 року проходило ланцюгове голодування з вимогою легалізації УКЦ. Комітет захисту УКЦ під керівництвом Івана Геля зібрав сотні тисяч підписів за легалізацію УКЦ.

17 вересня 1989 року понад 300 тисяч українців-католиків узяли участь у поході з центру Львова до катедр св. Юра, де 20 священиків відправили урочистий молебен. Був проведений мітинг з вимогою повернення собору Юра і всіх церков Українській Католицькій Церкві. Після цього почалося повернення «православних» парохій до УКЦ.

Налякані масовими виступами і динамічністю УКЦ, московські колонізатори вдалися до провокацій. Щоб бодай сповільнити і послабити український католицький розмах, вони

пішли на створення Української Автокефальної Православної Церкви в Західній Україні, основними кадрами якої стали «батьюшки» РПЦ, що зі страху за своє корито проголосили «незалежність» Церкви, якої в Галичині ніколи не було. На Східній Україні чинять усілякі перешкоди, щоб автокефалія, яка там існувала в 1920–1935 і в 1942–1944 роках, не зайняла хоч одної церкви. Київську митрополію РПЦ поспішно перейменували в Українську Православну Церкву під командою того ж українофоба, кагебіста в мантиї Філарета. Багато церков стали ареною боротьби між вірними українськими католиками і «православними» (тайняками КДБ, які до того мало цікавилися Церквою, а за різні злочини перебували на обліку в міліції). Такі «борці за православ'я» воюють з католиками, залякують і обдурюють окремих слабодухих, забитих страхом і самогоном селян. Боротьба за легалізацію УКЦ і поворот до віри батьків триває.

Бібліографія

- Аркас М. Історія України-Руси. – Львів. – 1910.
Багалій Д. Нарис української історіографії. – Київ. – 1923.
Білецький О. Хрестоматія давньої української літератури. – Київ. – 1949.
Богуславський С. Українсько-руські пам'ятки XI-XVІІІ ст. – Київ. – 1928.
Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі. – Київ: Наукова думка. – 1989.
Ваплер А. Історія Християнсько-Католицької Церкви. – Львів. – 1884.
Возняк М. Історія української літератури. – Львів. – 1920.
Галицько-Волинський літопис // Жовтень. – 1982, №7.
Грушевський М. Ілюстрована історія України. – Київ -Львів. – 1913.
Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 1,11,111 – Нью-Йорк. – 1954.
Дорошенко Д. Нарис історії України. – Варшава. – 1933.
Заїкин В. Початки Християнства в Україні // Календар місіонера. – Жовква, 1933.
Історія Русов. – Київ: Радянський письменник. – 1991.
Історія Української РСР. Т. 1,11. – Київ. – 1977–1979.
Костомаров Н. Руїна. – Петербург. – 1890.
Літопис самовидця. – Київ: Наукова думка. – 1971.
Начерк історії Унії Руської Церкви з Римом. – Львів. – 1896.
Огієнко І. Історія Української Церкви: В 2 т. – Прага. –1942.
Крип'якевич І. (Петренко) Історія України. – Краків. – 1940.
Повість временних літ. – Київ: Наукова думка. – 1971.
Радянська енциклопедія історії України / Академія Наук УРСР. Т. І,ІІ,ІІІ,ІV. – Київ. – 1969–1972.
Табінський П. Єдність Української Церкви з апостольською столицею за св. Володимира Великого. // Календар місіонера. – Жовква, 1944.
Церковний обряд за часів Володимира Великого. // Календар місіонера. – Жовква, 1944.
Чубатий М. Історія унійних змагань в Українській Церкві. – Львів. – 1935.
Чубатий М. Історія Християнства на Русі-Україні. Т.І. – Рим - Нью-Йорк. – 1965.
Чубатий М. Історія Християнства на Русі-Україні. Т.ІІ. – Рим - Нью-Йорк. – 1976.
Яворницький Д. Історія запорізьких козаків: В 3 т. – Львів: Світ. – 1990–1992.